

Yıl: 2020 Cilt:5 Sayı:12

Year: 2020 Vol:5 No:12

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Economics Business and Political Researches

Uluslararası e-Dergi / International e-Journal

e-ISSN: 2564-7466

İKTİSAD

JEBUPOR

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL RESEARCHES

Cilt: 5 • Sayı: 12 • Haziran 2020
Vol: 5 • No: 12 • June 2020

e-ISSN: 2564-7466

<http://dergipark.org.tr/iktisad>
e-posta: iktisaddergisi@gmail.com

İKTİSAD, uluslararası hakemli, uluslararası indeksli, açık erişimli bilimsel bir dergidir.

Kurucu (Founder)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Baş Editör (Editor-in-Chief)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Editörler (Editors)

Prof. Dr. Sadettin PAKSOY
Dr. Öğr. Üyesi Kazım SARIÇOBAN
Dr. Öğr. Üyesi B. Dilek ÖZBEZEK
Arş. Gör. Elif KAYA

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Başkan)	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Sadettin PAKSOY	(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KAPLAN	(Tarsus Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kazım SARIÇOBAN	(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erhan KILINÇ	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi B. Dilek ÖZBEZEK	(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Azamat MAKSÜDÜNOV	(Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Saeid HAJIHASSANIASL	(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. José Antonio CARRILLO-VIRAMONTES	(University of Nottingham, Nottingham/UK)
Dr. Miriam Saldaña HERNÁNDEZ	(University of Nottingham, Nottingham/UK)
Dr. Ahcène TIAR	(Université 20 août 1955 Skikda/Algeria)
Dr. Salamat ALI	(Federal Board of Revenue, Government of Pakistan, Islamabad/Pakistan)

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Mustafa ÖZER	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AKAL	(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefer ŞENER	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem TANOVA	(Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan AKBULUT	(Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Ľubica BAJZÍKOVÁ	(Univerzita Komenského v Bratislave)

Sekretarya (Secretaries)

Arş. Gör. Ali KESTANE
H. Beyza PAKSOY

Dergi Ofis Adresi (Office Address)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY
Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, K:1, No:133
Şehitkamil / Gaziantep / Türkiye

Web: <http://dergipark.org.tr/iktisad>
E-mail: iktisaddergisi@gmail.com

İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi yılda üç kez Şubat, Haziran ve Ekim aylarında yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin web adresinde yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve satılamaz.

Journal of Economics Business and Political Researches is an international peer-reviewed journal which is published three times a year in February, June and October. The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referees and after their approval, they will be sent to edit before being published.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's website.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

Bu Sayının Hakemleri*

Prof. Dr. Gönen İlkar DÜNDAR (İstanbul Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki AK (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci ERDEM ARTAN (Marmara Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BAYHAN (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ (Erciyes Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Murat SAĞIR (İskenderun Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun BAL (Çukurova Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif DESTEK (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Sibel CENGİZ (Ardahan Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Kadir DELİGÖZ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan MEMİŞ (Balıkesir Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin REYHANOĞLU (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Vahit EREN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Volkan HACIOĞLU (İstanbul Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞİT (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KIRCA (Düzce Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Samet GÜRSOY (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Naib ALAKBAROV (Uşak Üniversitesi)	

**Hakemlerimize değerlendirme süreçlerinde vermiş oldukları katkılardan dolayı teşekkür ederiz...*

Makaleler / Articles

1)	Konut Fiyat Endeksi ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği <i>Housing Price Index and Real Exchange Rate Relations: The Case of Turkey</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Hakan ERYÜZLÜ & Selda EKİCİ 97-105
2)	Türkiye’de Para Politikası Araçlarının İstihdam Düzeyi Üzerine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı <i>The Impact of Monetary Policy Instruments on Employment Level in Turkey: ARDL Bounds Testing Approach</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Mehmet KARA & Gizem BAŞ 106-115
3)	Tedarik Zinciri Yönetimi Açısından Serbest Bölgelerin İşlevi <i>Function of Free Zones in Terms of Supply Chain Management</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Hüseyin KOÇARSLAN 116-129
4)	Kırılgan Beşli Ülkeler İçin Phillips Eğrisi Analizi <i>Phillips Curve Analysis for Fragile Five Countries</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Mustafa KIRCA & Şerif CANBAY 130-140
5)	Para Politikası Kararlarının BIST100’e Etkisinin Yapısal Var Modeli ile Analizi <i>Structural Var Model Analysis of The Impact of Monetary Policy Decisions on Bist100</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Mortaza OJAGHLOU & Özge DEMİRKALE 141-155
6)	Kuznets'in Ters-U Hipotezi: Türkiye Özelinde Kısa Bir Tartışma <i>Inverted-U Hypothesis of Kuznets: A Short Discussion on Turkey</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Ömer LİMANLI 156-167

Makaleler / Articles

7)	İktisat Politikalarının Etkinliği: Uyarlamacı Bekleyişler ve Rasyonel Beklentiler Hipotezi <i>The Effectiveness of Economic Policies: Adaptive Expectations and Rational Expectation Hypothesis</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Tuğba DAYIOĞLU & Yılmaz AYDIN 168-180
8)	Nominal Faiz Oranı ile Enflasyon İlişkisi: D-8 Ülkeleri İçin Fisher Etkisinin Varlığının Araştırılması <i>Relationship Between Nominal Interest Rate and Inflation: Investigation of The Existence of Fisher Effect For D-8 Countries</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Cebrail TELEK 181-193
9)	Toksik Liderliğin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma <i>The Effect of Toxic Leadership on Organizational Cynicism: A Research in The Automotive Sector</i> Makale Türü: Konferans Bildirisi / Paper Type: Conference Paper Deniz ELBER BÖRÜ & Taha Yusuf ÇAKAREL & Ozan Emre UFACIK & Gökhan ARSLAN 194-216

KONUT FİYAT ENDEKSİ VE REEL DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

HOUSING PRICE INDEX AND REAL EXCHANGE RATE RELATIONS: THE CASE OF TURKEY

Hakan ERYÜZLÜ*
Selda EKİCİ**

Öz

Çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisi açısından önemli olduğu kabul edilen konut sektörü ile yine ülke açısından belirleyici bir makro değişken olan döviz kuru ilişkilerini ekonometrik yöntemlerle analiz ederek belirlemektir. Analiz için “konut fiyat endeksi” ve “reel döviz kuru” serilerine Dolado-Lütkepohl nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmada nedensellik analizi uygulanırken seriler pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılmıştır. Böylece söz konusu bileşenler arasındaki nedensellik sınanırken, asimetric nedensellik testi yöntemiyle analiz daha duyarlı bir düzeyde gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, Türkiye açısından döviz kurunun konut fiyatları üstünde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konut Fiyat Endeksi, Reel Döviz Kuru, Dolado Lütkepohl nedensellik testi.

Abstract

The aim of this study is to determine and analyse the relations between the housing sector, which is considered to be an important sector in the Turkish economy, and the exchange rate, an important macro variable for Turkey, by econometric methods. Dolado-Lütkepohl causality test was applied to the “house price index” and “real exchange rate” series for the analysis. Positive and negative components of the series were obtained to apply causality analysis. Thus, while the causality between these components was tested, the analysis was carried out at a more sensitive level with the asymmetric causality test method. As a result of the analysis, it has been concluded that the exchange rate is more effective on house prices in Turkey.

Keywords: Housing Price Index, Real Exchange Rate, Dolado Lütkepohl causality test.

*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi Bölümü, hakan.eryuzlu@iste.edu.tr

**ORCID Yüksek Lisans Öğrencisi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi ve Finans ABD, selda.ekici.sbe19@iste.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Background:

It is known that the exchange rate is an extremely important variable, especially for the economies of developing countries. Literature also shows that the exchange rate is an effective variable in Turkey. Çiftçi (2014) reports that change in the real exchange rate is the Granger cause of gross domestic product (GDP) growth. Kundak (2015), who uses dynamic panel data analysis methods for carried out short- and- long-term analyses for Turkey, determines that the increase in exchange rates in the short-and-long-term increased the import dependency in the manufacturing industry. According to Kundak (2015), increases in the exchange rate, with fixed capital investments and financial debt, create effects that increase the foreign dependency of the manufacturing industry.

Research Purpose:

In this study, it is aimed to investigate the relationship between the construction sector, which is an important source of growth in the Turkish economy in recent years, and the exchange rate, which is an important macro variable for Turkey. The willingness to buy a house is the reason of existence of the construction. Thus, the housing market has been considered to represent the construction sector.

Methodology:

In this study, the housing price index is used to represent the prices in the housing sector. In this context, three variables are used: General housing price index (KFE) which contains information about all houses, while the new housing price index (YKFE) contains information on only newly constructed houses. Real effective exchange rate (REK) is used to represent the exchange rate. All series are monthly and cover the period between January 2010 and September 2019. Asymmetric causality method is used in the econometric analysis. Positive and negative shocks of all series are obtained to perform asymmetric causality and analyzes are performed on these series. In order to reveal causality relations, Dolado- Lütkepohl causality test was used.

Conclusions:

As a result, the effects of REK on KFE and YKFE occur in various types of relations. When the effects of the housing price index and the exchange rates are analyzed, as both YKFE and KFE decrease, they cause a decreasing effect in the exchange rates. In the other direction of causality, negative shocks in REK result in negative shocks in both KFE and YKFE. In other words, the increase in exchange rate causes housing prices to decrease. Positive shocks in REK cause positive and negative shocks in both KFE and YKFE. In this case, instead of an asymmetric explanation, it can be said that these positive REK shocks affect the housing prices.

According to these results, an increase in exchange rate definitely causes a decrease in housing prices, but a decrease in exchange rate entails different effects. Perhaps, this is because of a decrease in the exchange rate result in the appreciation of the domestic currency and, consequently, a decrease in inflation. According to the results, housing prices is not an effective variable in determining the exchange rate in Turkey in the short-term. In contrast, the exchange rate is an important variable in determining housing prices in Turkey in the short-term. In this case, housing prices in Turkey, as in many other products, are affected by the exchange rate.

1. GİRİŞ

İkinci Dünya savaşı sonrası şekillenen Dünyada, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere kapitalist devletlerin öncülüğünde serbest ticaret uygulamaları yaygınlaşmıştır. Uluslararası örgüt çalışmaları ve anlaşmalar doğrultusunda, faiz oranlarındaki düzenlemeler, kambiyo rejimleri, bankacılık düzenlemeleri vb. gelişmeler bu serbestliği destekleyici şekilde gelişmeye devam etmektedir. Tüm bu gelişmeler finansal sermayenin dolaşım hızının artması anlamındadır. Dolaşım hızının artması bir ülkede çıkacak ekonomik sorunun diğer ülkeleri de etkilemesini de kolaylaştırmaktadır. Böylece ekonomik krizlerin diğer ülkelere sıçrayarak yaygınlaşması süreci kısalmıştır. Bu durumda da ekonomistler önceki yöntemlere göre daha karmaşık analizler ile piyasaları açıklamaya çalışmakta ve faktörlerin birbiri ile ilişkilerini belirlemektedirler. Tüm bu serbestlik içerisinde paranın dolaşımı ve ülkeler arasındaki döviz kullanımı, serbest piyasalarda şekillenmekte ve yapılan araştırmalara özellikle gelişmekte olan ülkeler için döviz kurunun ekonomi içerisinde son derece önemli bir değişken olduğunu göstermektedir.

Hiç kuşkusuz döviz kurunu etkileyen ya da döviz kurunun etkilediği birçok değişken mevcuttur. Literatürde de bu konuda pek çok araştırma vardır. Burada önemli olan ayrımı, ülkelerin dönemsel olarak ekonomik karakterleri dikkate alınarak analiz yapılması gereğidir. Bulunduğu dönem ve şartlara göre ekonomik analizler ciddi farklılıklar gösterebilmektedir. Türkiye ölçeğinde yapılan literatür çalışmaları her dönemde döviz kurunun etkili bir değişken olduğunu göstermektedir. Çiftçi (2014) çalışmasında reel döviz kurunun, gayri safi yurtiçi hasılda (GSYİH) oluşan değişmelerin Granger nedeni olduğunu tespit etmiştir. Türkiye gibi dışa açık fakat gelişmekte olan ekonomiler için genel bir başka görüş te, değer kazanmış döviz kurun yerli üreticiye dış pazarda rekabet gücü kazandırma olasılığıdır. Ters durumda da tam değerlenmemiş veya eksik değerlenmiş döviz kurunun rekabet gücü kaybettireceği savunulmaktadır (Balaylar, 2011: 156). Söz konusu savları destekleyici olarak Kundak (2015) Türkiye ekonomisi analizinde kısa, uzun ve birim bazında etkileri kapsamında dinamik panel veri analizi sonucu özellikle kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların, imalat sanayinde ithalat bağımlılığını arttırdığını tespit etmiştir. Bu durumun sebebi döviz kurundaki artışın imalat sanayindeki ithal ara veya yatırım malları maliyetini yükseltmesidir. Kundak uzun dönemde de benzer çıktılar tespit etmiştir. Kundak'a göre döviz kurunda oluşan artışlar sabit sermaye yatırımları, maliyet artışları ile imalat sanayinin dışa bağımlılığını arttırıcı etkiler ortaya çıkarmaktadır. Erbaykal (2012), Toda ve Yamamoto nedensellik analizi ile Türkiye'de ekonomik büyüme ve reel döviz kurunun Türkiye'nin cari açığı üstündeki etkisini sınımış ve ekonomik büyüme hem ve döviz kurundan cari açığa doğru nedensellik tespit etmiştir. Tüm bu çalışmalar göz önüne alındığında döviz kurunun Türkiye açısından ilişkili olduğu yani karşılıklı olarak nedensellik ilişkisi içerisinde olduğu değişkenleri tespit etmek ekonomik kararlar açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada Türkiye açısından döviz kurunun önemli bir değişken olduğu varsayımı altında yine Türkiye için önemli bir sektör haline gelen inşaat sektörü ile ilişkisi araştırılması amaçlanmıştır. İnşaat sektörünün özünde ise konut edinme isteği ya da insanların konuta karşı zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sebeple inşaat sektörünü temsilen de konut piyasası ele alınmıştır. Çetin ve Doğaner (2017), çalışmalarında Türkiye için inşaat güven endeksi ve konut fiyatları arasındaki ilişkiyi tespit etmişlerdir. Konut inşaat işinin nihai çıktısı olarak değerlendirilebilir. Bir konutun yapımı; demir, ahşap, çimento, pencere, cam, boya, mühendislik/mimarlık hizmetleri, reklam hizmetleri, mobilya vb. (yaklaşık 200 alt sektör) birçok sektörü yakından ilgilendiren bir faaliyettir. Konut ya da özünde barınma insanın temel ihtiyaçlarından biridir. İnsanlar barınma ve iş yaşamlarında bir yapıya ihtiyaç duymaktadırlar. İnsanların ihtiyaçları doğrultusunda ev/işyeri alması, satması veya kiralaması ise konut piyasasını/sektörünü oluşturur. Özellikle son 15 yıl içerisinde Türkiye açısından, alt sektörlerini de dikkate alarak, sürekli aktif halde olan konut sektörü bir ülke içerisindeki şehirlere göre dahi farklılıklar içerebilmektedir. Sektör, barınma ve konut için yapılan hane halkı harcamaları tüm dünyada önemli bir yer teşkil eden harcamalar olduğundan önemlidir (Szeidl ve Chetty, 2004: 105). Konut sektörünün tüm ekonomik sistemi etkileyebilecek nitelikte olduğunun en somut örneklerinden birisi 2008 yılında ABD'de yaşanmıştır. 2008'de ABD türev

piyasalarında yaşanan krizin etkileri en çok konut piyasasında hissedilmiştir. Krizin temel kaynağı, 2000'li yıllarda ABD'de konut fiyatlarında görülen artışın konut piyasalarında olumlu bir etki yaratması, talebin artması ve sonucunda bankaların konut kredilerini kolay bir şekilde vermesine yol açması gösterilmektedir. Kolay kredi olanağı yatırım amaçlı konut talebinde bulunan yatırımcıları daha fazla konut almaya teşvik etmiş ve konut fiyatları bir kere daha yükselmeye devam etmiştir. Çok fazla yükselen konut fiyatları aşırı değerlenmiş ve piyasa mekanizması gereği talepte azalışlar yaşanmıştır. Talep azalışını aynı zamanda kredilerin geri ödenmeme durumu eklenince Mortgage olarak adlandırılan sistem çökmüştür. Buna bağlı olarak finans şirketleri iflas etmeye başlamış ve ABD'de yaşanan bu durum hızlı bir şekilde Avrupa'ya sıçramıştır (Dilber ve Sertkaya, 2016: 12).

Konut piyasasının ve döviz kurunun önemi çalışmanın araştırma alanlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda konut piyasası ve döviz kuru ilişkisi Türkiye ölçeğinde sınımlanmıştır. Konut piyasasını temsilen Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanan "konut fiyat endeksi (KFE)" ve son iki yıl içerisinde üretilmiş konutları baz alan yeni konut fiyat endeksi (YKFE), döviz kurunu temsilen "reel döviz kuru" değişkeni seçilmiştir. KFE Türkiye'de inşaat sektörünü de temsil edebilmektedir.

2. Literatür Taraması

Döviz kurunun makro değişkenler ile olan ilişkisi üzerine literatürde çok fazla araştırma mevcuttur. Araştırmalardan çıkarılabilecek genel sonuç özellikle gelişmekte olan ekonomilerde döviz kuru izlenmesi ve yönlendirilmesi gereken önemli bir değişken olduğudur. Konut fiyatları ve inşaat sektörü üzerine ise literatürde daha kısıtlı sayıda araştırmalar mevcuttur. Çalışmaların en çok yoğunlaştığı konuların başında konut fiyatları üstünde nelerin belirleyici olduğuna dair çalışmalar gelmektedir. Yang (2001) konut fiyatları ile konutun fiziksel yapısı ile çevresi arasındaki ilişkiyi araştırmış ve değişkenler arasında doğru orantılı ilişkiler tespit etmiştir. Wen vd. (2005) aynı sonuçları Çin'in Zhou kentinde doğrulamıştır. Üçdoğruk (2001)'da benzer bir çalışmayı İzmir ölçeğinde özellikle konutun iç fiziksel özelliklerini dikkate alarak gerçekleştirmiş ve aynı doğru yönlü bağlantıyı çalışmasında tespit etmiştir. Yankaya ve Çelik (2005) İzmir metrosu yapımı ve ilgili bölgedeki konut fiyatları arasında ilişkiyi tespit etmiştir. Baldemir vd. (2017), İzmir ili yapılan çalışmanın benzerini Muğla ili özelinde gerçekleştirmiş ve aynı sonuçları elde etmişlerdir. Cohen ve Coughlin (2008), konut fiyatlarının dış çevre ile etkileşimini Atlanta havaalanının yaydığı gürültü kapsamında araştırmışlar ve havaalanından uzaklaştıkça, gürültü azaldığı için, konut fiyatlarının arttığını tespit etmişlerdir. Tatlı (2013) çalışmasında Malatya'da konut sahibi olmak ile aile kurumunun ilişkisini araştırmış ve hane halkı reisi konumundaki kişilerin evli olmasının konut sahipliği üzerindeki olumlu etkisini tespit etmiştir. Pınar ve Demir (2014), Türkiye ölçeğinde yaptıkları araştırmada konut büyüklüğü, lokasyonu gibi etmenlerin konut kapitalizasyonu üzerinde etkili olduğunu savunmuşlardır.

Literatürdeki araştırma alanlarından bir tanesi de çalışma konusuna daha yakın olan, konut fiyatları ve ülkedeki çeşitli makro değişkenler arasındaki ilişkilere dir. Badurlar (2008), 1990-2006 arası dönemde Türkiye'de konut fiyatları ile çeşitli makro değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmış (gayrisafi yurt içi hasıla, kısa dönem faiz oranları, para arzı ve döviz kuru) ve döviz kuru ile konut fiyatları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Öztürk ve Fitöz (2012), konut fiyatlarının belirleyicileri olan konut arzı ve talebinin Türkiye için belirleyicilerini araştırmışlardır. Analizlerinde konut talebi için, kredi faiz oranları, ülkedeki kişi başına milli gelir ve fiyatların etkili olduğunu konut arzı içinse, para arzı, fiyatlar ve kişi başına milli gelirin etkili olduğu sonuçların ulaşımlardır. Adams ve Füss (2010), belirledikleri 15 OECD ülkesinde konut fiyatları ile istihdam oranı, sanayi üretimi, reel GSYİH ve kredi faiz oranları arasındaki ilişkileri araştırmışlar ve dikkate aldıkları tüm makro değişkenlerin konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşımlardır. Beltratti ve Morana (2010), G7 ülkeleri üzerindeki analizlerinde makroekonomide meydana gelen şokların konut fiyatları üzerinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Çankaya (2013), 75 ülke seçtiği çalışmasında konut fiyat endekslerini kullanmış ve konut fiyat endeksi ile faiz oranları, büyüme

oranları ve harcanabilir gelirler arasında ilişkiler tespit etmiştir. Lebe ve Akbaş (2014), çalışmalarında konut talebi belirleyicileri üzerine çalışmışlar, kısa ve uzun dönem olmak üzere ayrıntılı analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda, konut talebini pozitif etki eden değişkenler olarak medeni hal, kişi başına gelir ve sanayileşme faktörleri pozitif; tarım istihdam oranı, faiz oranları ve fiyatlarında negatif etki ettiğini tespit etmişlerdir. Dilber ve Sertkaya (2016), Türkiye’de konut fiyat endeksi ve seçili makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmişler ve döviz kuru, faiz oranları arasında çift yönlü ve enflasyon arasında ise tek yönlü nedensellikler tespit etmişlerdir. Türkiye’deki enflasyon oranı ve konut fiyat endeksi arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Paksoy vd. (2014) yaptıkları çalışmada hem tüm Türkiye hem de TRC1, TRC2, TRC3 düzey bölgeleri için enflasyonist baskının bu bölgelerdeki konut fiyat endeksinden etkilenme düzeylerini incelemişlerdir. Tespitlerine göre Türkiye genelinde konut fiyat endeksi enflasyonist bir baskıya neden olmazken TRC1 ve TRC2 bölgelerinde tersi sonuçlar bulunmaktadır.

Literatürde parasal faktörler açısından başka çalışmalar da mevcuttur. Tsatsaronis ve Zhu (2004), para arzında meydana gelen değişimlerin/şokların konut fiyatlarını olumsuz yönde etkilediği tespitinde bulunmuşlardır. Darıcı (2018), çalışmasında Türkiye’de genişletici para politikası uygulamaları sonucunda konut fiyatlarının artması yönünde baskılar olduğu kanıtlarına ulaşmıştır. Kargı (2013), kredi hacminin artmasının Türkiye’de hem konut harcamaları hem de ekonomik büyüme ile nedensellik ilişkisini tespit etmiştir.

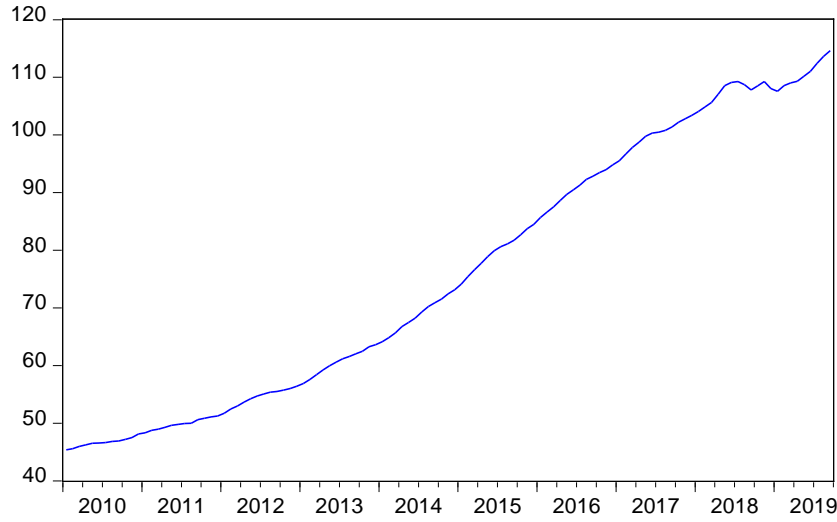
Çalışmanın literatürdeki çalışmalardan farkı konut fiyat endeksi ve döviz kuru arasındaki ilişki için reel döviz kuru veri seti kullanılmış ve hem konut fiyat endeksi hem de reel döviz kuru veri setleri pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılarak kısa dönemli detaylı bir analiz yapılmıştır. Böylece olası nedensellik ilişkilerinin tespit edilmesinin yanı sıra nedenselliklerin sonuçları da tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkisi ise Dolado Lütkepohl nedensellik testi ile sınanmıştır.

3. Metodoloji ve Ampirik Sonuçlar

Çalışmada konut fiyat endeksinin iki boyutu ele alınmıştır. Birincisi tüm konutları hakkında bilgi içeren genel konut fiyat endeksi (KFE), ikincisi sadece yeni yapılan (son iki yıl içerisinde) konutların bilgilerini içeren yeni konut fiyat endeksidir (YKFE). Konut fiyat endeksi verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) veri bankasından elde edilmiştir. Genel olarak konut fiyat endeksi, Türkiye konut sektöründeki fiyatların değişiminin izlenmesi amacıyla hesaplanan bir endekstir. Endeksin hesaplanmasında hedonik regresyon yönteminden yararlanılır. Döviz kurunu temsilen, reel efektif döviz kuru (REK) verisi kullanılmıştır. REK, nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkilerinin bir fiyat endeksi aracılığıyla arındırılması ile elde edilen kurdur. Çalışmada tüketici fiyat endeksi ile hesaplanmış REK serisi kullanılmıştır. REK serisi TCMB veri bankasından elde edilmiştir. Tüm seriler aylık olup 2010 yılı Ocak ayı ile 2019 yılı Eylül ayı arasındaki verileri kapsamaktadır. Konut fiyatlarına yönelik elde edilen serilerin periyodik dalgalanmalar (mevsimsellik) içermediği şekil 1 ve 2’ye göre karar verilmiştir. Bu sebeple serilerin mevsimsel düzeltilmesinin yapılmasına gerek duyulmamıştır.

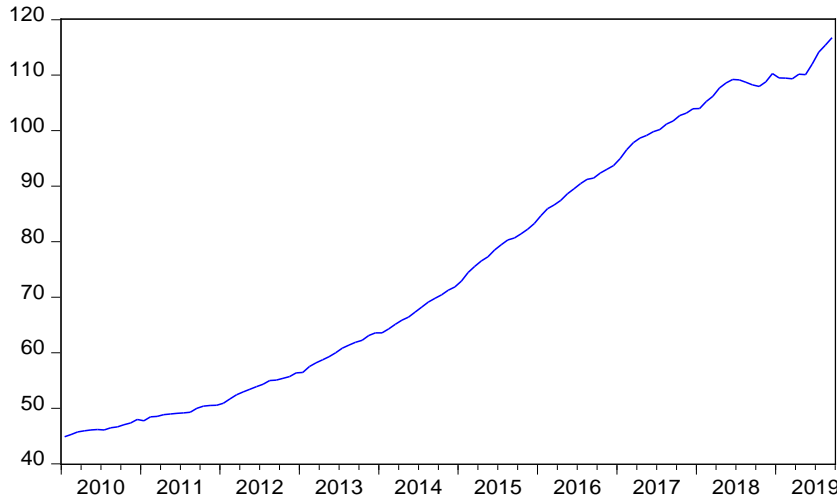
Şekil 1: Konut Fiyat Endeksi Serisi Grafiği

KFE

Şekil 2: Yeni Konut Fiyat Endeksi Serisi Grafiği

YKFE

Çalışmanın analizinde normal nedensellik analizlerinden daha farklı olarak asimetrik nedensellik metodu kullanılmıştır. Asimetrik nedensellik analizinde seriler doğal halleri ile değil pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılarak analizlere sokulmaktadır. Böylece değişkenlerin birbirlerini etkileme yönleri tespit edilebilmektedir. Söz gelimi bir değişkenin pozitif bileşeni diğer değişkenin negatif bileşenini etkiliyorsa bu pozitif şokların diğer değişkende negatif şoklara neden olduğu anlamında yorumlanır. Değişkenlerin ayrılmış bileşenleri arasındaki nedensellik ise Dolado Lütkepohl nedensellik testi ile sınanmıştır.

Dolado Lütkepohl nedensellik testi, Dolado & Lütkepohl (1996), tarafından geliştirilen bir nedensellik testidir. Wald testine dayanan bu teste serilerin birim kök analizinin yapılmasına gerek yoktur. Tüm seriler seviyesinde analize alınmaktadır. Dolado Lütkepohl nedensellik testi klasik vektör otoregresif modeller (VAR) modeli gecikme uzunluklarına ek olarak gecikmeler ekleyerek kendinden önce geliştirilen Granger nedensellik testinin sorunlarını ortadan kaldırmaktadır. Bunun için VAR testi ile Akaike ve Schwarz bilgi kriterleri ile belirlenen optimal gecikme uzunluğuna (k),

1 gecikme eklenerek k+1 gecikmeli VAR modeli tahmin edilir. Son aşamada da k gecikmeli VAR modelindeki katsayı matrisine Wald testi uygulanır.

Seriler; konut fiyat endeksi için pozitif (Pkfe) ve negatif (Nkfe) olarak iki seriye, yeni konut fiyat endeksi için pozitif (Pykfe) ve negatif (Nykfe) olarak iki seriye ve reel efektif döviz kuru da pozitif (Prek) ve negatif (Nrek) olarak iki seriye ayrılmıştır. Böylece reel efektif döviz kuru bileşenleri ile konut fiyat endeksi bileşenleri ve reel efektif döviz kuru bileşenleri ile yeni konut fiyat endeksi bileşenleri olmak üzere toplam onaltı nedensellik sonucu elde edilmiştir. Söz konusu sonuçlar tablo.1 ve tablo.2’de özetlenmiştir;

Tablo 1: REK Bağımlı Değişken Dolado Lütkepohl Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Sonuçlar	Prek	Nrek
Pkfe	Gecikme	3	3
	Anlamlılık Düzeyi	0.0777	0.1080
Nkfe	Gecikme	7	6
	Anlamlılık Düzeyi	0.0000	0.8905
Pykfe	Gecikme	5	3
	Anlamlılık Düzeyi	0.0600	0.0741
Nykfe	Gecikme	7	8
	Anlamlılık Düzeyi	0.0005	0.6664

Tablo 2: KFE ve YKFE Bağımlı Değişken Dolado Lütkepohl Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Sonuçlar	Prek	Nrek
Pkfe	Gecikme	3	3
	Anlamlılık Düzeyi	0.0014	0.1206
Nkfe	Gecikme	7	6
	Anlamlılık Düzeyi	0.0214	0.0000
Pykfe	Gecikme	5	3
	Anlamlılık Düzeyi	0.0006	0.2390
Nykfe	Gecikme	7	8
	Anlamlılık Düzeyi	0.0021	0.0000

Ampirik sonuçlara göre %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirildiğinde sekiz sonuç anlamlı çıkmıştır. Buna göre aşağıdaki anlamlı nedensellikler tespit edilmiştir;

- Konut fiyat endeksinin negatif şokları, reel efektif döviz kurunda pozitif şoklara sebep olmaktadır.
- Yeni konut fiyat endeksinin negatif şokları, reel efektif döviz kurunda pozitif şoklara sebep olmaktadır.
- Reel efektif döviz kurundaki pozitif şoklar, konut fiyat endeksinde pozitif şoklara sebep olmaktadır.
- Reel efektif döviz kurundaki pozitif şoklar, konut fiyat endeksinde negatif şoklara sebep olmaktadır.
- Reel efektif döviz kurundaki pozitif şoklar, yeni konut fiyat endeksinde pozitif şoklara sebep olmaktadır.
- Reel efektif döviz kurundaki pozitif şoklar, yeni konut fiyat endeksinde negatif şoklara sebep olmaktadır.
- Reel efektif döviz kurundaki negatif şoklar, konut fiyat endeksinde negatif şoklara sebep olmaktadır.
- Reel efektif döviz kurundaki negatif şoklar, yeni konut fiyat endeksinde negatif şoklara sebep olmaktadır.

4. SONUÇ

Sonuçlara göre reel efektif döviz kurunun bileşenlerinin konut fiyat endeksi ve yeni konut fiyat endeksini etkileme çeşidi/sayısı daha fazladır. Bu kapsamda tespit edilen ilk sonuç; Türkiye’de döviz kuru ve konut fiyatları değerlendirildiğinde, döviz kurunun bağımsız, konut fiyatının bağımlı değişken olarak ele alınmasının doğru olacağıdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka nokta yorumlar yapılırken reel efektif döviz kurunun, normal döviz kuru mantığına göre ters işlediğidir. Yani reel efektif döviz kurunun artması yabancı paranın değer kazanması değil değer kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu bilgi kapsamında öncelikle konut fiyat endeksinden döviz kurlarına etkiler incelendiğinde hem yeni hem de genel konut fiyat endeksi azaldıkça yani konut fiyatları geriledikçe, döviz kurlarına azaltıcı (reel efektif döviz kuruna pozitif etki ederek) etkiye neden olmaktadır. Bu durumun bazı nedenleri olabilir. Örneğin fiyatların düşmesi arzın azalması yönünde etki yapacağından konut üretimi için gerekli olan ithal girdilere talep azalacak ve sonucunda döviz talebinde de azalma görülebilecektir. Gerçekten de Türkiye’de konut fiyat endeksi ve ara mal, sermaye malı, tüketim malı ithalatına doğru nedensellik ilişkisi mevcuttur (Eryüzlü ve Hopoğlu, 2018: 2802).

Nedenselliğin diğer yönünde reel efektif döviz kurunda meydana gelecek negatif şoklar hem konut fiyat endeksinde hem de yeni konut fiyat endeksinde negatif şoklara sebep olmaktadır. Yani döviz kuru yükselmesi konut fiyatlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu durumun nedeni olarak ilk etapta maliyetleri arttırdığından fiyatların yükselmesine daha sonra yüksek fiyatların talebi azaltması ve sonunda fiyatların düşmesi ile sonuçlanmasıdır. Bir başka neden de döviz kuru yükseldiğinde, yerli para değer kaybettiğinden faiz oranları yükselmektedir. Faiz oranlarının yükselmesi de özellikle konut kredisi kullanımını azaltmakta ve konut talebi yine düşmektedir. Reel efektif döviz kurlarındaki pozitif şoklar (döviz kurunun düşmesi) ise hem konut fiyat endeksinde hem de yeni konut fiyat endeksinde, pozitif ve negatif şoklara sebep olmaktadır. Bu durumda asimetric olarak açıklama yerine söz konusu pozitif reel efektif döviz kuru şoklarının konut fiyatlarını etkilediği yani nedenselliği yönü hakkında tespit yapılmalıdır. Döviz kurunun yükselmesi kesin olarak konut fiyatlarında azalışa yol açarken, döviz kurunun düşmesinin çift taraflı etki (hem fiyat artışı hem de azalışı) etmesinin önemli bir nedeni döviz kurundaki düşüşlerin, yerli paranın değer kazanması ve enflasyon düşüşü ile sonuçlanmasıdır. Böylece tüketiciler harcamalarını arttırmakta fakat artan harcamaların hangi mal veya hizmetlerde değerlendirildiği, çıkan sonuçta da olduğu gibi, asimetricdir. Yani tüketiciler böyle dönemlerde konut talebini arttırırken, aynı zamanda konut yerine başka mal veya hizmetlerinde talebini arttırabilmektedirler. Örneğin konut yerine taşıt, ev eşyası, beyaz eşya, tatil vb. harcamalar tüketiciler tarafından tercih edilebilir.

Özetlemek gerekirse araştırılan on altı farklı nedenselliğin sekiz anlamlı durumunun, altısında döviz kuru, konut fiyatlarını etkilemektedir. Dolayısıyla Türkiye açısından konut fiyatları döviz kuru belirlemede kısa dönemde çok etkili bir değişken değilken, döviz kuru Türkiye’de konut fiyatlarının belirlenmesinde kısa dönemde önemli bir değişkendir. Bu durumda Türkiye içerisindeki birçok mal kaleminde olduğu gibi konut fiyatları da döviz kurundan etkilenmektedir.

KAYNAKÇA

- Adams, Z. & Füß, R. (2010). Macroeconomic Determinants of International Housing Markets. *Journal of Housing Economics*, 19(1), 38-50.
- Badurlar, İ. Ö. (2008). Türkiye’de Konut Fiyatları ile Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Anadolu University Journal Of Social Sciences*, 8(1), 223-238.
- Baldemir, E., Yenal Kesbiç, C., & İnci, M. (2017). Estimating Hedonic Demand Parameters in Real Estate Market: The Case of Mugla. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(20), 41-66.
- Balaylar, N.A. (2011). Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği. *Sosyoekonomi* 16(16), 37-160.

- Beltratti, A., & Morana, C. (2010). International House Prices and Macroeconomic Fluctuations. *Journal of Banking & Finance*, 34(3), 533-545.
- Cohen, J. P., & Coughlin, C. C. (2008). Spatial Hedonic Models of Airport Noise, Proximity, and Housing Prices. *Journal of Regional Science*, 48(5), 859-878.
- Çankaya, S. (2013). Konut Fiyatları ve Makroekonomik Faktörler Arası İlişkiye Global Bakış. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(100), 143-154.
- Çetin, G., & Doğaner, A. (2017). İnşaat Sektörü Güven Endeksi ve Konut Fiyat Endeksi Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Analiz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 155-165.
- Çiftçi, N. (2014). Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 129-142.
- Darıcı, B. (2018). Para Politikası ve Konut Fiyatları İlişkisi: Türkiye Ekonomisi için Ampirik Bir Analiz. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS’ 18), 221-228.
- Dilber, İ., & Sertkaya, Y. (2016). 2008 Finansal Krizi Sonrası Türkiye’de Konut Fiyatlarının Belirleyicilerine Yönelik Analiz. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 11-29.
- Dolado, J.J., & Lütkepohl, H. (1996). Making Wald Tests Work for Cointegrated VAR Systems. *Econometric Reviews*, 15(4), 369-386.
- Erbaykal, E. (2012). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(6), 81-88.
- Eryüzlü, H., & Hopoğlu, S. (2018). Türkiye’de Konut Fiyat Endeksinin, Dış Ticaret Bileşenleri ile İlişkisi: 2010-2018 Dönemi Analizi. 1. *Uluslararası Battalgazi Multi Disipliner Çalışmalar Kongresi*, 2798-2804.
- Kargı, B. (2013). Konut Piyasası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Zaman Serileri Analizi: 2000-2012. *Journal of Human Sciences*, 10(1), 897-924.
- Kundak, S. (2015). Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi (Yayınlanmış Doktora Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE. Afyon.
- Lebe, F., & Akbaş, Y.E. (2014). Türkiye'nin Konut Talebinin Analizi: 1970-2011. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 57-83.
- Paksoy, S., Yöntem, T., & Büyükçelebi, B. (2014). Konut Fiyat Endeksi ve Enflasyon Arasındaki İlişki (TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey Bölgeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma). *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), 54-69.
- Pinar, A., & Demir, M. (2014). Konut Sektöründe Kapitalizasyon Oranlarını Belirleyen Faktörler: Türkiye İçin Bir Mikro-Veri Analizi. *Sosyoekonomi*, 22(2). 385-398.
- Szeidl, A., & Chetty, R. (2004). Consumption Commitments and Asset Prices. *Society for Economic Dynamics*. No.354.
- Öztürk, N., & Fitöz, E. (2012). Türkiye’de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 21-46.
- Üçdoğruk, Ş. (2001). İzmir İlinde Emlak Fiyatlarına Etki Eden Faktörler-Hedonik Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 149-162.
- Tatlı, H. (2013). Konut Sahipliğinin Belirleyicileri: Hanehalkı Reisleri Üzerine Bir Uygulama. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(2), 40-63.
- Tsatsaronis, K., & Zhu, H. (2004). What Drives Housing Price Dynamics: Cross-Country Evidence. *BIS Quarterly Review*, 4(1), 65-78.
- Wen, H., Jia S., & Guo, X. (2005). Hedonic Price Analysis of Urban Housing: An Empirical Research on Hangzhou, China. *Journal of Zhejiang University-Science*, 6(8), 907-914.
- Yang, Z. (2001). An Application of The Hedonic Price Model with Uncertain Attribute-The Case of The People’s Republic of China. *Property Management*, 19(1), 50-63.
- Yankaya, U., & Çelik, H.M. (2005). İzmir Metrosunun Konut Fiyatları Üzerindeki Etkilerinin Hedonik Fiyat Yöntemi ile Modellenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 61-79.

TÜRKİYE'DE PARA POLİTİKASI ARAÇLARININ İSTİHDAM DÜZEYİ ÜZERİNE ETKİSİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

THE IMPACT OF MONETARY POLICY INSTRUMENTS ON EMPLOYMENT LEVEL IN TURKEY: ARDL BOUNDS TESTING APPROACH

Mehmet KARA*

Gizem BAŞ**

Öz

Bu araştırmada, para politikası araçları ile istihdam düzeyi arasındaki ilişki 2011:01-2019:01 dönemi verilerinden yararlanılarak Türkiye ekonomisi için belirlenmeye çalışılmıştır. Tahmin yöntemi olarak, ARDL modeli kapsamında UECM ve sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. ARDL analiz yöntemi kapsamında ilk olarak sınır testi uygulanmış değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca hem kısa hem de uzun dönemde, Geç Likidite Penceresi (GLP) Faiz Oranı ve para arzı(M3) ile istihdam düzeyi arasında istatistiksel ve ekonomik olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: ARDL Analizi, İstihdam, Para Politikası Araçları, Türkiye.

Abstract

In this research paper, the association between monetary policy instruments and employment level is analyzed for Turkey in the period of 2011:01-2019:01 by applying monthly dataset. In the scope of ARDL model, unrestricted error correction model and bounds testing approach is used as analysis method. Firstly, bounds test is used and the long-run relationship between the variables is determined. In addition, both in the short and long term, there was a statistically and economically significant relationship between the Late Liquidity Window (GLP) Interest Rate and money supply (M3) and employment level.

Keywords: ARDL Analysis, Employment, Monetary Policy Instruments, Turkey.

* ORCID Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisat Bölümü, mehmetkara@mku.edu.tr

** ORCID Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisat Bölümü, gizemercelik@mku.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions & Purpose

Excessive monetary policies have been started to be implemented after 2008 global financial crisis by the major central banks in order to be able to overcome the crisis. Hence, the stability targets and macroeconomic indicators of developing countries are affected in a negative way. This new development occurring in the global financial system caused that alternative monetary policies are designed in developing countries' central banks. In this context, the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) has developed a new monetary policy strategy since April 2010. The primary tools applied in the new policy framework can be summarized as follows: interest rate corridor approach as an innovative policy tool, a weekly repo rate and reserve requirements.

The main objective of this research paper is to investigate the association between monetary policy tools and employment level in Turkey for 2011:01-2019:01 period with monthly data by applying ARDL Boundary Test Approach. In the study, 1-week REPO Interest Rate, Late Liquidity Window Interest Rate, M3 Money Supply, Overnight Interest Rate (O/N) are employed as independent variables.

Methodology

In the analysis of the study, the time period includes the period between January 2011 and January 2019 and Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test is used to determine the order of stationary of the variables. Also, the relationship between the variables is examined by using ARDL analysis method. In the scope of ARDL analysis, firstly, bound test is applied. In the bound test, the first lag of the dependent and independent variables is tested with the F test. Then, the calculated F statistical value is compared with the critical values. If the F value is smaller than the lower critical value, the null hypothesis cannot be rejected; it is determined that there is no cointegration. On the other hand, if the F value takes a greater value than the upper critical value, the null hypothesis is rejected. It is concluded that the variables are cointegrated. However, if the F value is between the lower and upper critical values, it means that the F value is in the uncertain region. Thus, no interpretation can be made about whether there is a cointegration relationship. In this case, it is necessary to apply the other cointegration tests to examine the relationship between the series of variables.

Results and Conclusions:

In the study, on the basis of the unit root test results, it is found that all the variables have unit root and they become stationary when their first differences are taken. Furthermore, cointegration relationship is determined between the variables. Both long and the short-term analysis results indicated that there is a statistically significant and economical relationship between the level of employment and late liquidity window interest rate and M3 money supply. An increase in the late liquidity window interest rate has a negative impact on the level of employment. M3 money supply, on the contrary, affects positively the level of employment as expected. In addition, Error Correction Term coefficient is detected as -0.282. Therefore, it is found that in the short term 28% of the deviations come back to the equilibrium level in the next period. Also, CUSUM graphs represents that the estimated long-term coefficients of the variables are stable.

1. GİRİŞ

2008 küresel kriziyle birlikte, küresel konjonktürde, finansal piyasalarda önemli ağırlığı bulunan FED, ECB ve BOJ gibi büyük merkez bankaları tarafından hem miktarsal hem de niteliksel olarak genişletici para politikaları uygulanarak krizin atlatılması amaçlanmıştır. FED için bu genişletici para politikası uygulaması yatırım bankası Lehman Brothers'ın Ağustos 2007'deki krizi ile başlamıştır (Gertler ve Karadi, 2011: 17). Söz konusu politika uygulamaları, gelişen ülke ekonomilerinin fiyat ve finansal istikrar hedeflemelerini ve cari denge, büyüme, istihdam gibi makroekonomik göstergelerini olumsuz etkilemiş; ekonomilerini daha da kırılgan hale getirmiştir (TCMB, 2013: 17). Küresel finansal yapıda önemli boyutlarda değişikliklere yol açan bu yeni durum, özellikle Türkiye gibi finans sektörünün ekonomide oldukça büyük payının olduğu gelişmekte olan ülkelerde, merkez bankalarının mevcut politikanın terk edilmesine, farklı bir para politikası çerçevesi geliştirmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'de para politikasını yürüten kurum olan merkez bankası da, 2010 yılından itibaren farklı bir para politikası çerçevesi geliştirmiştir. Bu yeni politika çerçevesinde yer alan araçlar, yenilikçi faiz koridoru yaklaşımı, haftalık repo faizi, zorunlu karşılıklar ve etkin bir likidite yönetimidir (Kara, 2012: 6).

TCMB tarafından yürütülen para politikasıyla, temel amaç olan fiyat istikrarının yanı sıra, finansal istikrar (2008 küresel krizden sonra fiyat istikrarını destekleyici amaç olarak belirlenmiştir), tam istihdam ve arzulanır bir ekonomik büyüme de ulaşılmak istenen makroekonomik amaçlar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de, 2011 yılının Ocak ayından 2019 yılının Ocak ayını kapsayan dönemde, para politikası araçları ile istihdam düzeyi ilişkisinin aylık veriler kullanılarak ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, bağımsız değişkenler olarak, Haftalık REPO Faiz Oranı, Geç Likidite Penceresi (GLP) Faiz Oranı, M3 Para Arzı ve Gecelik Faiz Oranı (O/N) kullanılmıştır.

Para politikası araçları, istihdam düzeyini farklı açılardan etkileyebilmektedir. Merkez Bankasının faiz oranını yükselterek (niteliksel daraltıcı para politikası) ya da para arzını kısarak (niceliksel sıkı para politikası) daraltıcı bir para politikası izlediğinde, orta ve uzun vadeli piyasa faizlerini yükselmekte, tüketim harcamaları azaltmaktadır. Yine, karar birimleri, Merkez Bankalarının sıkı para politikaları izlemesi üzerine yatırımlarını azaltabilmektedir. Özetlemek gerekirse, faiz oranları ile toplam talep, üretim ve dolayısıyla istihdam düzeyi arasında ters yönlü bir bağlantı olduğu düşünülmektedir.

Hızlı ekonomik büyüme ve yüksek istihdam düzeyi hedefi, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin en önemli makroekonomik amaçlarından birisi olmuştur. Söz konusu temel makro ekonomik amaçlara ulaşmak için ülkelerin geleneksel olarak uyguladığı politikalar ise maliye politikası ile birlikte para politikası olmuştur. Bu bağlamda çalışmada, ülkelerin en önemli makro ekonomik amaçlarından birisi olan istihdam düzeyi ile geleneksel politika araçlarından birisi olan para politikası ilişkisi incelenecektir.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada yer alan analizde 2011:01-2019:01 dönemi ele alınmıştır. Analizde yer alan değişkenler ve açıklamaları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Parametreler ve Kodları

Kod	Açıklaması
İSTİHDAM	İstihdam Oranı
REPO	Haftalık REPO Faiz Oranı
GLP	Geç Likidite Penceresi Faiz Oranı
M3	M3 Para Arzı (Bin TL)
O/N	Gecelik Faiz Oranı (Alma)

Türkiye’de para politikasını yürüten kurum olan merkez bankası, 2010 yılından itibaren farklı bir para politikası çerçevesi geliştirmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2008 Küresel kriz öncesinde, fiyat istikrarını sağlama hedefini büyük ölçüde “politika faizi” aracını kullanarak yürütebilirken, kriz ile birlikte finansal istikrarı sağlama hedefini de gerçekleştirebilmesi için artık yeni bir para politika çerçevesi yürütmek durumunda kalmıştır. Bu yeni para politikası çerçevesinde yer alan araçlar, yenilikçi faiz koridoru yaklaşımı, haftalık repo faizi, zorunlu karşılıklar ve etkin bir likidite yönetimidir (Kara, 2012: 6).

Çalışmanın modeli, TCMB’nin 2010 sonrasında kullandığı bu yeni para politikası araçları kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın temel matematiksel modeli aşağıdaki gibidir;

$$İSTİHDAM_t = \alpha_1 + \alpha_2 REPO_t + \alpha_3 GLP_t + \alpha_4 M3_t + \alpha_5 O/N_t + \mu_t \quad (1)$$

Bu çalışmada, para politikası araçları ile istihdam düzeyi arasındaki eş bütünleşme ilişkisini varlığının tespit edilebilmesi için ARDL eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Literatürde sık kullanılan Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) eş bütünleşme testleri, değişkenler seviye düzeylerinde durağan olmamakla birlikte, değişkenlerin birinci farkları alındığında durağanlaşmaları halinde kullanılabilir. ARDL analiz yönteminin, yukarıda sözünü ettiğimiz Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testleri ile karşılaştırıldığında, birçok üstünlükleri bulunmaktadır. En önemli üstünlüğü, değişkenler farklı seviyelerde durağan hale gelseler bile, eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmektedir. Yani, testin uygulanması için değişkenlerin seviyede ya da birinci farkta durağanlaşması, değişkenler arasındaki eş bütünleşmenin tespit edilebilmesi için sorun oluşturmamaktadır. Bir diğer avantajı ise, analiz kapsamında Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli (UECM) elde edildiği için, diğer eş bütünleşme testlerine göre daha güvenilir sonuçlar vermesidir. Bu bağlamda, Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli, değişkenler arasındaki ilişkinin kısa ve uzun dönem için analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, bu yöntem gözlem sayısı düşük olduğunda dahi istikrarlı ve sağlıklı sonuçlar vermektedir (Narayan ve Narayan, 2004).

ARDL analizi kapsamında, öncelikle, değişkenler eş bütünleşik olup olmadığının belirlenebilmesi için sınır testi uygulanmaktadır. Bu test en küçük kareler yöntemini esas almaktadır.

Aşağıda sınır testi yaklaşımına ait eşitlik yer almaktadır;

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=0}^m \alpha_1 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_2 \Delta X_{t-i} + \alpha_3 Y_{t-1} + \alpha_4 X_{t-1} \quad (2)$$

α_0 katsayısı sabit terimi ifade ederken, α_3 ve α_4 uzun dönem katsayıları göstermektedir. Modelde yer alan Δ simgesi değişkenlerin birinci farklarını temsilen kullanılmaktadır. Bütün bunlara ek olarak, kısa dönemli ilişkiler ise α_1 ve α_2 katsayıları aracılığıyla ifade edilmektedir.

Sınır testi yaklaşımında, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ilk gecikmesi F testi ile test edilmektedir. F testinin boş hipotezi, analizde ele alınan değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığı şeklindedir. Alternatif hipotez ise, aralarında eş bütünleşme ilişkisi vardır şeklinde kurulmaktadır. Hesaplanan F istatistik sonucu, Pesaran vd., (2001)' in çalışmasında belirtilen kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Şayet F istatistik sonucu, alt kritik değerden daha küçük ise, boş hipotezi reddedilememektedir; eş bütünleşme olmadığı tespit edilmektedir. Diğer taraftan, F istatistik sonucu üst kritik değer üzerindeyse, boş hipotezi reddedilmektedir. Yani, değişkenlerin eş bütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak, F istatistik sonucu, alt ve üst kritik değerler arasında yer alırsa, yani F değerinin belirsiz bölgeye düşerse, eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı hakkında yorum yapılamamaktadır (Akel ve Gazel, 2014: 31). Bu durumda, değişkenlere ait seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analizinde diğer eş bütünleşme testlerine bakılması gerekmektedir.

Elde edilen sınır testi sonuçlarına göre, serilere ait değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisi olduğu belirlenmesi durumunda, hem uzun hem kısa dönemli ilişkileri analiz etmek için ARDL modeli kurulmaktadır. Model için en uygun gecikme uzunluğu ise Schwarz (SC), Hannan-Quinn (HQ) ve Akaike (AIC) vb. bilgi kriterleri esas alınarak belirlenmektedir. Bilgi kriterleri arasında en düşük değeri gösteren gecikme uzunluğu, model için en uygun gecikme uzunluğu olmaktadır. Ancak, otokorelasyon problemi ortaya çıkarsa, ikinci en küçük değer kullanılmaktadır. Otokorelasyon sorunu çözülene kadar bu işlem tekrarlanmaktadır. Son olarak, modelde yer alan değişkenlerin istikrarlı olup olmadığını anlamak için CUSUM ve CUSUMSQ testleri yapılmaktadır.

3. AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde çalışmaya ait ampirik bulgulara yer verilmiş olup, ele alınan değişkenler arasındaki ilişki ekonometrik olarak incelenmiştir.

3.1. Durağanlık Analizi

Zaman serisini konu edinen çalışmalarda durağanlık oldukça önemlidir. Zaman serileri ile ilgili ekonometrik çalışmalarda önemli bir referans oluşturan Granger ve Newbold (1974), durağan olmayan zaman serileri ile çalışıldığında sahte regresyon (spurious regression) sorunu yaşanabileceğini belirtmişler ve elde edilen sonuçların gerçek ilişkiyi göstermeyeceğini ortaya koymuşlardır (Gujarati, 1999: 726).

Çalışmada, değişkenlerin durağanlık mertebeleri ADF birim kök testi (Dickey ve Fuller, 1981) uygulanarak belirlenmiştir. Tüm değişkenlerin seviyede durağanlaşmadığı ancak birinci farkları alındığında durağanlaştığı görülmüştür.

Tablo 2: Durağanlık Analizi Sonuçları

Çalışmada Ele Alınan Değişkenler	Düzyey	1.Fark	Karar
LNİSTİHDAM	-1.299 (0.626) [c]	-3.667 (0.006) [c]	I(1)
LNREPO	-1.435(0.844) [c+t]	-9.628 (0.000) [c]	I(1)
LNGLP	0.302 (0.977) [c]	-8.137 (0.000) [c]	I(1)
LN M3	3.137 (0.103) [c+t]	-10.002 (0.000) [c]	I(1)
LN O/N	-0.716 (0.836) [c]	-6.912 (0.000) [c]	I(1)

3.2. Sınır Testi

Çalışmada, ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otopregresif Model) analizi kapsamında ilk olarak sınır testi uygulanmıştır.

Aşağıda (3) nolu denklemde Kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (UECM) gösterilmiştir;

$$\Delta İSTİHDAM_t = \alpha_0 + \alpha_{1t} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta İSTİHDAM_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta REPO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta GLP_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta M3_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{6i} \Delta O/N_{t-i} + \alpha_7 İSTİHDAM_{t-1} + \alpha_8 REPO_{t-1} + \alpha_9 GLP_{t-1} + \alpha_{10} M3_{t-1} + \alpha_{11} O/N_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

Kısıtlanmamış hata düzeltme modelindeki t trendi, m gecikme sayısını göstermektedir. Ayrıca, α , Δ , μ sembolleri sırası ile sabit terim, farkı ve hata terimini temsil etmektedir. Analizde modele ait gecikme uzunluğunda Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criteria-SIC) esas alınmış; uygun gecikme uzunluğu model tarafından otomatik olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistik Sonucu	%5 Kritik Değerler	
		Alt Kritik Değer	Üst Kritik Değer
4	12.45678	2.86	4.01

Yukarıdaki tabloda gösterilen sınır testi sonuçlarına göre F istatistik sonucu, üst kritik değerden daha yüksek bir değer aldığı için değişkenlerin eş bütünleşik olduğu tespit edilmiştir.

3.3. ARDL Modeli

Çalışmada kullanılan ARDL modeli 4 no'lu denklemdeki gibidir;

$$İSTİHDAM_t = \alpha_0 + \alpha_{1t} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} İSTİHDAM_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} REPO_{t-i} + \sum_{i=0}^l \alpha_{4i} GLP_{t-i} + \sum_{i=0}^k \alpha_{5i} M3_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{6i} O/N_{t-i} + \mu_t \quad (4)$$

Aşağıdaki tabloda ARDL modeline ait tahmin sonuçları ile modelin diagnostik testleri gösterilmiştir.

Tablo 4: ARDL (2,0,0,0,0) Modelinin Analiz Değerleri

Çalışmada Ele Alınan Değişkenler	Katsayı	t istatistik	p değeri
LNİSTİHDAM(-1)	1.551	25.857	0.000
LNİSTİHDAM(-2)	-0.834	-14.023	0.000
LNREPO	0.003	0.702	0.484
LNGLP	-0.014	-2.322	0.022
LNМ3	0.023	4.669	0.000
LNO/N	0.001	1.615	0.109
C	0.619	6.161	0.000

Diagnostik Test Değerleri	
R^2	0.970
Uyarlanmış R^2	0.968
$X^2 BG$	1.647 [0.173]
$X^2 RAMSEY$	0.044 [0.832]
$X^2 NORM$	1.689 [0.429]

$X^2 BG$, $X^2 RAMSEY$ ve $X^2 NORM$; sırasıyla otokorelasyon, modelin uygunluğu ve normal dağılıma ait testleri ifade etmektedir.

Tahmin edilen diagnostik test sonuçlarına göre, değişkenlere ait serilerde otokorelasyon ve model kurma hatasının bulunmadığı ve serilerin normal dağılıma sahip olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.1. Uzun Dönemli İlişki

ARDL(2,0,0,0,0) modeline ait değişkenlerin uzun dönem tahmin değerleri Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5: ARDL (2,0,0,0,0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Değerleri

Çalışmada Ele Alınan Değişkenler	Katsayı	t istatistik	p Değeri
LNREPO	0.012	0.698	0.486
LNGLP	-0.052	-2.303	0.023
LNМ3	0.082	6.235	0.000
LNO/N	0.003	1.629	0.106
C	2.190	7.715	0.000

Elde edilen analiz bulguları incelendiğinde, istihdam düzeyi ile GLP faizi ve M3 para arzı arasında istatistiki ve ekonomik olarak anlamlı bir bağlantı olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda, analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde, GLP faizindeki artışın istihdam düzeyini olumsuz etkilediği; M3 para arzındaki artış ise beklenildiği gibi istihdam düzeyini pozitif olarak etkilediği görülmektedir.

3.3.2. Kısa Dönemli İlişki

Çalışmada, kullanılan değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi analiz eden Hata Düzeltme Modeli denklem 5'deki gibidir;

$$\Delta \dot{I}STİHDAM_t = \alpha_0 + \alpha_{1t} + \alpha_2 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} \Delta \dot{I}STİHDAM_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta REPO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta GLP_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{6i} \Delta M3_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{7i} \Delta O/N_{t-i} + \mu_t \quad (5)$$

Modelde yer alan değişkenlerden EC_{t-1} hata düzeltme terimi katsayı anlamına gelmektedir. Bu katsayı, uzun dönem ilişkiden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değerini göstermektedir. Bu değişkenin katsayısı aynı zamanda, kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmaların ne kadarının bir sonraki dönemde dengeye geleceğini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken olan istihdam düzeyi ile bağımsız değişkenlerden para politikası araçları arasındaki kısa dönemli ilişkiyi araştıran test neticeleri tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: ARDL (2,0,0,0,0) Modeli Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Çalışmada Ele Alınan Değişkenler	Katsayı	t istatistik	p Değeri
D(LNİSTİHDAM(-1))	0.834	14.023	0.000
D(LNREPO)	0.003	0.702	0.484
D(LNGLP)	-0.014	-2.322	0.022
D(LNM3)	0.023	4.669	0.000
D(LNO/N)	0.001	1.615	0.109
ECT(-1)	-0.282	-8.284	0.000

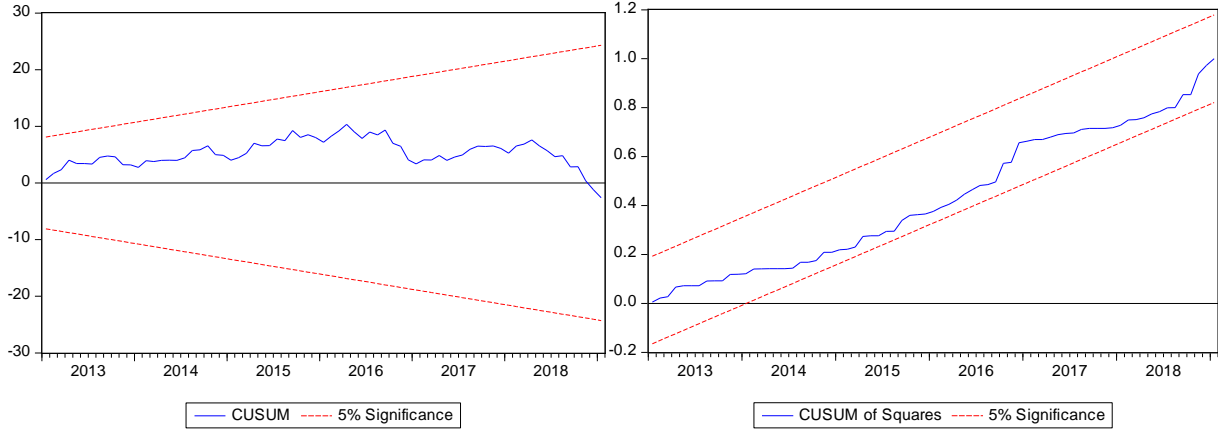
Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, kısa dönemde de, istihdam düzeyi ile GLP faizi ve M3 para arzı arasında istatistiki ve ekonomik olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu durumda, analiz sonuçlarına göre, kısa dönemde, GLP faizindeki artışın istihdamı olumsuz etkilediği görülmektedir. M3 para arzındaki artış ise beklenildiği gibi istihdam düzeyini pozitif olarak etkilemektedir.

Ayrıca, hata düzeltme terimi katsayısının -0.282 olduğu gözlemlenmiştir. ECT(-1) katsayısı negatif işaretli olmakla birlikte %5 düzeyinde anlamlıdır. Dolayısıyla kısa dönemde dengede meydana gelen bir sapmanın, % 28,20'si bir sonraki dönemde dengeye ulaşmaktadır.

3.3.3. CUSUM Test Sonuçları

ARDL analizi kapsamında, elde edilen ARDL modeli tahmin sonuçlarının istikrarlılığının araştırılmasında CUSUM ve CUSUM of Squares (Brown vd., 1975: 149-155) şekilleri kullanılmış ve Grafik 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Cusum ve CusumSQ Grafikleri

CUSUM şekilleri, %5 anlamlılık sınırları içerisinde yer aldığı için, ARDL analizinde elde edilen katsayıların istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ

2007/2008 küresel ekonomik kriz sonrasında, gelişen ülkelerin finansal piyasalarında meydana gelen dalgalanmalar, birçok gelişen ülke merkez bankasının yaptığı gibi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının da yeni bir yol haritasını belirlemesine neden olmuş ve para politikasında alternatif yöntemler geliştirmiştir. Yeni para politikasıyla birlikte, faiz koridoru uygulamaya konulmuş ve birden çok faiz oranı kullanılmaya başlanmıştır. Yine, makro ekonomik risklerin azalması hedeflenerek etkin bir likidite yönetimi uygulanmıştır (TCMB, 2011:3; Başçı ve Kara 2011: 1).

Bu çalışmada, 2011:01-2019:01 dönemi ele alınmış; para politikası araçlarının istihdam düzeyi üzerine etkisi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından 2008 küresel kriz sonrasında geliştirilen yeni para politikası stratejisi çerçevesinde analiz edilmiştir. ARDL analizi kapsamında uygulanan sınır testi sonuçları, değişkenlerin eş bütünleşik olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, kısa ve uzun dönemde, Geç Likidite Penceresi (GLP) Faiz Oranı ve para arzı (M3) ile istihdam düzeyi arasında istatistiki ve iktisadi olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani, kısa dönemde olduğu gibi uzun dönemde de, para politikası araçlarından Geç Likidite Penceresi (GLP) Faiz Oranı azaldıkça ve para arzı (M3) arttıkça istihdam düzeyi artmaktadır. Diğer taraftan sıkı para politikası durumunda da istihdam düzeyinin azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de incelenen dönemde, TCMB’nın temel amacı olan fiyat istikrarını sağlamak için uyguladığı niteliksel ve niceliksel daraltıcı para politikası araçlarının, ekonomik büyüme üzerinden istihdamı da beklenildiği gibi olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akel, V. & Gazel, S. (2014). Döviz Kurları ile BIST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir Ardl Sınır Testi Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44: 23-41.
- Başçı, E. & Kara, H. (2011). Finansal İstikrar ve Para Politikası. *TCMB Çalışma Tebliği*, 11(08).
- Brown, R.L. Durbin, J. & Evans, J.M. (1975). Techniques for Testing the Consistency of Regression Relations Over Time. *Journal of Royal Statistical Society*, 37: 149-192.
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica Journal of the Econometric Society*, 49(4): 1057-1072.
- Engle, Robert F. & Clive W.J. Granger; (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55: 251-76.
- Gertler, M. & Karadi, P. (2011). A model of Unconventional Monetary Policy. *Journal of Monetary Economics*, 58: 17-34.
- Granger, C.W.J. & Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2 (2):111-120.
- Gujarati, D.N (1999). *Temel Ekonometri*, (Çev. Ü. Şenesen ve G.G.Şenesen). İstanbul, Literatür Yayınları.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economics Dynamic and Control*, 12(2-3), ss. 231-254.
- Kara, H. (2012). Küresel Kriz Sonrası Para Politikası, TCMB Çalışma Tebliği, 12(17).
- Narayan S. & Narayan P.K. (2004). Determinants of Demand of Fiji's Exports: An empirical Investigation. *The Developing Economics*, 17(1): 95-112.
- Pesaran M.H., Shin, Y. & Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3): 289-326.
- TCMB. (2011). 2012 Yılı Para ve Kur Politikası, TCMB Yayınları, Ankara.
- TCMB. (2013). Parasal Aktarım Mekanizması. Ankara.

TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ AÇISINDAN SERBEST BÖLGELERİN İŞLEVİ

FUNCTION OF FREE ZONES IN TERMS OF SUPPLY CHAIN MANAGEMENT

Hüseyin KOÇARSLAN*

Öz

Bu çalışmanın amacı, tedarik zinciri yönetimi açısından serbest bölgelerin işlevi ile serbest bölgelerin tedarik zincirlerine entegre edilmesinin tedarik zinciri maliyetine olan etkisini tespit etmektir. Kavramsal nitelikte olan bu çalışmada tedarik zinciri yönetimi ile serbest bölgelerle ilgili literatür taraması yapılarak serbest bölgelerin tedarik zinciri üzerine olan etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, gümrük ve vergi mevzuatı açısından gümrük bölgesi dışı kabul edilen oldukça geniş teşviklerin tanındığı serbest bölgeler yasal mevzuat çerçevesinde daha ucuz üretim, montaj ve depolama imkanları sunduğu dolayısı ile bu avantajlarından dolayı serbest bölgelerin tedarik zincirine entegre edilmesinin işletmelerin tedarik zinciri maliyetlerini düşürmelerine katkıları sağlayacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Küreselleşme ile birlikte kaynakların birbirine olan bağımlılığı ve rekabetin daha önce görülmemiş seviyelere yükselmesi, işletmeleri tedarik zinciri performanslarında mükemmel olmaya zorlamaktadır. Bu amaçla, üretim maliyetlerini düşürebilecek teşviklerin sağlandığı serbest bölgeler tedarik zincirlerinin kârlılığını artırmasına yardımcı olabilir. Üretimin deniz aşırı ülkelere kayması ve küresel eğilimler, düzenlemeler ve prosedürlerdeki son değişiklikler, serbest bölgelerin işletme perspektifi açısından yeniden değerlendirilmesi durumunun gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri Yönetimi, Küresel Pazarlar, Fiziksel Dağıtım, Serbest Bölgeler.

Abstract

The purpose of this study is to determine the effect of free zones in terms of supply chain management and the effect of integrating free zones into supply chains on supply chain cost. In this conceptual study, the literature review of free zones with supply chain management was done and the effect of free zones on the supply chain was analysed. In the study, it has been found that free zones, where a wide range of incentives are accepted outside the customs area in terms of customs and tax legislation, offer cheaper production, assembly and storage opportunities within the framework of legal legislation, therefore, the integration of free zones into the supply chain will contribute to the reduction of supply chain costs. With globalization, the interdependence of resources and the rise of competition to unprecedented levels force businesses to excel in supply chain performances. To this end, free zones, where incentives are provided that can lower production costs, can help increase the profitability of supply chains. The shift of production to overseas and recent changes in global trends, regulations and procedures reveal the necessity of reassessment of free zones in terms of business perspective.

Keywords: Supply Chain Management, Global Markets, Physical Distribution, Free Trade Zones.

* ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü,
hkocarslan@selcuk.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Background

Due to the increasing globalization, companies must have a competitive power to maintain their positions in the market. The only way to stay competitive and protect customers is by selling products at a reasonable price. Supply chain costs account for approximately 55% of the total product cost. Since the supply chain has a huge impact on the cost of the final product, it is necessary to continuously improve the processes in the supply chain, thereby reducing the total cost. Buyers in global markets, where customer expectations naturally differ, tend to purchase suitable goods at the right time and place, at lower prices. In this context, logistics and supply chain management play an important role in the supply of raw materials from the source and delivery of final products to buyers (Özdemir, 2012: 3). The supply chain is a chain of many independent departments or organizations involved in the manufacture of services or products and delivery of these products to customers (Timur, 2013: 4). There is a cost for each of the activities performed by these departments or organizations. Therefore, all of the expenditures made in the chain constitute the total cost of the supply chain. Although free zones are within the borders of countries, they are considered to be out of the country in terms of customs and tax legislation. Commercial activities such as production, assembly, storage, purchase and sale etc. can be carried out in free zones, which have become widespread with the liberalization of international trade. Trade policy measures are not applied in commercial activities in free zones, and various tax incentives are provided. In this context, production and storage activities, which are also important components of the supply chain, can be made at lower costs due to the incentives provided to the region. This will provide significant gains to businesses in reducing the total cost of the supply chain.

Research Purpose

The main purpose of supply chain management is to minimize the total cost associated with obtaining the product. On the other hand, with the various incentives it provides, the public authority provides the reduction of production costs in free zones. So, the purpose of this study is to determine what the benefits will be achieved by integrating the free zones, where various incentives are provided to the entrepreneurs, in the supply chain.

Methodology:

This paper is a conceptual evaluation. So, in this study textual resource compilation is used for data collection. Firstly, a literature review has been done on the supply chain management, then over the free zones. Finally, after reviewing the literature the proposal of free zones has a big impact over the supply chain has been tried to be supported.

Findings:

According to previous studies on the subject, the most important purpose of supply chain management is to reduce costs. It helps to reduce production costs due to various incentives provided in free zones. In the light of these studies, research has revealed that free zones have an effect on reducing costs in the supply chain.

Conclusions:

The interdependence of resources, the advancement of technology and increasing national economic constraints in a global market force companies to excel in their supply chain performance. To this end, free zones can contribute to the economic development of the regions where they are located, while also helping to increase the profitability of the supply chains. The shift of production to overseas and recent changes in global trends, regulations and procedures reveal the necessity of reassessment of free zones in terms of business perspective. It will increase their competitiveness and profitability by integrating their commercial activities with a geographically appropriate free zone that will comply with the fields of activity of the companies that continue their activities in our country. When considered from this point of view, it will be important for our businesses to develop policies related to using free zones more in order to maintain an effective and competitive supply chain. It would be beneficial to consider free zones when designing supply chain networks. However, this may not apply to every business. Therefore, if an enterprise wishes to integrate a free zone into its supply chain networks, that must be analysed well whether the decision to be taken is correct or not. It might not be advantageous to use free zones only if the firm provides services nationally or purchases the materials to be used in the production process cheaper within the country or if the cost of imported products is low. On the other hand, the enterprise should also consider what kind of materials it imports with the sector in which it operates and what goods it exports in return. For this reason, it is important for businesses to make cost-benefit analysis before making this decision.

1. GİRİŞ

Üretimin tarihi gelişimini Sanayi Devrimi Öncesi ve Sonrası olmak üzere iki aşamada incelemek gereklidir. Sanayi öncesi dönemde insanlar daha çok kendi kişisel ihtiyaçlarını veya ailelerinin gereksinimlerini karşılamak üzere sadece yerel düzeyde üretim yapmaktaydılar. Açılan işletmeler daha çok esnaf işletmesi veya atölye tipi üretim yapan işletme düzeyinde idi. Bundan dolayı üretim hacimsel olarak büyük miktarlarda değildi.

Sanayi devriminden önceki işletmelerin bir diğer özelliği de daha çok tarım ürünleri üreten birimler şeklinde göze çarpmaktadır. Bu devrime kadar üretimde genel olarak insan emeği, hayvan gücü ve su-rüzgâr gücü gibi doğal enerjiler kullanılmıştır (Şimşek ve Çelik, 2008: 19). 1700'li yıllarda buhar makinasının icadı ile başlayan Sanayi Devrimi ile birlikte bu yeniliğin sanayiye uygulanması, küçük ölçekli atölye tipindeki işletmelerin yerini, önce makinelerle üretim yapan büyük atölyelerin, sonra da giderek artan ölçüde kitle yapan fabrikaların alması sonucunu doğurmuştur (Mucuk, 2012: 5).

Günümüzde ise bilgisayarların üretim sisteminde kullanılması ile birlikte otomasyon sistemine sahip fabrikalar ile robot teknolojisinin gelişimi ile birlikte modern üretim aşamasına geçilmiş ve üretimin boyutu inanılmaz düzeylere ulaşmıştır. Çok yakın bir zamanda da Endüstri 4.0 aşamasına geçilmiş olacaktır. Bu gelişmeler neticesinde hacimsel olarak artış gösteren ve çeşitlilik arz eden üretimin bir sonucu olarak rekabet özellikle de küreselleşmenin etkisi ile daha da şiddetlenmiş, maliyetler yükselmiş karlılık ise azalmıştır. Bu ortam farklılaşan ve artışlar kaydeden müşteri beklentilerini karşılanması için ekonomik hayatın temel unsurları kabul edilen, mal ve hizmetler üreterek insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan işletmeleri müşteri odaklı davranmaya itmiştir (Mucuk, 2014: 1).

Böylesine dinamik bir ortamda imalât yapan işletmelerin ortaya çıkan yeni müşteri beklentilerini karşılayabilmeleri için iki faktörü özellikle dikkate almaları gereklidir. Bu faktörlerin ilki; müşteri odaklı faaliyetlerden kaynaklı maliyetlerin mümkün olduğu kadar düşük seviyelerde tutulmasını sağlamak, diğeri ise, pazardaki rekabette önemli avantajlar sağlayan yeni mamul üretimi ile ilgili üretim faaliyetlerinin organizasyonunu rakiplerine nazaran daha önce yapmasıdır. Bunu başaramayan işletmelerin küreselleşmenin ve rekabet yoğunlaştığı bir ortamda hayatta kalmaları zorlaşacaktır (Küçük, 2005: 2).

Artan küreselleşme nedeniyle şirketlerin pazardaki konumlarını sürdürebilmeleri rekabetçi bir güce sahip olmaları gerekmektedir. Rekabetçi kalmanın ve müşterileri korumanın tek yolu, ürünlerin makul bir fiyattan satılması ile mümkündür. Tedarik zinciri maliyetleri toplam ürün maliyetinin yaklaşık %55'ini oluşturmaktadır. Tedarik zincirinin nihai ürünün maliyeti üzerinde büyük bir etkisi olduğundan, tedarik zinciri içindeki süreçleri sürekli olarak iyileştirmek ve böylece toplam maliyeti düşürmek gerekir. Fiyatı pazarda rekabetçi tutma ihtiyacı, şirketin esnek ve uyarlanabilir olmasını sağlayarak farklı müşterilere farklı fiyatlar sunar (Shaffer ve Zhang, 1995; Shaffer ve Zhang, 2002; Feinberg vd. 2002; Liu ve Zhang 2006, Akt. Lapinskaite & Kuckailyte, 2014: 109).

Müşteri beklentilerinin doğal olarak farklılaştığı küresel pazarlardaki alıcılar uygun malları doğru zaman ve yerlerde, daha düşük fiyatlardan satın alma eğilimi içindedirler. Bu çerçevede hammaddenin kaynağından tedarik edilmesi ile nihai ürünlerin alıcılara ulaştırılmasında lojistik ve tedarik zinciri yönetim önemli roller üstlenmektedir (Özdemir, 2012: 3). Tedarik zinciri, hizmet veya mamullerin imalatında ve bu ürünlerin müşterilere teslim edilmesinde yer alan birçok bağımsız bölümler veya organizasyonlardan oluşan bir zincirdir (Timur, 2013: 4). Bu bölümlerin veya organizasyonların yaptıkları faaliyetlerin her birinin oluşturduğu bir maliyet vardır. Dolayısı ile zincirde yapılan harcamaların bütünü tedarik zincirinin toplam maliyetini oluşturmaktadır.

Tedarik zincirinde var olan ve birbirlerinden farklı örgüt kültürüne ve yönetim anlayışına sahip olan işletmelerin katkısı ile üretilen nihai bir ürünün istenilen kalite ve maliyette pazarda hazır olabilmesi için toplam maliyet sürecinin yeniden kurgulanması gereklidir. Dolayısı ile firmaların

maliyetlerini hesaplarırken sadece söz konusu mal veya hizmetin alış bedeli değil, satın alma ve üretme üzerinde etkili olan tüm faktörlerin oluşturduğu toplam maliyeti minimum edilmesini sağlamaya çalışmaları gereklidir (İlter, 2002: 26).

Serbest bölgeler ise ülkelerin sınırları içerisinde olmasına rağmen gümrük ve vergi mevzuatı açısından ülke dışı sayılan yerlerdir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile yaygınlaşan serbest bölgelerde üretim, montaj, depolama, alım-satım vb gibi ticari faaliyetler yapılabilmektedir. Serbest bölgelerde yapılan ticari faaliyetlerde ticaret politikası önlemleri uygulanmadığı gibi vergisel açıdan çeşitli teşvikler sağlanmaktadır (İbrahim, 2019: 53; Siroen ve Yücer, 2014: 5). Bu çerçevede değerlendirildiğinde serbest bölgelerde yapılan aynı zamanda tedarik zincirinin önemli bileşenleri olan üretim ve depolama faaliyetleri bölgeye sağlanan teşviklerden dolayı daha düşük maliyetlere yapılabilmektedir. Bu da tedarik zincirinin toplam maliyetini düşürmede işletmelere önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Bu çalışmada tedarik zinciri yönetimi açısından serbest bölgeler kavramı ve uygulamaları değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, serbest bölgelerin tedarik zincirine yapacağı katkının literatür taraması ile tespitidir. Çalışmanın ilk bölümünde tedarik zinciri yönetimi, ikinci bölümde ise serbest bölgeler kavramı üzerinde durulmuştur. Araştırmanın sonucunda serbest bölgelerin tedarik zincirine önemli katkılar sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

2. TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ

2.1. Tedarik Zinciri Yönetiminin Tarihsel Gelişimi

Askeri alanda oldukça eski bir tarihe sahip olan lojistik kavramı, müttefik devletlerin ikinci dünya savaşının kazanılmasında oynadığı rol sebebi ile ilgi odağı olmuştur. Bu savaştan sonra iş dünyasının ilgisini çeken lojistik kavramında 1950’li yıllarda önemli gelişim ve değişimler yaşanmıştır. 1960’lı yıllarda fiziksel dağıtım kavramı ön plana çıkmıştır. Bu dönemde depolama ve dağıtım gibi lojistik faaliyetler bağımsız bir şekilde ayrı uzman kişiler tarafından yürütülmekteydi. 1970’li yıllar dağıtım kavramının önemli bir değişim yaşadığı dönem olmuştur. Bu dönemde bazı işletmeler organizasyonun fonksiyonel yönetim yapısında dağıtımın olması gerekliliğini tespit etmişlerdir (Özdemir, 2012: 5).

Bilgi sistemleri ve iletişim teknolojisi alanlarında hızlı gelişmelerinde yardımı ile işletmeler dağınık halde yürütülen lojistik faaliyetlerin birleştirilmesi hususu üzerinde durmuşlardır. Dağınık olarak yürütülen lojistik faaliyetlerden olan malzeme yönetimi ile fiziksel dağıtım birleştirilmiş ve lojistik adını almıştır. 1990 yılından sonra ise lojistik işletmelerin iç faaliyetlerinden müşterilerine ürünlerin teslim edilmesini sağlayacak olan diğer faaliyetleri de kapsayacak şekilde genişletilmiş olup, 2000’li yıllardan sonra tedarik zinciri ve bu zincirin yönetimini sağlayan tedarik zinciri yönetimi kavramı ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2012: 5).

1950’li yıllarda başlayarak günümüze kadar yaşanan bu gelişmelerin bu tarihten itibaren yaşadığımız serbest dış ticaret ve küreselleşmeden kaynaklandığı söylenebilir. Küreselleşme akımının yaygınlaşması ile işletmeler ürünlerini daha fazla uluslararası pazarlara aktarma şansı elde etmişlerdir. Aynı süreç işletmelerin tedarik kaynakları ile üretim faaliyetlerinin de uluslararası nitelik kazanmasını sağlamıştır. Günümüz işletmeleri üretimlerini sınırlar ötesi coğrafyalarda yapıp ürettikleri ürünlerini oradan dünya pazarlarına ulaştırabilme seçeneğine sahiptirler. Bu süreci iyi yönetebilmek için işletmelerin tedarik zinciri yönetimi kavramını benimseyip başarılı bir şekilde uygulamaları gereklidir.

Sürekli değişen rekabet ortamı, işletmelerin küresel pazarlarda başarılı bir şekilde rekabet edebilmeleri için sürekli olarak yönetim ve organizasyon alanında gerekli olan içsel değişiklikleri zamanında yapmalarına bağlıdır. Çalkantılı bu küresel ortamda işletmelerin rekabetçi avantajlar sağlamaları bu değişime hızlı olarak tepki vermelerine bağlıdır. Yapılan bilimsel araştırmalar, tedarik

zinciri yönetiminin şirketlerin küresel üstün performans elde etmelerine önemli bir katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Tedarik zinciri yönetimi, 1990'ların sonlarında bütün tedarik zincirinin birbirine bağlılığını göz önüne alarak bütünleştirici bir yaklaşımla başlayan nispeten genç bir alandır (Bechtel ve Jarayam, 1997). 1950'li yıllarda lojistik alanda başlayan değişim ve gelişmelerin son noktası 1990'lı yıllardan sonra Tedarik Zinciri Yönetimi kavramının ortaya çıkması olmuştur.

Üretim sürecinin de aynı tarihlerde çeşitli değişimler geçirdiğini görmekteyiz. 1950'lerde ve 1960'larda çoğu üretici, az ürün veya süreç esnekliği ile birincil üretim stratejisi olarak birim üretim maliyetini en aza indirmek için seri üretim yapılmasını öncelikli hedef haline getirmişlerdi. Bu süreçte yeni ürün geliştirme günümüzdeki gibi hızlı değildi ve sadece şirket içi teknoloji ve kapasiteye dayanıyordu. Teknoloji ve uzmanlığın müşteriler veya tedarikçilerle paylaşılması çok riskli ve kabul edilemez olarak değerlendirildiği için stratejik alıcı-tedarikçi ortaklığına çok az önem verildiği görülüyordu. Satın alma işlevi genellikle üretime hizmet olarak kabul edildiğinden, yöneticiler satın alma ile ilgili konulara sınırlı dikkat gösterirlerdi (Farmer, 1997).

1980'lerde yaşanan yoğun küresel rekabet, profesyonel işletmeleri daha düşük tasarım, yüksek kalite ve daha fazla tasarım esnekliğine sahip güvenilir ürünler sunmaya zorladı. Üretim veya zamanlama problemlerini hafifletmek için çok az stok bulunduran, tempolu JIT üretim ortamında, üreticiler stratejik ve işbirlikçi alıcı-tedarikçi ilişkisinin potansiyel faydasını ve önemini fark etmeye başladılar. Tedarik zinciri yönetimi kavramı, üreticiler yakın tedarikçileri ile stratejik ortaklıklar dendiğinde ortaya çıktı. Tedarik profesyonellerine ek olarak, nakliye ve lojistik uzmanları, malzeme yönetimi kavramını fiziksel dağıtım ve nakliye fonksiyonlarını birleştirmek için bir adım daha ileri taşıyarak tedarik zinciri yönetimi olarak da bilinen entegre lojistik kavramına yol açtı (Sadraoui ve Mchirgui, 2014: 59).

Tedarik zincirini 1990'lı yıllarda ilgi odağı haline gelmesinin önemli üç nedeni vardır. Bunlardan ilki, işletmelerin düşük maliyet ile kaliteli malzemeleri sağlayabilecek tedarikçi firmaların seçiminde daha özenli ve araştırmacı olmaya başlamaları ve hangi firma ile ilişki içerisinde olurlarsa olsunlar başarı için zincirdeki tüm firmaların başarılı olmasının gerekli olduğu ve böylelikle işletme performansının optimize edileceğini anlamalarıdır. İkincisi, artan ulusal ve uluslararası rekabetten dolayı minimum maliyetle maksimum müşteri erişilebilirliğinin önemli bir konu haline geldiğinin işletme yöneticileri tarafından algılanması ve üçüncü olarak işletmeler herhangi bir alanda aldıkları kararların etkisini doğru ölçebilmek için tedarik zincirine bir bütün olarak bakmak zorundadırlar. Örneğin; satın alma departmanının uygun fiyatla hammadde aldığını düşünelim. Ama üretim departmanı üretim süreci ile ilgili verimliliği yetersiz ise düşük maliyetli ürün üretilmeyecektir (Timur, 2013: 7).

2.2. Tedarik Zinciri Yönetimi Kavramı

Özellikle 2000'li yılların başı ile birlikte tedarik zinciri her kuruluş için önemli bir konu haline gelmiştir. Bireysel işletmeler ve kuruluşlar artık bağımsız ve özerk kuruluşlar olarak rekabet etmemekte, ancak girdi ve çıktılarının düzenli akışını sağlamak için tedarik zincirleri ve birden çok işletme ve karmaşık ilişkiler arası ağlar oluşturmaları gerekmektedir (Serdaris vd., 2014: 480).

Tedarik zinciri yönetimi ile ilgili yapılan birçok tanım vardır. Tedarik zinciri yönetiminin ne anlama geldiği hususu ilgili net bir tanımın evrensel olarak yapılmadığını görmekteyiz. Kavramla ilgili bazı tanımlamalara burada yer verilmiştir. Tedarik zinciri yönetimini anlayabilmemiz için öncelikle tedarik zinciri kavramının iyi anlaşılması gerekir.

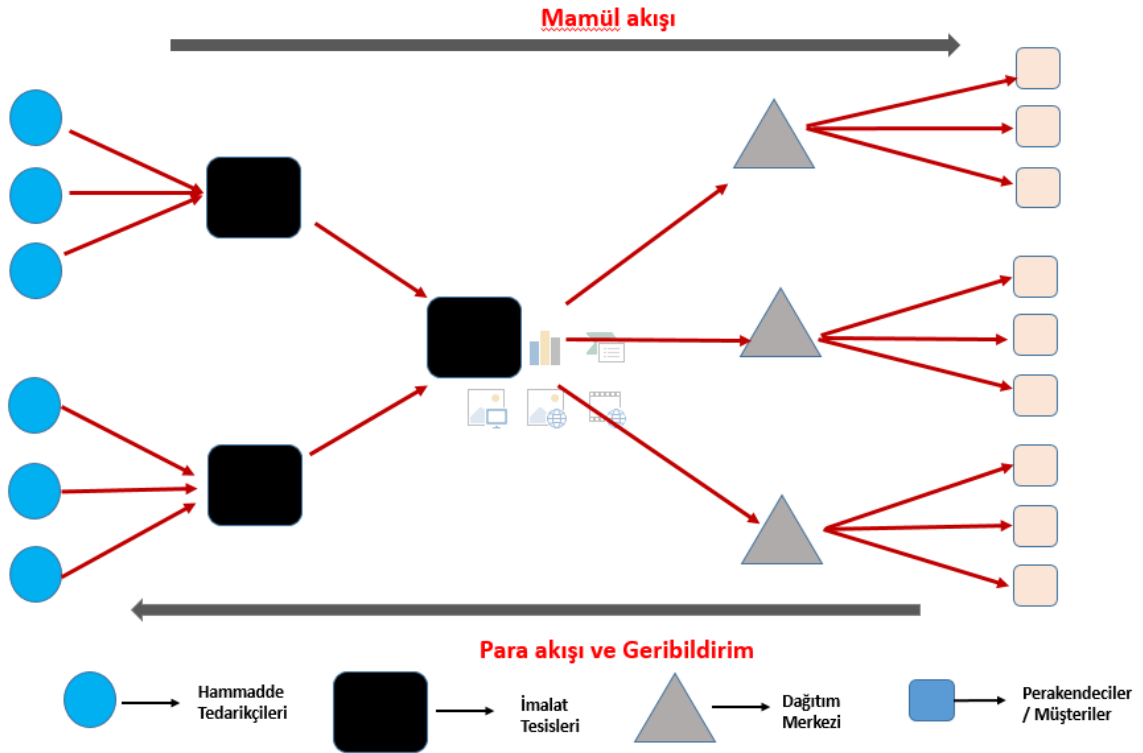
Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “Araştırıp bulma, sağlama, elde etme” olarak tarif edilen tedarik kavramı “Tedarik, işletme gereksinimlerinin saptanması, bu gereksinimleri karşılayabilecek bir tedarikçinin belirlenerek seçilmesi, ürün teslimine ilişkin koşulların müzakere edilmesi ve teslimle ilişkin işlemlerin izlenmesine yönelik işlevleri” kapsamaktadır (Timur, 2013: 5).

Tedarik zinciri ilk olarak, Kith Oliver tarafından 1982 yılında bahsedilen bir kavram olmuştur. Bazı fonksiyonları (üretim, pazarlama ve dağıtım) birbirlerinden ayrılmasına yönelik bir vizyon ileri süren Oliver, kendisinden sonra bu konu üzerine araştırma yapan kişiler içinde gelen araştırmacılara da ilham kaynağı olmuştur. 90'lı yılların sonlarına doğru tedarik zinciri hem iş çevresinde hem de akademik ilgi odağı olmuştur. 2000'li yıllarda ise işletmelerin bünyelerine tedarik zinciri birimlerini entegre etmeye başlamışlardır oluşturmuşlardır (Yiğit, 2020: 9).

Tedarik zinciri, malzeme alımı, bu malzemelerin ara ve mamul mallara dönüştürülmesi ve müşterilere tedarik işlevlerini yerine getiren bir tesisler ve dağıtım seçenekleri ağıdır. Tedarik Zinciri hem hizmet hem de imalat organizasyonları için söz konusu olabilir. Tedarik zinciri, nihai tüketicinin elinde ürün ve hizmet şeklinde değer üreten farklı süreç ve faaliyetlerde, yukarı ve aşağı yönlü bağlantılar yoluyla yer alan kuruluşların ağıdır. Dolayısıyla, örneğin bir gömlek üreticisi, kumaş dokumacılarından yukarı doğru elyaf üreticilerine ve son tüketicinin distribütörleri ve perakendecileri aracılığıyla aşağı doğru uzanan bir tedarik zincirinin bir parçasıdır (Sharma vd., 2014: 20).

Tedarik zinciri, hammadde ve malzemeleri farklı tedarikçilerden temin eden, sonra bunları yarı mamul ve nihai ürünlere dönüştürerek bir dağıtım sistemi vasıtası ile bu ürünleri müşterilere teslim eden birim veya örgütler tarafından oluşturulmuş bir ağıdır (Lee ve Billington, 1992: 66). Kotler ve Armstrong'a (2012) göre tedarik zinciri, yukarı ve aşağı doğru ortaklardan oluşur. Şirketten yukarıya doğru olan akış, bir ürün veya hizmet oluşturmak için gereken hammadde, bileşenler, parçalar, bilgi, finans ve uzmanlığı sağlayan bir grup firmadan oluşan bir kümedir. İşletmeden aşağı doğru olan akış ise, toptancılar ve perakendeciler gibi örgüt veya kuruluşlardan oluşmaktadır.

Şekil 1: Tedarik Zinciri Örneği

Kaynak: Rune, 1977:12.

Tedarik zinciri, doğrudan veya dolaylı olarak bir müşteri talebini yerine getirmekle ilgili tüm taraflardan oluşur. Tedarik zinciri sadece üretici ve tedarikçileri değil, aynı zamanda taşıyıcıları, depoları, perakendecileri ve hatta müşterileri de içerir. Üretici gibi her kuruluşta, tedarik zinciri bir müşteri talebini almak ve karşılamakla ilgili tüm fonksiyonları kapsar. Bu işlevler, bunlarla sınırlı

olmamak üzere, yeni ürün geliştirme, pazarlama, operasyonlar, dağıtım, finans ve müşteri hizmetlerini içerir (Chopra ve Meindl, 2016: 1).

Tedarik zinciri yönetimi ise tedarik zincirindeki bu faaliyetlerin idare edilmesi anlamına gelir. Bu sürecin aksamadan yürütülebilmesi için yapılacak birçok işlem vardır. Tedarik zincirinin önemini anlamış olan işletmeler sistemin bir bütün olarak başarıya ulaşabilmesi için bu süreçteki işlemlerin etkin bir biçimde yönetilmesinin gerekliliğini iyi algılamışlardır.

Tedarik zinciri yönetimi, tedarik, dönüşüm ve tüm lojistik yönetimi faaliyetlerinde yer alan bütün faaliyetlerin planlanmasını ve yönetimini kapsar. Daha da önemlisi, tedarikçiler, aracılar, üçüncü taraf hizmet sağlayıcılar ve müşteriler olabilecek kanal ortaklarıyla koordinasyonu ve işbirliğini de içerir. Temelde tedarik zinciri yönetimi, arz ve talep yönetimini şirketler içinde ve arasında entegre eder (Ballou, 2007: 338). Christopher (2011), tedarik zinciri yönetimini, tedarik zincirine bir bütün olarak daha düşük maliyetle üstün müşteri değeri sunmak için tedarikçiler ve müşterilerle yukarı (upstream) ve aşağı (downstream) ilişkilerin yönetimi olarak tanımlamış ve tedarik zinciri yönetiminin odak noktasının, işbirliği ve güven ve iyi bir şekilde yönetildiğinde 'bütünün parçalarının toplamından daha büyük olabileceğinin' kabulü olacağını ileri sürmüştür.

Bir başka tanımda tedarik zinciri yönetimi, ürün veya hizmetin verimli ve etkili bir şekilde üretilmesi için gerekli olan tedarikçilerle başlayıp nihai müşterilerle biten lojistik akış, işleme ve hizmetle ilgili sonuçları ile ilgili yönetimin entegrasyonu anlamına gelir. Tedarik zinciri, doğrudan veya dolaylı olarak müşteri ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili tüm adımları ve işlevleri kapsar. Tedarik zinciri sadece üreticileri ve tedarikçileri değil, aynı zamanda nakliye sağlayıcılarını, toptancıları, perakendecileri ve tek müşterileri de kapsar (Kowalczyk, 2017: 312).

Tedarik Zinciri Yönetimi (TZY) günlük hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiştir. Tedarik zinciri yönetimi günümüzde çok sayıda insani ve ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. TZY, imalatçı / hizmet kuruluşlarının duyarlılığını ve esnekliğini artırmak amacıyla tedarikçileri ve müşterileri entegre etmek için rekabetçi bir strateji olarak kabul edilmektedir (Sadraoui ve Mchirgui, 2014: 59).

Tedarik Zinciri Yönetimi'nin temel amaçlarını şöyle açıklanabilir (Küçük, 2005: 2; Özdemir, 2004: 89):

- Müşterilerin tatmin düzeyini yükseltmek,
- Çevrim süresini minimum yapmak,
- Stoklama maliyetlerinin azaltılmasını sağlamak,
- Hatalı ürün üretilmesini azaltmak,
- Zincirdeki faaliyetlerden oluşan maliyetin azaltılması,

3. SERBEST BÖLGELER

Bu bölümde serbest bölgelerin işlevini anlayabilmek için öncelikle serbest bölgelerin ne anlama geldiği ve amaçları ile işlevleri anlatılacak, sonra Türkiye'de serbest bölgelerin gelişimi ile serbest bölgelerde yapılacak ticari faaliyetler ve serbest bölgelerin avantajları anlatılacaktır.

3.1. Serbest Bölgelerin Tanımı ve Amaçları

Serbest bölgeler, ülke içindeki müteşebbislere sağlanan çeşitli muafiyet ve desteklerle belirli kural dışılıklar oluşturulduğu ve rekabet gücü kazandırıldığı izole edilmiş alanlardır. Tarihi gelişimleri incelendiğinde serbest bölgelerin ortaya çıkışı ticari faaliyetlerin geliştirilmesi amacı iken, zamanla sınai üretim faaliyetlerini içeren bölgeler de ortaya çıkmıştır (Acar ve Gültekin-Karakaş, 2017: 22).

4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nun 152. Maddesine göre serbest bölge, yurt dışından getirilen eşyanın (serbest dolaşımda olmayan eşya) gümrük rejimlerinden herhangi birine tabi tutulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak veya tüketilmemek şartı ile konulduğu, ithalattan alınan gümrük vergileri ve ticaret politikası önlemlerinin uygulanması açısından, Türkiye Gümrük Bölgesi dışı kabul edilen yerler olarak tarif edilmiştir.

Tümenbatur (2012), gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret politikaları açısından önemli olduğu kabul edilen serbest bölgeleri, uygulamada çeşitli farklılıklar olmasına rağmen ihracatın artmasını sağlayacak olan yatırım ve üretim ortamını sağlamak, yabancı sermayenin ve teknoloji girişinin hızlandırılması, ekonominin ihtiyacı olan girdileri temin etmek, dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla fayda sağlamak üzere kurulan, idari ve hukuki düzenlemelerin uygulanmadığı veya daha az uygulandığı, birçok teşvik imkânlarının sunulduğu, fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan ve gümrük bölgesi dışı kabul edilen yerler olarak tanımlamıştır.

Serbest bölgeler, yabancı veya yerli firmaların ithal hammadde veya ihraç edilen ürünler üzerindeki normal gümrük vergilerine tabi tutulmadan ihracat için mal üretebileceği veya monte edebileceği özel alanlar olarak tanımlanabilir. Bölgelerde ticari faaliyet izni alan firmalar aynı zamanda fabrika sahaları için arazi kiralanması, elektrik gibi hizmetlerin satın alınması ve normal olarak iç ekonomi içindeki firmalara uygulanan diğer düzenlemelerden muafiyet konusunda özel muamele görürler (Dabour, 1999: 4).

Serbest bölgelerle ilgili olarak yapılan bu tanımlamaların ortak özelliği; bu bölgeler fiziki olarak ülke içerisinde olmasına rağmen, gümrük, dış ticaret ve bazı vergisel mevzuat açısından ülke dışı sayıldığı, yani adı geçen bu mevzuatların serbest bölgelerde uygulanmadığı ve bundan dolayı üretim maliyetlerinin düşürülmesine yardımcı olan özel alanlar olarak kabul edilmektedir.

Serbest bölgeler ülkelerin kalkınmasında önemli roller üstlenmektedir. Bundan dolayı serbest bölgelerin esas amacının ülke ekonomilerinde; istihdamın oluşmasına katkı sağlama, teknolojik yeniliklerin ülkeye girişi sağlama, ülkenin ihtiyacı olan döviz girişini sağlama ile bulunduğu coğrafyaya katkı sağlamaktır. Devletlerin serbest bölgelerin açılıp işletilmesi ile ilgili temel gerekçeleri bu sebeplerden kaynaklanmaktadır. Yabancı yatırımcılarında ucuz istihdam imkânı ile bölgeye sağlanan çeşitli teşviklerden faydalanma amacı ile serbest bölgeleri tercih ettikleri görülmektedir. Ekonomik yönden gelişmiş olan ülkelerin serbest bölgeleri, iş gücü veya yeni teknolojileri elde etmekten ziyade dış ticaretteki dengeyi koruma amaçlı kullanırken gelişme yolunda olan ülkeler istihdamın artırılması, teknolojik yeniliklerin sağlanması ve ülkeye olan döviz girişinin artırılması gibi nedenlerle serbest bölgeleri tercih ettikleri görülmektedir (Arslaner ve Çobanoğlu, 2016: 2)

Oğuz (2010), yapmış olduğu çalışmasında serbest bölgelerin işlevini şu şekilde açıklamıştır:

- Ülkeye yabancı sermayenin ve yeni teknolojilerin gelişi için uygun alt yapıyı oluşturmak,
- Sanayicilerin üretim için ihtiyaç duydukları hammadde ve malzemelerin zaman kaybı olmaksızın istenilen miktarlarda kolay bir şekilde temin edilmesini sağlamak,
- Vergisel teşvik ve avantajlardan dolayı düşük maliyetli üretimi sağlamak,
- Yeni iş gücü imkânlarını sağlamak,
- Ülke dışından getirilen malların transit edilmesine imkân vermesi,
- Ürünlerin ihracatını kolaylaştırıp hızlandırması ile teknoloji transferinin gerçekleşmesine katkı sağlamak,

3.2. Türkiye'de Serbest Bölgelerin Gelişimi

Ülkemizde serbest bölge kurulması için yapılan çalışmaları Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olmak üzere iki dönemde incelenebilir. 1800'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa

ülkeleri ile olan ticari ilişkilerin artması üzerine ülkeye giren yabancı sermaye miktarında da artışlar olmuş ve ekonomide önemli gelişmeler başlamıştır. Bu gelişmelerden dolayı imparatorluğun son dönemlerine doğru Tuna nehri kıyısında önemli bir konumu olan Sulina şehrinin serbest bir liman olması için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmaların sonucunda Sulina şehri 1870 senesinde serbest bir liman haline getirilmiştir. Romanya sınırlarında bulunan bu liman serbest bölge olarak günümüzde de işlevini sürdürmektedir (Paksoy ve Güllü, 2011:115, Alpar, 1985: 48).

Kurtuluş savaşı kazanılıp Cumhuriyet ilan edildikten sonra azınlıkların gücünü yitirmesi ile etkinliklerini daha da arttıran Türk tüccarları 1923-1929 yılları aralığında hükümetten ticaretin geliştirilmesini sağlayacak gerekli tedbirlerin alınmasını istemişlerdir. Bu tedbirlerden biri de İstanbul Limanı içinde bir Serbest Ticaret Bölgesi kurulmasıdır. Bu gelişimlere çerçevesinde yürütülen çalışmaların sonucunda 19 Temmuz 1927 tarihinde “Serbest Mıntıka Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Ülkemizde çıkarılmış olan ilk serbest bölge kanunu, bu kanundur. Fakat 1929 iktisadi bunalımın etkisi ile çalışmaların ertelenmesi söz konusu olmuştur. Sonraki yıllarda da yeni girişimler olmuş ama herhangi bir netice alınamamıştır (Paksoy ve Güllü, 2011: 115-116).

Sonuç alınamayan bu çabaların ardından uzun bir müddet boyunca serbest bölgelerle ilgili ciddi bir çalışma yapılamamış ve 24 Ocak 1980 tarihine kadar bu konu rafa kaldırılmıştır. 24 Ocak 1980 tarihli 24 Ocak Kararları kapsamında uygulanmaya başlanan dışa açık ekonomi modeli politikası ile serbest bölge kavramı yeniden gündeme taşınmıştır. Söz konusu Kararlardan sonra, ithal ikameci kalkınma stratejisi yerine ihracata yönelik kalkınma stratejisinin benimsenmesi ile birlikte serbest bölge konusu gündemde tutunmaya başlamıştır. Bu aşamadan sonra serbest bölge konusu, gerek bilimsel toplantıların gerekse kamuoyunun odak noktası olmaya başlamış ve bunun üzerine dönemin hükümeti de konuya ilgisiz kalmamış ve süreçle ilgili önemli yasal düzenlemeler yapma gereği hissetmiştir (Akyüz, 1999: 13).

1985 yılında çıkartılan 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ve daha sonra çıkarılan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği ile yasal olarak önemli bir dayanak elde edilmiştir. Söz konusu Kanun’ un yürürlüğe girmesi ile Adana-yumurtalık Serbest Bölgesi, Antalya Serbest Bölgesi ve Mersin Serbest Bölgesi ilk açılan serbest bölgeler olmuşlardır. Bu tarihlerden sonra belirli aralıklarla diğer serbest bölgeler açılarak toplamda 19 adet serbest bölge sayısına ulaşılmıştır.

Tablo 1: Türkiye’deki serbest Bölgelerle İlgili Bazı Bilgiler

Serbest Bölge	Kuruluş Tarihi	Firma Sayısı	Dış Ticaret Hacmi (2018)
İstanbul Endüstri ve Ticaret	02.03.1992	300	2.534.746
İstanbul Trakya	31.10.1990	320	1.306.325
İstanbul Atatürk Hava Limanı	03.03.1990	140	1.077.543
Ege Serbest	11.01.1987	233	4.403.877
Bursa	04.03.2002	95	1.918.151
Mersin	04.03.1985	646	2.962.452
Antalya	11.03.1985	85	668.585
Kocaeli	17.05.2000	19	577.214
TÜBİTAK-MAM Tek.	11.02.2001	151	69.843
Avrupa Serbest Bölgesi	16.10.1996	200	2.309.868
Kayseri	05.11.1997	152	948.783
İzmir	11.08.1997	173	491.637
Adana-Yumurtalık	03.04.1985	26	1.198.761
Samsun	27.11.1995	5	141.205
Gaziantep	07.07.1997	15	39.388
Trabzon	06.04.1991	-	248.822
Denizli	03.10.2000	21	31.662
Rize	23.05.1997	Veri yok	202
TOPLAM			20.929.063

Kaynak: www.ticaret.org.tr, (E.T. 15.05.2020)

Tablo 1'e göre ülkemizde çoğu serbest bölgenin 1985-1997 yılları arasında açıldığını görmekteyiz. Ülkemizdeki serbest bölgelerin dış ticaret hacminin (Tablo 1), 2018 yılı için yaklaşık olarak 21 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde serbest bölgelerin ülkemiz açısından büyük önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

3.3. Serbest Bölgelerde Yapılacak Faaliyetler

3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun dördüncü maddesi ile Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'nin 10 uncu maddesine göre; Serbest Bölgelerde, Yüksek Planlama Kurulu'nca uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir.

Serbest bölgelerde yapılan faaliyetleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Üretim Faaliyetleri
- Alım-Satım Faaliyetleri
- Montaj-Demontaj Faaliyetleri
- Bakım Onarım Faaliyetleri
- İş yeri Kiralama
- Depo İşletmeciliği
- AR-GE
- Bankacılık Hizmetleri

3.4. Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar

Ticari amaçlı yatırım yapmak isteyen müteşebbisler ülke içinde genellikle bölgesel olarak seçtikleri bir şehirdeki organize sanayi bölgesinde veya Türkiye sınırları içinde olmasına rağmen mevzuat açısından ülke dışı sayılan yerler olarak adlandırılan herhangi bir serbest bölgede yatırım yapabilirler. Ülkemizdeki herhangi bir serbest bölgede yapılan yatırıma çeşitli teşvikler sağlandığı için müteşebbisler açısından daha avantajlı kazanımlar elde edilebilir. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir:

3.4.1. İthalat Açısından Sağlanan Faydalar

Serbest bölgede ithalat açısından sağlanan en büyük avantajlardan biri yurt dışından bölgeye getirilen mallardan gümrük vergisi alınmamasıdır. Aynı ürünler serbest bölgeye değil de Türkiye içindeki bir işletmeye gelmesi durumunda gümrük vergisi ödenecektir. Serbest bölgelerde depolama faaliyetleri de yapılacağı için yurt içinde ticari faaliyetlerde bulunan kişiler bölgede açacakları depo ile yurt dışından gümrük vergisi ödemediği ürünlerden ihtiyaç duyulan miktar kadarını ithal edeceği için sadece çektiği kısmın vergisini ödeyecektir. Hâlbuki ürünü serbest bölgeye koymadan toplu bir şekilde ithal ederse eşyaya karşılık gelen tüm vergileri ödemek zorunda kalacaktır. Bu durum firmanın nakit sıkıntısı çekmesine neden olabilir. Ayrıca eşyanın serbest bölgede depolanması durumunda yurt içindeki firma ihtiyacı olan hammaddeyi kısa süre içinde tedarik edebilecektir.

3.4.2. İhracat Açısından Sağladığı Avantajlar

Serbest bölgelerde üretilecek olan ürünler uluslararası pazarlara sevk edilirken fiyat açısından avantajlı pozisyonda olacaktır. Serbest bölgelere gelen mallar ithal mal sayılmadığı için gümrük vergisinden muaf ayılacak ve söz konusu hammadde veya malzemenin gümrük vergisi nispetinde

üretile malların maliyetleri düşecektir. Bunun sonucu olarak bu mallar dış pazarlara sevk edilirken fiyat açısından avantajlar sağlanacaktır (Orhan, 2003: 122).

3.4.3. Vergisel Avantajlar

Serbest bölgelerde üretim yapabilmek için yatırımcıların Faaliyet Ruhsatı belgesi alınması lazımdır. İstihgal alanı üretim olan (depolama, alım-satım ve diğer faaliyetleri kapsamaz) serbest bölgelerdeki kullanıcılar imalatını yaptıkları satışı elde edecek ticari kazançları, gelir vergisinden veya kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur. Ama bu muafiyet ülkemizin Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşeceği yılın vergileme dönemi sonuna kadardır.

Bölgede üretim yapan firmaların ürettikleri ürünlerin F.O.B değerinin en az %85'ini yurt dışına ihracatını gerçekleştirmek koşulu ile bölgede çalıştırdıkları personel için ödeyecekleri ücretler gelir vergisinden istisna tutulmuştur. Yine bölgede üretim faaliyetini icra eden serbest bölge kullanıcılarının, bölgede gerçekleştirdikleri faaliyetlere ilişkin işlemleri ve düzenlenen kağıtları damga vergisi ve harçlardan istisnadır (<https://ticaret.gov.tr>, E.T. 15.05.2020).

Tablo 2: Serbest Bölgelerde Sağlanan Vergi Muafiyetleri

VERGİ TÜRÜ	İMALATÇI FİRMALAR	DİĞER RUHSAT SAHİBİ FİRMALAR
GÜMRÜK VERGİSİ	VAR	VAR
KATMA DEĞER VERGİSİ	VAR	VAR
GELİR VE KURUMLAR VERGİSİ	VAR (AB Üyeliğine kadar)	YOK
GELİR VERGİSİ STOPAJI	VAR (AB Üyeliğine kadar)	YOK
DAMGA VERGİSİ, RESİM, HARÇ	VAR (AB Üyeliğine kadar)	VAR (AB Üyeliğine kadar)

Kaynak: <https://www.mevka.org.tr>, (E.T.12.05.2020).

3.4.4. Kar Transfer İzni

Bölgede faaliyetlerini sürdüren firmalar bu işlerinden dolayı elde ettikleri kazanç, gelir ve karlarını Türkiye içerisine getirebilecekleri gibi yurt dışına da gönderebilirler.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tedarik zinciri yönetimi 2000'li yıllardan sonra önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde tedarik zinciri yönetimi, gittikçe artan bir rekabet gücü kaynağı olarak görülmekte ve algılanmaktadır. Zincirin etkin olarak kullanımı işletmelere maliyet azaltma potansiyeli ve pazar payını artırma fırsatı sunar (Christopher, 2011:3).

Lapinskaite ve Kuckailyte (2014), yaptıkları çalışmalarında, işletmelerin optimizasyon yöntemi, tedarik zinciri süreçlerindeki maliyetleri düşürerek ürünün nihai maliyetlerini azaltması ile söz konusu işletmeleri daha rekabetçi hale getirmek için kullanılabilir uygun bir araç olduğunu göstermişlerdir. Aynı çalışmada zincir boyunca gerçekleşecek olan tüm bileşenlere ait maliyet rakamları düşürüldüğünde bunun nihai ürüne yansıtacağını ve böylelikle rekabetin ve karlılığın artacağı sonucuna ulaşmışlardır (Lapinskaite ve Kuckailyte, 2014: 125).

Ronchi vd. (2012) yaptıkları çalışmalarında tedarik zinciri boyunca oluşacak Toplam Sahip Olma maliyeti ile ilgili bir model kurarak hammadde veya malzemenin tedarik kaynağından temin

edilip işletmeye getirilirken yapılan tüm masraflar ile nihai müşterilere kadar yapılacak diğer masrafları da ekleyerek zincir boyunca oluşacak toplam maliyeti belirlemeye çalışmışlardır.

Tedarik zinciri ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda genellikle toplam maliyetin düşürülmesi için bu sürecin iyi idare edilmesi üzerinde durulmaktadır. Bundan dolayı tedarik zinciri yönetiminin temel amacı, maliyetleri düşürüp karlılığı arttırmaktır. Serbest bölgelerin maliyeti düşürmek amacı ile tasarlandığı göz önüne alınırsa tedarik zinciri yönetimi için avantajlar sağlayacağı oldukça açıktır.

Genellikle limanlar veya havaalanlarının yakınında kurulan serbest bölgelerde, yerli olmayan mallar (serbest dolaşımda olmayan yabancı ülkelere ait mallar), bölge ülkesinin gümrük bölgesine girene kadar görev ve kotalara tabi tutulmadan imalat işlemleri için stoklanabilir, sergilenebilir, işlenebilir veya kullanılabilir (Murphy ve Knemeyer, 2015: 252). Bu bölgelerin esas amacı, üretim sürecinde kullanılacak olan hammadde ve malzemelerin ithalat maliyetlerini düşürerek, nihai ürünlerin maliyetini düşürmek, böylelikle görev tasarrufu sağlamaktır.

Küresel bir pazarda kaynakların birbirine bağımlılığı, teknolojinin ilerlemesi ve artan ulusal ekonomik kısıtlamalar şirketleri tedarik zinciri performanslarında mükemmel olmaya zorlamaktadır. Bu amaçla, serbest bölgeler coğrafi olarak buldukları bölgelerin ekonomik açıdan kalkınmasına katkı sağlarken tedarik zincirlerinin karlılığını artırmasına da yardımcı olabilir. Üretimin deniz aşırı ülkelere kayması ve küresel eğilimler, düzenlemeler ve prosedürlerdeki son değişiklikler, serbest bölgelerin işletme perspektifi açısından yeniden değerlendirilmesi durumunun gerekliliğini ortaya koymaktadır (Ülkü vd., 2016: 1).

Son zamanlarda akademik ve iş çevrelerin önemli ölçüde dikkatini çeken tedarik zinciri yönetimi ile ilgili ülkemizde son yıllarda birçok çalışmanın yapıldığını görmekteyiz. Ama serbest bölgelerin tedarik zincirine entegre edilişi ile ilgili bir çalışma olmadığı için bu çalışmanın gelecek çalışmalara yol göstereceği beklenmektedir.

Ülkemizde faaliyetlerini sürdüren işletmelerin iştegal alanlarına uyacak ve coğrafi bakımdan uygun olan bir serbest bölge ile ticari faaliyetlerini entegre etmeleri rekabet güçlerini ve karlılıklarını arttıracaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde etkin ve rekabetçi bir tedarik zincirini korumak amacı ile işletmelerimizin serbest bölgeleri daha fazla kullanma ile ilgili politikalar geliştirmeleri önem arz edecektir.

Serbest bölgelerin, tedarik zinciri ağları tasarlanırken dikkate alınması faydalar sağlayacaktır. Ancak bu durum her işletme için geçerli olmayabilir. Dolayısı ile bir işletmenin bir serbest bölgeyi kendi tedarik zinciri ağlarına entegre etmek isterse, bu hususta verilecek olan kararın doğru olup olmadığını iyi analiz etmesi gerekir. Eğer firma sadece ulusal anlamda hizmet veriyorsa ya da üretim sürecindeki kullanacağı malzemeleri ülke içinde daha ucuza satın alıyorsa veya ithal ürünlerin maliyeti düşük ise serbest bölgeleri kullanmak avantajlı olmayabilir. Diğer taraftan işletme faaliyet gösterdiği sektör ile ne tür malzemeler ithal ettiğini ve bunların karşılığında hangi malları ihraç ettiğini de göz önünde bulundurmalıdır. Bundan dolayı işletmelerin bu kararı vermezden önce fayda maliyet analizi yapmaları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. & Gültekin-Karakaş, D. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler. Marmara İktisat Dergisi, 1(1), 21-35.
- Akyüz, F. (1999). Serbest Bölgeler. Ankara Ticaret Odası Dış Ticaret Bülteni, 1(5), Ankara.
- Alpar, C. (1985). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler. Ankara, Dost Kitabevi.
- Arslaner, H. & Çobanoğlu, S. (2016). Serbest Bölgelerde Vergi Avantajları. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(3).
- Ballou, R.H. (2007). The Evolution and Future of Logistics and Supply Chain Management. European Business Review, 19(4), 332-348.

- Bechtel, C. & Jayaram, J. (1997), Supply Chain Management: a Strategic Perspective. The International Journal of Logistics Management, 8(1),15-34.
- Christopher, M. (2011). Logistics & Supply Chain Management. Financial Times Prentice Hall, Fourth Edition
- Chopra, S. & Meindl, P. (2016). Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation. (6th ed.) Pearson Education.
- Dabour, N. (1999). Free Trade Zones in The Aftermath of The Uruguay Round: Experience of Selected Oic Member Countries, Journal of Economic Cooperation, 20(4), 1-33.
- Farmer, D. (1997). Purchasing myopia-revisited, European Journal of Purchasing and Supply Management, 3(1), 1-8.
- Feinberg, F., Aradhna, K. & Zhang, Z.J. (2002). Do we care what others get? A Behaviourist Approach to Targeted Promotions. Journal Marketing Research, 39(3), 277–291.
- İbrahim, A., (2019), Free Trade Zones Between Theory And Practice In Nigeria. Journal Of Humanities And Social Science,24 (9),52-68.
- İlter, H. M. (2002). Global Dışsal Tedarik. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2002-31, İstanbul
- Kotler, P.& Armstrong, G. (2012). Principles of Marketing. Pearson Education, Fourteenth Edition,
- Kowalczyk, A. (2017). Supply Chain Management and Logistics in Distribution in The Manufacturing Company. World Scientific News, 72 (2017) 311-317.
- Küçük, E. (2005). Yeni Üretim Ortamında Genel Üretim Maliyetleri ve Kayseri'deki Bazı Uygulamalara İlişkin Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 25,1-23.
- Lapinskaite, I. & Kuckailyte, J. (2014). The Impact of Supply Chain Cost on The Price of The Final Product Business. Management and Education, 12(4), 109–126.
- Lee, H.L. & C. Billington. (1992). Managing supply chain inventory: pitfalls and opportunities. Sloan e-Management Review, 33(3), 65-73.
- Mucuk, İ. (2014). Pazarlama İlkeleri (20. Baskı). İstanbul, Türkmen Kitabevi.
- Mucuk, İ. (2012). Temel İşletmecilik Bilgileri (6.Baskı). İstanbul, Türkmen Kitabevi.
- Murphy, P.R. Jr. & Knemeyer, A.M. (2015). Contemporary logistics (11th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Paksoy, S., Güllü, M. (2011). Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(35), 113-133
- Ronchi, S., Brivio, O., Caniato, F. & Luzzini, D. (2012). Total Cost of Ownership Along the Supply Chain: A Model Applied to the Tinting Industry. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2024571> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2024571>
- Rune T. (1977). Information Flow in a Supply Chain Management System, Ph.Dr.Thesis, Department of Industrial Economics and Technology Management, Toronto.
- Sadraoui, T. & Mchirgui, N. (2014). Supply Chain Management Optimization within Information System Development. International Journal of Econometrics and Financial Management, 2(2), 59-71.
- Serdaris, P. I., Antoniadis, I. & Tomlekova, N. (2014). Supply Chain Management: A View of the Distribution Channel. Bulgarian Journal of Agricultural Science, 20(2), 480-486.
- Shaffer, G. & Zhang, Z.J. (1995). Competitive coupon targeting. Marketing Science 14(4), 395–416. <http://dx.doi.org/10.1287/mksc.14.4.395>.
- Shaffer, G. & Zhang, Z.J. (2002). Competitive one-to-one Promotions. Management Science, 48, 1143– 1160. <http://dx.doi.org/10.1287/mnsc.48.9.1143.172>.
- Sharma, A., Sharma, D. & Bahatia, A. (2014). Supply Chain Management as A Process in Distribution Channel. Global Journal of Finance and Management, 6 (1),19-22.
- Siroen, J.M. & Yücer, A. (2014). Trade Performance of Free Trade Zones. Document De Travail, Development Institutions & Mundialisation, Dauphine Universite, Paris
- Şimşek, Ş., & Çelik, A. (2008), Genel İşletme. Konya. Eğitim yayınları.

- Timur, M.N. (2013). Tedarik Zinciri Yönetimi. Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayınları, Eskişehir
- Tümenbatur, A. (2012). Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3), 339-356.
- Oğuz, G.B. (2010). Serbest Bölgelerde Mali Yapı Sorunları: Ege Serbest Bölge Örneği (Yüksek Lisans). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Orhan, A. (2003). Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(5), 117-13.1
- Özdemir, A. (2012). Lojistik İlkeleri (1.Baskı). Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Özdemir, A.İ. (2004). Tedarik Zinciri Yönetiminin Gelişimi, Süreçleri ve Yararları. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, 87-96.
- Ülkü, M.A., Napier, M., & Benton, C.N. (2016). On Supply Chain Integration to Free Trade Zones: The Case of the United States of America. Global Business Review 17(4) 1–11.
- Yiğit, V. (2020). Tedarik Zinciri Yönetimi. Erzurum. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, R. Gazete No ve Tarihi 18785,15.6.1985
- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu, 04.11.1999 tarihli, 23866 sayılı R.G.ile yayımlanmıştır
- <https://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsySuJa5G7212017101907AM.pdf> (E.T. 12.05.2020).
- <https://ticaret.gov.tr/data/5b9b666013b8761cc09f9bad/Avantajlar.pdf>, (E.T.: 15.05.2020)
- https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.pdf, (E.T.; 15.05.2020).

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELER İÇİN PHILLIPS EĞRİSİ ANALİZİ

PHILLIPS CURVE ANALYSIS FOR FRAGILE FIVE COUNTRIES

Mustafa KIRCA *

Şerif CANBAY**

Öz

Bu çalışmada enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Kırılğan Beşli ülkeler olarak adlandırılan Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye'nin 1991-2019 dönemi verileri kullanılarak enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiler, Konya (2006) panel bootsrap nedensellik testi yardımıyla araştırılmaktadır. Yapılan analizler sonucunda Hindistan'da işsizlikten enflasyona doğru negatif nedensellik ilişkisi ve Türkiye'de enflasyondan işsizliğe doğru negatif nedensellik ilişkisi vardır. Diğer ülkelerde ise değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İşsizlik, Phillips Eğrisi, Kırılğan Beşli, Konya Panel Nedensellik Testi.

Abstract

This study aims to investigate the relationship between inflation and unemployment. For this purpose, Brazil, Indonesia, India, South Africa and Turkey, which are called fragile five, are examined. In the study, the variables between inflation and unemployment will be analysed with Konya (2006) panel causality test with the help of the data of 1991-2019 period. According to the findings of the study, there is a negative causality from the unemployment rate to the inflation rate in India and a negative causality from the inflation rate to the unemployment rate in Turkey. There is no causality in other countries.

Keywords: Inflation, Unemployment, Phillips Curve, Fragile Five, Konya Panel Causality Tests.

* **ORCID** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, mustafakirca52@gmail.com

** **ORCID** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, canbay.serif@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions & Purpose

This study aims to test whether the Phillips Curve is valid in the Fragile Five countries. It is regarded as an essential study in terms of providing insight into the validity of the Phillips Curve for each of the Fragile Five countries. Thus, the study also reveals the similar and different economic characteristics of the Fragile Five countries, and the fact that the Phillips Curve was not tested for these countries with the stated method distinguishes the study from previous studies. Although countries have similar economic characteristics, determining whether the Phillips curve can be valid for each country is the most important research question in the study. It is expected that the findings on the Phillips Curve will vary in different countries. The study presents a theoretical framework and literature review related to the subject. Then, the Kónya (2006) panel causality test is used to determine the relationships between variables. In the final part of the study, economic and political inferences are made based on the findings.

Literature Review

As indicated in the literature review, empirical studies suggest that there is a statistically significant and negative relationship between inflation and unemployment. However, there are also some findings that there are no differences or different relationships, albeit in a limited level between variables for different periods and different country groups.

Methodology

In this study, the relationships between variables are examined thanks to the panel causality test developed by Kónya (2006). The most important reason for choosing this test is because it reveals causality relationships for each country and because there is no need for unit root and/or cointegration testing prior to it. However, the prerequisite for this test is that the models have a cross-sectional dependency, and the models have a heterogeneous structure. For this reason, before the Kónya (2006) causality test, the study firstly tested the existence of cross-sectional dependency on models and then tested the homogeneity/heterogeneity of slope coefficients in models.

Results and Conclusions

In test results of this study, which aims to examine the relationship (Phillips Curve) between inflation and unemployment in the Fragile Five countries with data from the period of 1991-2019 using the Kónya (2006) panel causality test, it was found that there is a negative causality relationship from unemployment to inflation in India and negative causality relationship from inflation to unemployment in Turkey. In other countries, there is no causality relationship between variables. These findings reflect that the Phillips Curve does not apply to all of the so-called Fragile Five. Structural changes occurring in countries during the period researched can change the direction and sign of relations between inflation and unemployment. Relations between these two variables may not be stable, as shown in the studies of Uysal & Erdoğan (2003) and Kirca (2020). For example, as in this study, Kirca (2020) also emphasized that the causality relationship from inflation to unemployment is stable and negative. However, the researcher also concluded that the opposite relationship was valid in some sub-periods of the period in the context of the study. It should be noted that this type of relationship may be valid for other countries subject to the study.

1. GİRİŞ

Politika yapıcıların makroekonomik hedeflerinin başında yer alan konu başlıklarından en önemlileri iktisadi büyüme, istihdam ve enflasyondur. Bu üç makroekonomik gösterge birbirleri ile çok yakın ilişki içerisindedir. İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin teorik alt yapısı daha çok William Phillips (1958)'in çalışmasına dayanmaktadır. Bu ise Phillips'in parasal ücretler ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymasıyla başlamıştır. Daha sonraki dönemde Paul Samuelson ve Robert Solow (1960) Phillips'in bu çalışmasını geliştirerek fiyat değişim oranı yani enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren eğriye Phillips eğrisi adını vermişlerdir. Dolayısıyla politika yapıcıların en nihai hedeflemelerin başında yer alan bu iki amaca yönelik iktisat politikaları birbirleriyle çelişen sonuçlar ortaya koymaktadır. Kısacası ya enflasyonun ya da işsizlik sorunlarından bir tanesinin tercih edilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. İktisadi büyüme için en temel teşebbüs ise üretebilme kapasitesini artırmaktır. İstikrarlı bir iktisadi büyümeyi sağlayabilecek üretim artışının yolu ise üretim faktörlerinden maksimum fayda elde etmekten geçer. Dolayısıyla istihdamı artırmak ya da üretim sürecine işsizlerin dahil edilmesi üretimi, üretim ise büyümeyi artıracaktır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının en temel vazifelerinin başında fiyat istikrarı ya da enflasyonla mücadele yer alırken, diğer yandan ise hükümet istikrarlı iktisadi büyüme ve işsizlik sorununa çözüm yolları aramaktadır. Bu çalışmada Konya (2006) panel nedensellik testi yardımıyla Kırılğan Beşli ülkelerin 1990-2019 dönemine ait verileri kullanılarak enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Kırılğan Beşli şeklinde ilk sınıflandırma 2013 yılında ilk kez Amerika Birleşik Devletleri (US) bankalarından Morgan Stanley tarafından yayımlanan bir rapor ile ortaya çıkmıştır. Bu sınıflandırma, bu ülke grubunun dış finansal hareketliliklere olan hassasiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Kırılğan Beşli ülkelerin ortak özelliği yüksek enflasyon, istikrarlı bir büyüme oranı noksanlığı, cari açık sorunu ve sermaye yetersizliği gibi büyük problemlere sahip olmalarıdır. Bu kapsam doğrultusunda çalışmada Kırılğan Beşli ülkelere Phillips Eğrisinin geçerli olup olmadığı test edilmektedir. Yapılacak olan analizler sayesinde Phillips Eğrisinin geçerliliği hakkında her bir Kırılğan Beşli ülkelere yönelik fikir vermesi açısından önemli bir çalışmadır. Böylece çalışmada Kırılğan Beşli ülkelerin benzer ve farklı iktisadi özelliklerinin de ortaya konulması ve belirtilen yöntemle bu ülkeler için Phillips Eğrisinin test edilmemiş olması çalışmayı önceki çalışmalardan farklılaştırmaktadır. Her ne kadar ülkelerin benzer iktisadi özellikleri olsa da her bir ülke için Phillips Eğrisi geçerli olmayabilir. Elde edilecek sonuçlarda Phillips Eğrisi ile ilgili bulguların ülkeden ülkeye geçeceği beklenmektedir. Çalışmada öncelikle konu ile ilgili teorik çerçeve ve literatür taraması sunulacaktır. Sonrasında ise Konya (2006) panel nedensellik testi ile değişkenler arasındaki ilişkiler tespit edilecektir. Çalışmanın son kısmında ise bulgulardan hareketle iktisadi ve politik çıkarımlar yapılacaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin temelleri İngiliz iktisatçı William Phillips'in (1958) "The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957" adlı ampirik çalışmasında, parasal ücretler ile enflasyon arasında ters yönlü ve doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığını ortaya koymasıyla başlamıştır.

Phillips'e göre (1958:283-284) parasal ücretlerdeki değişim, ya emek talebi ve emek arzı arasındaki dengesizlikten bir başka ifade ile emek talebinin emek arzından yüksek olmasından ya da işsizlik oranındaki değişimlerden kaynaklanmaktadır. İşverenler, iktisadi büyümenin görüldüğü emek talep artışı ve işsizlik oranındaki azalış dönemlerinde, üretim faktörlerinden olan emeğin karşılığı olan ücretleri artırma eğilimi içerisine gireceklerdir. Phillips ayrıca perakende fiyatlarda görülebilecek değişimlerin de parasal ücretleri etkileyebileceğini ifade etmektedir.

Phillips'in (1958) ampirik temelli çalışmasını desteklemeye yönelik yürütülmüş ilk teorik ve ampirik çalışma Richard Lipsey'e (1960) aittir. Lipsey (1960) ampirik çalışmasında Phillips'in bulguları ile aynı sonuçlara ulaşmış ve parasal ücretlerdeki değişimin nedenini emeğe olan talep ya da arz fazlalığına bağlamıştır.

Phillips'in temellerini attığı bu çalışmayı daha sonra Samuelson ve Solow 1960'da yaptıkları çalışma ile geliştirerek parasal ücretlerin yerine fiyat değişim oranını yani enflasyonu eklemiştir. Enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü ilişkiyi göstererek çizdikleri eğriye ise bu çalışmanın öncüsü olduğundan Phillips Eğrisi adını vermişlerdir. Samuelson & Solow (1960:192-193) Amerika Birleşik Devletleri verileri yardımıyla yaptıkları çalışmada %3'lük bir işsizlik oranı seviyesinde, %4,5'lik bir oranda fiyat artışı yaşandığını tespit etmişlerdir. Yani yüksek istihdam ve üretimin maliyeti, daha yüksek fiyat artışına yol açmaktadır. Ayrıca yazarlara göre kısa dönemde enflasyon ile işsizlik oranı arasında görülen ilişki uzun dönemde birbirinden farklı olacaktır. Dolayısıyla fiyat istikrarını korumak için gerekli olan işsizlik oranı öncesine nazaran daha düşük ya da yüksek olabilmektedir.

1960'lı yılların sonlarına kadar geçerliliğini koruyan Phillips Eğrisi, o tarihlerde enflasyon ve işsizliğin eş anlı artmaya başlamasıyla ortaya çıkan stagflasyon olgusu ile birlikte güvenilirliği de tartışılmaya başlanmıştır. Monetarist ekolün kurucusu Milton Friedman (1977) ise enflasyon ile işsizlik arasındaki ters yönlü ilişki için kısa ve uzun dönemli etkilerin farklı olacağını iddia etmiştir. Enflasyon ile işsizlik arasındaki ters yönlü ilişkinin sadece kısa dönemde geçerli olabileceğini, uzun dönemde ise böyle bir ilişkinin olamayacağını ifade etmiştir. Friedman (1977:451) uzun dönemde doğal işsizlik oranının geçerli olacağını ve Phillips Eğrisinin uzun dönemde enflasyondan bağımsız bir biçimde doğal işsizlik oranı seviyesinde dikey eksene paralel bir doğru olarak çizileceğini kabul eder.

Yeni Klasik ekol temsilcileri rasyonel beklentiler varsayımını geliştiren John Muth'un (1961) yaklaşımından hareketle bireylerin kısa ya da uzun dönem ayırt etmeksizin beklentilerinde yanılıya düşmeyeceğini ve şok bir politika değişikliği haricinde Phillips Eğrisinin devamlı surette doğal işsizlik oranında dikey eksene paralel bir doğru olacağını varsayarlar. Yeni Keynesyenler bu yaklaşım için NAIRU ve Histeri Hipotezi adında iki farklı kavram üzerinde yoğunlaşmışlardır. NAIRU kavramı, 1970'li yıllarda Phillips Eğrisinin aksine enflasyon ile işsizliğin eş anlı artmaya başladığı stagflasyonun yaşandığı dönemde Franco Modigliani ve Lucas Papademos'un çalışmaları ile literatüre girmiştir (Ball & Mankiw, 2002: 116). NAIRU kısaca enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı olarak ifade edilmiştir. Bu noktada eğer işsizlik oranı NAIRU'dan düşük ise enflasyon yükselme eğilimine girmektedir. Fakat işsizlik oranı NAIRU'dan yüksek ise bu durum enflasyonun düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Espinosa-Vega & Russell, 1997: 4). 1980'li yıllara kadar cari işsizlik oranı ile doğal işsizlik oranı birbirlerinden bağımsız olduğu kabul edilmiş, fakat 1980'li yıllarda yapılan çalışmalarda özellikle işsizlik oranı artışlarının doğal işsizlik oranını da artırdığı görülmüştür. Böyle bir durum, bu varsayımın geçerliliğini tartışma konusu haline getirmiştir (Altay vd., 2011: 9). Böyle bir durum sonrasında cari işsizlik oranında görülecek bir azalışın doğal işsizlik oranını da azaltacağı varsayımına dayalı Histeri Hipotezi fikri Yeni Keynesyenler tarafından geliştirilmiştir (Ball, 2009:8-9). Histeri Hipotezine göre politika yapıcılar, doğal işsizlik oranı cari işsizlik oranına bağlı olduğundan doğal işsizliği azaltabilmelerinin bir gereği olarak genişletici politikalar uygulamalıdır (Altay vd., 2011: 9).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Phillips'in enflasyon ile işsizlik oranları arasındaki ters yönlü ilişki varsayımı sonrası Keynesyen ekol temsilcileri sonrasında Monetarist, Yeni Klasik ve Yeni Keynesyen ekol temsilcileri Phillips Eğrisi üzerinde teorik ve ampirik çalışmalar yürütmüş ve bu varsayımına çeşitli katkılarda bulunmuşlardır. Tüm bu çalışmalar içerisinde yer alan Monternsen (1970), Clark & Laxton (1997), Tajra (1999), Eliasson (1999), Vredin & Warne (2000), Kichian (2001), Giorgioni (2001), Turner & Benavides (2001), Khan & Zhu (2002), Esmen vd. (2003), Flaschel & Krolzig (2003), Valadkhani (2003), Ewing

& Seyfried (2003), Bhattarai (2004), Mayes & Viren (2004), Pallis (2006), Sanchez (2006), Furuoka (2007), Kitov (2008), Gaiotti (2008), Berentsen vd. (2011), Altay vd. (2011), Arabacı & Eryiğit (2012), Daly & Hobijn (2013), Öztürk & Emek (2016), Göçer (2016) Köse (2016) ve son olarak Erdil-Şahin (2019) Phillips Eğrisini destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır.

Nwala (2003), Önder (2006), Mangır & Erdoğan (2012) yaptıkları ampirik çalışmalarda Phillips Eğrisininin kısa dönemde geçerli olmadığına dair bulgulara ulaşmışlardır. Fountas vd. (1999), Bayrak & Kanca (2013) sadece kısa dönemde Phillips Eğrisinin geçerli olduğu yönünde sonuçlara ulaşırken, Hepsağ (2009) kısa dönemde bir ilişki tespit edememiş fakat uzun dönem için ilişkinin varlığını tespit etmiştir.

Kuştepli (2005), Çatık vd. (2008), Musso vd. (2009), Herman (2010), Florea (2014), Alisa (2015) ile Tabar & Çetin (2016) ise çalışmalarında enflasyon ve işsizlik arasında istatistiki olarak herhangi bir ilişki olmadığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Tüm bunlarla birlikte Uysal & Erdoğan (2003) çalışmasının 1980-1990 dönemleri için enflasyon ve işsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit ederken 1990-2002 dönemi için değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki saptanmışlardır. Son olarak Kırca (2020), Türkiye için 1991-2016 yıllarını kapsayacak şekilde enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda enflasyonun işsizlik üzerindeki etkisinin istikrarlı olduğunu, işsizlik oranının enflasyon üzerindeki etkisi istikrarlı olmadığını yani bazı dönemler için (2009, 2013-2014-2015) anlamlı ilişkilerin olduğunu belirtmiştir. Elde edilen ilişkilerin yönünün ise negatif olduğu gösterilmiştir.

Literatür incelemesinden görüleceği üzere yapılan ampirik çalışmalarda ağırlıklı olarak enflasyon ve işsizlik arasında istatistiki olarak anlamlı ve ters yönlü bir ilişkinin olduğu yönünde bir kanaat oluşmaktadır. Fakat buna rağmen farklı dönem ve farklı ülke grupları için az da olsa değişkenler arasında farklı ilişkilerin ya da herhangi bir ilişkinin olmadığı yönünde bulgulara da erişilmektedir.

3. VERİ VE MODEL

Çalışmada belirtilen amaç doğrultusunda Dünya Bankası veri tabanından Kırılğan Beşli ülkeler olarak adlandırılan Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye'nin işsizlik oranı (*uemp*) ile enflasyon oranı (*inf*) değişkenleri analizlerde kullanılmaktadır. Çalışmada inceleme dönemi 1991-2019 olarak belirlenmiştir. Kırılğan Beşli ülke grubu için ele alınan bu dönem bahse konu değişkenlerin Dünya Bankası veri tabanındaki mevcut kısıtlardan dolayı tercih edilmek durumunda kalınmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler şu şekilde modellenmektedir:

$$cpi_{i,t} = \beta_0 + \beta_i uemp_{i,t} + u_{i,t} \quad (1)$$

$$uemp_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_i cpi_{i,t} + e_{i,t} \quad (2)$$

β_0 ve α_0 modellerin sabit terimleridir. β_i *uemp*'de meydana gelen değişimin *inf*'de meydana getireceği değişmeyi gösteren eğim katsayısıyken, α_i ise *inf*'de meydana gelen değişimin *uemp*'de meydana getireceği değişmeyi gösteren eğim katsayıdır. $u_{i,t}$ ve $e_{i,t}$ ise modellerin hata terimleridir. *i* indisi modellerin her bir birim/ülke boyutunu (Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye), *t* ise modellerin her bir zaman boyutunu (1991, 1992, ..., 2019) göstermektedir (Toplam Ülke Sayısı (N)=5, Toplam Zaman Boyutu (T)=29).

4. YÖNTEM ve BULGULAR

Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiler Kónya (2006) tarafından geliştirilmiş panel nedensellik testi yardımıyla incelenmektedir. Bu testin seçilmesindeki en önemli sebep her bir ülke için ayrı ayrı

nedensellik ilişkilerini ortaya koyması ve öncesinde birim kök ve/veya eşbütünleşme testine ihtiyaç duyulmamasından dolayıdır. Ancak bu testin ön koşulu modellerde yatay kesit bağımlılığının olması ve modellerin heterojen bir yapıda olması gerekliliğidir. Bu sebepten dolayı Konya (2006) nedensellik testine geçilmeden önce çalışmada ilk olarak modellerde yatay kesit bağımlılığının varlığı test edilmekte, ikinci olarak da modellerde yer alan eğim katsayılarının homojenliği/heterojenliği test edilmektedir.

Tablo 1’de yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır. Yatay kesit bağımlılığı testi yapılırken Breusch & Pagan, (1980) tarafından geliştirilen BP_{LM} , Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} , Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} ve son olarak Baltagi vd. (2012) tarafından geliştirilen LM_{BC} testleri kullanılmıştır. Bu testlerin tamamında “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindedir. Eğer hesaplanan test istatistiklerinin olasılık değerleri istatistiki anlamlılık düzeylerinden küçükse H_0 reddedilmektedir. Bunun anlamı ilgili modelde yatay kesit bağımlılığının olduğudur. Yapılan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre hem Model 1’de hem de Model 2’de yatay kesit bağımlılığı vardır. Ayrıca bu sonuç Konya (2006) panel nedensellik testi için gerekli olan ilk koşulun sağlandığını göstermektedir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Modeller	Model 1		Model 2	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
BP_{LM}	17.7891*	0.0001	14.9639*	0.0076
CD_{LM}	2.2485*	0.0001	1.4329**	0.0443
LM_{BC}	2.1771*	0.0001	1.3615***	0.0547
LM_{adj}	3.5851*	0.0001	3.5880*	0.0071

*, **, *** %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığını göstermektedir.

Konya (2006) nedensellik testi için sınanması gereken ikinci koşul ülkelere ait eğim katsayılarının farklılaşması yani modellerin heterojen olmasıdır. Modellerin homojen yada heterojenliği Pesaran & Yamagata'nın (2008) geliştirdiği homojenlik testi yardımıyla belirlenmiştir. Pesaran & Yamagata (2008) $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ test istatistiklerini kullanarak, “ H_0 : Model Homojendir” hipotezini sınamaktadırlar. Yine yatay kesit bağımlılığında olduğu gibi hesaplanan test istatistiklerinin olasılık değerleri istatistiki anlamlılık düzeylerinden küçükse H_0 reddedilmektedir. Bunun anlamı modelin heterojen olduğudur. Tablo 2’de homojenlik test sonuçları görülmektedir. Test sonuçlarına göre her iki model için katsayıların ülkeden ülkeye farklılaştığı yani modellerin heterojen yapıda olduğu tespit edilmiştir. Yani bir ülkenin inf inde meydana gelen bir değişimin $uemp$ üzerine etkisi veya $uemp$ ’sinde meydana gelen bir değişimin inf üzerine etkisi diğer ülkelerden farklılaşmaktadır. Böylece Konya (2006) panel nedensellik testi için gerekli olan ikinci koşulu sağlandığı görülmektedir.

Tablo 2: Homojenlik Test Sonuçları

Modeller	Model 1		Model 2	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
$\tilde{\Delta}$	5.372*	0.001	2.059**	0.020
$\tilde{\Delta}_{adj}$	5.662*	0.001	2.171**	0.015

*, ** %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde heterojenliği göstermektedir.

Tablo 3’te Konya (2006) nedensellik test sonuçlarında Hindistan $uemp$ ’den inf ’e doğru negatif işaretli nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. inf ’den $uemp$ ’e doğru ise sadece Türkiye’de

negatif işaretli nedensellik ilişkisi vardır. Diğer ülkeler için değişkenler arasında herhangi bir anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Tablo 3: Konya (2006) Nedensellik Test Sonuçları

<i>H₀: uemp, inf'in Granger nedeni değildir (Model 1)</i>					
Ülkeler	Katsayılar****	Test İstatistiği	Kritik Değerler****		
	<i>uemp</i>	Wald	10%	5%	1%
Brezilya	-12.982	0.2660	5.023	7.604	13.858
Endonezya	-0.905	0.536	5.518	7.683	13.270
Hindistan	-5.781	11.758**	5.427	7.947	15.024
Türkiye	-0.131	0.010	5.202	7.553	13.716
Güney Afrika	-0.009	0.523	5.682	8,105	14.748
<i>H₀: inf, uemp 'nin Granger nedeni değildir (Model 2)</i>					
Ülkeler	Katsayılar****	Test İstatistiği	Kritik Değerler****		
	<i>inf</i>	Wald	10%	5%	1%
Brezilya	-0.0003	1.348	4.935	7.331	14.585
Endonezya	0.016	3.693	4.522	6.843	12.519
Hindistan	0.008	0.957	5.248	7.686	13.914
Türkiye	-0.021	8.264***	7.517	10.531	18.203
Güney Afrika	0.007	0.809	4.465	6.713	12.603

*,**,*** sırasıyla %1, %5,%10'da nedenselliği ifade etmektedir.

**** 10000 bootstrap yapılarak bootstrap katsayısı ve kritik değerleri türetilmiştir.

5. SONUÇ

Konya (2006) panel nedensellik testi yardımıyla Kırılğan Beşli ülkelerin 1991-2019 dönemine ait verileri ile enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkileri (Phillips Eğrisi) incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın test sonuçlarında, Hindistan'da işsizlikten enflasyona doğru negatif nedensellik ilişkisi ve Türkiye'de enflasyondan işsizliğe doğru negatif nedensellik ilişkisi olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Diğer ülkelerde ise değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. Bu bulgular Kırılğan Beşli olarak adlandırılan ülkelerin tamamı için Phillips Eğrisinin geçerli olmadığını göstermektedir.

Hindistan'da işsizlik oranından enflasyon oranına doğru tek yönlü ve negatif işaretli bir nedensellik ilişkisinin olması, işsizlik oranında görülecek herhangi bir artışın enflasyonu azaltacağını göstermektedir. Hindistan dünyanın en kalabalık 2. ülkesi olmakla birlikte analizde yer alan bu ülke grubu içerisinde en düşük işsizlik oranına (%2,67) sahip ülke durumundadır. Diğer ülkelerdeki işsizlik oranı ise sırasıyla şu şekildedir: Güney Afrika'da %27.89, Türkiye'de %9.23 ve Endonezya'da %5.23'dür. Ayrıca Dünya Bankası verilerine göre incelenen dönemde Kırılğan Beşli ülkeler arasında en fazla iktisadi büyümeyi (%6.36) Hindistan sağlamıştır. Diğer ülkelerin ortalama iktisadi büyüme oranları ise şu şekildedir: Endonezya'da %4.85, Türkiye'de %4.56, Brezilya'da %2.43 ve Güney Afrika'da %2.38'dir. Görüldüğü üzere Hindistan ciddi bir iktisadi büyüme oranına ve düşük bir işsizlik oranına sahip olan bir ülkedir. İşsizliğin bu derece düşük olduğu bir ülkede işsizlikte meydana gelecek ufak bir artışın enflasyonu etkilemesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu ülkede işsizliğin artmasından dolayı enflasyonda bir azalma meydana gelebilir, bu azalmayla birlikte iktisadi büyümede olumsuz etkilenebilir. Ancak, diğer kırılğan beşli ülkelerde de olduğu gibi Hindistan'ın da dışa bağımlı bir ülke olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Hindistan'ın mevcut iktisadi sorunlarını çözdüğü takdirde işsizlik ile enflasyon arasında optimum düzeyde ilişkilerin olması beklenebilir. Bilindiği üzere Hindistan'ın en önemli iktisadi sorunlarının başında kırılğan finansal ve ekonomik altyapısı, çalışma koşulları zorlukları ile eğitim noktasındaki yetersizlikler yer almaktadır.

Türkiye’de enflasyon oranından işsizlik oranına doğru tek yönlü ve negatif işaretli nedensellik ilişkisinin olması, enflasyon oranında meydana gelebilecek bir artışın işsizlik oranını azalttığını göstermektedir. Çünkü enflasyonun artmasıyla birlikte iktisadi büyüme de artacak iktisadi büyümeyle işsizlik azalacaktır. Ancak Türkiye uzun yıllardır hem yüksek enflasyon hem de yüksek işsizlikle mücadele halinde olan bir ülkedir. Özellikle 1990’lı yıllarda çok yüksek enflasyon oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 2004-2015 yılları arası tek haneli enflasyon oranı gerçekleşirken, 2015 yılından sonra Türkiye’de yeniden çift haneli enflasyon oranı görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar enflasyonun artmasının işsizliği azaltacağı bulgusuna ulaşılsa da işsizliğin istenilen seviyelere düşürülmediği de bir gerçektir. Bu sebepten dolayı Türkiye ve diğer ülkeler için işsizlikle mücadele de yapısal reformların yapılması şarttır. Özellikle istihdamı artıran iktisadi büyümenin sağlanması gerekmektedir.

Bunlarla beraber; teoride belirtilenlerin aksine elde edilen anlamsız ilişkiler ise Kırılgan Beşli ülkelere niçin bu ismin verildiğini tekrardan hatırlatır niteliktedir. Bu ülkelerin en temel ortak özellikleri öncelikle sermaye birikimi yetersizliğidir. Gelişmekte olan ülkelerin tümünde de görüldüğü gibi özellikle 1990’lı yıllarla birlikte Kırılgan Beşli ülkelerde ekonomilerine yabancı sermaye çekme gayreti bulunmaktadır. Özellikle bu sermaye yüksek faiz oranları ile ekonomilerine çekilmeye çalışılmış fakat yüksek faiz oranları yurt dışından gelen sermayeyi fiziki yatırımlara dönüştürememiştir. Aynı zamanda yüksek faiz oranları yerli yatırımcıların da motivasyonunu düşürmüş, yerli sermaye üretimden ziyade finansal araçlara yönelmiştir. Bu grupta bulunan ülkelerin en son 2008’de ABD’de başlayıp dünya geneline tesir eden iktisadi krizden de görüldüğü gibi dünyadaki olumsuz gelişmelerden bağımsız olabilmeleri pek mümkün görülmektedir. Bu tür olumsuz gelişmeler en başta sağlam bir finansal alt yapısı olmayan, ekonomileri kırılgan, üretimden ziyade tüketen ve sıcak sermaye ile desteklenmiş ekonomileri daha çok etkilemektedir. Kırılgan Beşli ülkeler bu tür iktisadi krizlerden en çok etkilenen ülkeler olmuşlardır. Bu krizler başta yabancı sermayenin dışa çıkmasıyla birlikte, döviz kuru artışları, zaten düşük olan üretimde azalış, işsizlik oranlarında artış ve yüksek enflasyon gibi makroekonomik istikrarsızlıkları beraberinde getirmektedir. Ayrıca son dönemlerde yabancı sermayenin dünya genelinde iç piyasalara çekilmesi ve düşük büyüme oranları istihdam artışlarının da önündeki en büyük engel durumundadır.

Son olarak incelenen dönem içinde ülkelerde meydana gelen yapısal değişimler enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkilerin yönünü ve işaretini değiştirebilir. Uysal & Erdoğan’ın (2003) ve Kırca’nın (2020) çalışmalarında gösterildiği gibi bu iki değişken arasındaki ilişkiler istikrarlı olmayabilir. Örneğin bu çalışmada da olduğu gibi Kırca (2020) enflasyondan işsizliğe doğru nedensellik ilişkisinin istikrarlı ve negatif işaretli olduğunu vurgulamıştır. Ancak tersi yöndeki ilişkinin ise incelenen dönemin bazı alt dönemlerinde geçerli olduğunu göstermiştir. Bu tip bir ilişkinin çalışmaya konu olan diğer ülkeler içinde olabileceği unutulmamalıdır. Sonraki çalışmalarda bu durum dikkate alınarak incelenen dönemin alt dönemleri tekrardan irdelenmelidir. Ayrıca literatürde de görüldüğü üzere kısa ve uzun dönemleri dikkate alan yöntemler de kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Alisa, M. (2015). The Relationship between Inflation and Unemployment: A Theoretical Discussion about the Philips Curve. *Journal of International Business and Economics*, 3(2), 89-97.
- Altay, B., Tuğcu, C.T. & Topçu, M. (2011). İşsizlik ve Enflasyon Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G8 Ülkeleri Örneği. *Journal of Economics & Administrative Sciences/Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-24.
- Arabacı, O. & Eryiğit, K.Y. (2012). A Thresold Regression Estimation of Phillips Curve: Turkey Case. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 29-47.
- Baltagi, B.H., Feng, Q. & Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in a Fixed Effects Panel Data Model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164 - 177.

- Ball, L. & Mankiw, N.G. (2002). The NAIRU in Theory and Practice. *Journal of Economic Perspectives*, 16(4), 115-136.
- Ball, L.M. (2009). Hysteresis in Unemployment: Old and New Evidence. National Bureau of Economic Research, No. w14818.
- Bayrak, M. & Kanca, O. C. (2013). Türkiye’de Phillips Eğrisi Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3), 97-116.
- Berentsen, A., Menzio, G. & Wright, R. (2011). Inflation and Unemployment in the Long Run. *American Economic Review*, 101(1), 371-98.
- Bhattarai, R.K. (2004). Unemployment-inflation Trade-offs in OECD Countries: Lessons from Panel data and Theories of Unemployment. *Research Memorandum*, 48, 1-33.
- Breusch, T.S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239 – 253.
- Clark, P.B. & Laxton, D. (1997). Phillips Curves, Phillips Lines and the Unemployment Costs of Overheating. IMF Research Department, WP/97/17.
- Çatik, A.N., Martin, C. & Önder, A. Ö. (2011). Relative Price Variability and the Phillips Curve: Evidence from Turkey. *Journal of Economic Studies*. https://www.brunel.ac.uk/data/assets/pdf_file/0004/82174/0809.pdf (ET:01.03.2020).
- Daly, M.C. & Hobijn, B. (2014). Downward Nominal Wage Rigidities Bend The Phillips Curve. *Journal of Money, Credit and Banking*, 51-93, <http://www.frbsf.org/economic-research/publications/working-papers/> (ET:01.03.2020).
- Eliasson, A.C. (2001). Is the Short-Run Phillips Curve Nonlinear? Empirical Evidence for Australia, Sweden and the United States. *Sveriges Riksbank Working Paper Series*, No. 124 https://www.econstor.eu/bitstream/10419/82422/1/wp_124.pdf (ET:01.03.2020)
- Erdil-Şahin, B. (2019). Türkiye'de Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Vektör Hata Düzeltme Modeli ile Analizi. *Mali Çözüm Dergisi*, 29, 63-75.
- Emsen, Ö.S., Kuşcu, S. & Sarsılmaz, F. (2003). Phillips Eğrisi Analizi ve Geçiş Ekonomilerinden Kırgızistan Üzerine Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 81-99.
- Espinosa-Vega, M. A. & Russell, S. (1997). History and Theory of the NAIRU: A Critical Review. *Economic Review*, 82(2), 4-26.
- Ewing, B. T. & Seyfried, W. (2003). Modelling The Philips Curve: A Time-Varying Volatility Approach. *Applied Econometrics and International Development*, 3(2), 7-24.
- Flaschel, P. & Krolzig, H. M. (2002). Wage and Price Phillips Curves. An Empirical Analysis of Destabilizing Wage-Price Spirals. Working paper: Oxford University.
- Florea, O.T. (2014). Relationship between Inflation and Unemployment in Romania; Age Group 20 to 24 Years. *SEA–Practical Application of Science*, 2(3), 198-203.
- Fountas, S., Lally, B. & Wu, J.L. (1999). The Relationship between Inflation and Wage Growth in The Irish Economy. *Applied Economics Letters*, 6(5), 317-321.
- Friedman, M. (1977). Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. *Journal of Political Economy*, 85(3), 451-472.
- Furuoka, F. (2007). Does the “Phillips Curve” Really Exist? New Empirical Evidence from Malaysia. *Economics Bulletin*, 5(16), 1-14.

- Gaiotti, E. (2008). Has Globalization Changed the Phillips Curve? Firm-Level Evidence on the Effect of Activity on Prices. *Munich Personal RePEc Archive*, <http://mprea.ub.uni-muenchen.de/8389> (ET:01.03.2020).
- Giorgioni, G. (2001). New Evidence on the Output-Inflation Trade-Off from Developing Economies: The Case of the CFA Franc Zone. *Applied Economics*, 33(8), 1077-1082.
- Göçer, İ. (2016). Phillips Eğrisi Teorisi Türkiye’de Geçerli mi? Yapısal Kırılmalı Bir Ekonometrik Analiz. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 50-62.
- Hepsağ, A. (2009). Türkiye’de Enflasyon ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İÜ Mecmuası*, 59(1), 169-190.
- Herman, E. (2010). Inflation and Unemployment in The Romanian Economy. *Annals of the University of Petrosani Economics*, 10(2), 157-170.
- Khan, H. & Zhu, Z. (2002). Estimates of the Sticky-Information Phillips Curve for The United States, Canada, and The United Kingdom. *Bank of Canada*, Working Paper 2002-19.
- Kırca, M. (2020). An Analysis of Phillips Curve Relationship in Turkey by Using ARDL Bounds Tests and Time Varying Causality. *Selected Issues on Current International Economics and Macroeconomics*. Cambridge. Cambridge Scholars Publishing.
- Kichian, M. (2001). On the Nature and the Stability of the Canadian Phillips Curve. *Bank of Canada*. <https://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/02/wp01-4.pdf> (ET:01.03.2020).
- Kitov, I. (2007). Inflation, Unemployment, Labor Force Change in European Countries. *Business Fluctuations and Cycles*, *Munich Personal RePEc Archive*. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/14557/> (ET:01.03.2020).
- Kónya, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.
- Köse, Z. (2016). Türkiye Ekonomisinde 2003-2014 Döneminde Ekonomik Büyüme İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 58-76.
- Kuştepe, Y. (2005). A Comprehensive Short-Run Analysis of a (possible) Turkish Phillips Curve. *Applied Economics*, 37(5), 581-591.
- Lipsey, R.G. (1960). The Relation between Unemployment and The Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1862-1957: A Further Analysis. *Economica*, 27(105), 1-31.
- Mangır, F. & Erdoğan, S. (2012). Türkiye’de Enflasyon ile İşsizlik Arasındaki İlişki (1990-2011). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 49(570), 77-98.
- Mayes, D. & Viren, M. (2004). Pressures on the Stability and Growth Pact from Asymmetry in Policy. *Journal of European Public Policy*, 11(5), 781-797.
- Mortensen, D.T. (1970). Job Search, the Duration of Unemployment, and the Phillips Curve. *The American Economic Review*, 60(5), 847-862.
- Musso, A., Stracca, L. & van Dijk, D. J. (2007). Instability and Nonlinearity in The Euro Area Phillips Curve. *European Central Bank Working Paper*, No 811, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/153245/1/ecbwp0811.pdf> (ET:01.03.2020).
- Muth, J.F. (1961). Rational Expectations and the Theory of Price Movements. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 29(3), 315-335.
- Nwala, K. (2003). Is There Still an Unemployment and Inflation Trade-Off?. *International Advances in Economic Research*, 9(2), 168-169.

- Önder, A.Ö. (2006). The Stability of the Turkish Phillips Curve and Alternative Regime Shifting Models. Ege University Working Papers in Economics, No: 06/02, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.886.8900&rep=rep1&type=pdf> (ET:01.03.2020).
- Öztürk, S. & Emek, M.L. (2016). 1997–2006 Yılları Nisan ve Ekim Ayları Verileriyle Türkiye İçin Phillips Eğrisi Analizi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 64-74.
- Pallis, D. (2006). The Trade-Off between Inflation and Unemployment in the New European Union Member-States. *International Research Journal of Finance and Economics*, 1, 80-88.
- Pesaran, M.H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics*.
- Pesaran, M.H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105–127.
- Pesaran, M.H. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50–93.
- Phillips, A.W. (1958). The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861–1957. *Economica*, 25(100), 283-299.
- Samuelson, P.A. & Solow, R. M. (1960). Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy. *The American Economic Review*, 50(2), 177-194.
- Sanchez, D.A. (2006). A New Keynesian Phillips Curve for Japan. *Federal Deposit Insurance Corporation*, 6, 1-21.
- Tabar, Ç. & Çetin, I.K. (2016). Türkiye Ekonomisi Özelinde Phillips Eğrisi Analizi. *Journal of Life Economics*, 3(4), 79-100.
- Tajra, H.F. (1999). The Phillips Curve in Brazilian Economy after Real Plan. The George Washington University, The Minerva Program, 8-45. <https://www2.gwu.edu/~ibi/minerva/Fall1999/Tajra.Haroldo.pdf> (ET:01.03.2020).
- Turner, P. & Benavides, G. (2001). The Demand for Money and Inflation in Mexico 1980–1999: Implications for Stability and Real Seigniorage Revenues. *Applied Economics Letters*, 8(12), 775-778.
- Uysal, D. & Erdoğan, S. (2003). Enflasyon ve İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1980-2002). *SÜ İIBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 35-48.
- Valadkhani, A. (2003). The Causes of Unemployment in Iran: An Empirical Investigation, Faculty of Commerce–Papers, <http://ro.uow.edu.au/commpapers/390> (ET:01.03.2020).
- Vredin, A. & Warne, A. (2000). Unemployment and Inflation Regimes. *Sveriges Riksbank Working Paper Series*, No. 107. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/82471/1/wp_107.pdf (ET:01.03.2020).

PARA POLİTİKASI KARARLARININ BIST100'E ETKİSİNİN YAPISAL VAR MODELİ İLE ANALİZİ

STRUCTURAL VAR MODEL ANALYSIS OF THE IMPACT OF MONETARY POLICY DECISIONS ON BIST100

Mortaza OJAGHLOU*

Özge DEMİRKALE**

Öz

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası para politikası kararlarının ve parasal değişkenlerin Borsa İstanbul üzerindeki uzun dönemli etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu amaca ulaşabilmek için HP filter (Hodrick–Prescott) ve Uzun Dönem (F matris) Yapısal VAR Modeli yöntemlerinden yararlanılmıştır. Analiz 2005Q04 ve 2019Q03 dönemlerini kapsamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası para politikası kararlarının ve parasal değişkenlerin BIST100 üzerindeki etkisini ölçebilmek için M_2 ve M_3 para arzının dahil edildiği iki model kurulmuştur. Çalışmada kullanılan değişkenler M_2 , M_3 para arzı, enflasyon ve kısa dönem faiz oranı, döviz kuru, S&P500 ve GDP değerleridir. Uzun Dönem Yapısal VAR modeli analize dahil edilen değişkenlere verilen ani şokların Borsa İstanbul'u ne yönde etkileyeceğini görmek amacıyla kullanılmıştır. Analizden elde edilen ampirik bulgular döviz kuru, para arzı (M_2 ve M_3), enflasyon ve faiz oranının BIST100 üzerinde ki etkilerinin kurulan iki modelde de negatif olduğu fakat GDP ve S&P etkisinin farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merkez Bankası, Para Politikası, BIST100, Uzun Dönem Yapısal VAR.

Abstract

This study aims to investigate the long-term impact of monetary policy decisions of the Central Bank of Republic of Turkey and monetary variables on Borsa İstanbul. To achieve this goal HP (Hodrick–Prescott) and long run (F matrix) of the Structured VAR (SVAR) model has been used in the study. The analysis covers the periods 2005Q04 and 2019Q03. In order to measure the impact of monetary policy of the Central Bank of the Republic of Turkey and monetary variables on BIST100, two models were applied which included the money supply of M_2 and M_3 . The variables used in the study were M_2 , M_3 money supply, inflation and short-term interest rate, exchange rate, S&P500 and GDP values. The Long Run Structural VAR model was used to see how the sudden shocks given to the variables - included in the analysis - would affect Borsa İstanbul. Empirical findings from the analysis the conclusion reached that the effects of exchange rate, money supply (M_2 and M_3), inflation and interest rate on BIST100 were negative in both applied models, but the effects of GDP and S&P were differed.

Keywords: Central Bank, Monetary Policy, BIST100, Long Run SVAR.

*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, mortazaoghloou@aydin.edu.tr

**ORCID Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ozgedemirkale@aydin.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Background: Monetary policy can be defined as actions undertaken by a nation's central bank to control money supply to achieve macroeconomic goals such as price stability and promote sustainable economic growth (reduce unemployment and balance of payment etc.) Empirical and theoretical studies show that short-term constricting monetary policy shocks can have a negative effect on stock prices. The exchange rate has a positive effect on inventory stock market. Many studies have documented that changing in the exchange rate have the capacity to growth the volatility of the inventory prices, even as some different researchers indicated the effect of exchange rate on average returns. However, markets and stock prices have a strong respond to monetary policy decisions. In this study, we argue the role of the Central Bank of the Republic of Turkey and monetary policy in the Istanbul stock market and evaluate whether change in money supplies (M3 and M2) have long run effect on price of BIST100 over the period 2005Q04 and 2019Q03.

Research Purpose: The aim of this study is to investigate the long-term effects of monetary policy decisions of the Central Bank of the Republic of Turkey and monetary variables on the price of stock of Borsa Istanbul. We follow the structural stochastic process model used to capture the linear interdependencies among multiple time series called structural VAR modelling approach. The difference of this study is that we use level of time series that it helps us to have data which has its long run features. For those goals we employed different type of the econometrics method (short (S) and long term (F) - SVAR ...) and filters such as HP. Additionally, by using the M2 and M3 money supply in different models, it is possible to interpret the real economy's response to changes of different types of the money supply. The interaction between the real economy and monetary policy is not clearly understood only by linear models and analyses. While S and F-matrix SVAR to dynamic interaction help us to have clear understanding about subjects.

Methodology: We follow the structural stochastic process model of Structural Vector Autoregressions VAR (short (S) and long term (F) – SVAR). To remove short-term fluctuations associated with the business cycle and data-smoothing, we applied HP (Hodrick–Prescott).

Findings: In the study, the interaction of M2 and M3 money supply with other variables on BIST-100 was analyzed by setting up two different models which includes M2 and M3 money supplies. The effect of short-term interest rates, inflation, money supply in both models (both M2 and M3) on BIST-100 over all the periods is negative. In the first model which includes M2, BIST100 responds positively to S&P but after 5. Period its effect changed to negative. While in model includes M3 have positive effect till 6. period. The respond of the BIST100 in both models to exchange rate after the 4. Period changed to negative and also IPI has positive effect on BIST100 after 4. Period.

Conclusions: Two major conclusions can be drawn from our study. First, monetary policy seems to have an important effect on BIST100. Second, the effects of money supply (M2 and M3), inflation and interest rate on BIST100 generally were negative in both setting up models. While the effects of GDP, exchange rate and S&P depend on period are both positive and negative.

1. GİRİŞ

Para politikası vasıtasıyla makroekonomik amaçlar olan fiyat istikrarının sağlanması, ekonomik büyüme, istihdam artışı, cari açığın giderilmesi hedeflenmektedir. Merkez bankaları belirlenen nihai hedeflere ulaşma konusunda para politikası araçlarını kullanan sorumlu kuruluşlardır. Küresel kriz, merkez bankalarının fiyat istikrarına odaklanırken finansal varlıkların fiyatlarında meydana gelen artışın/azalışın ve oluşan riskin göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle yaşanan küresel krizler gelişmekte olan ülkelerde merkez bankalarının uyguladığı para politikaları kararları hisse senedi fiyatlarını olumsuz etkileyebilmekte ve bu durum sermaye piyasalarına olan talebin azaltmasına neden olabilmektedir.

Para politikası şokları doğrultusunda faiz oranlarında meydana gelebilecek bir artış/azalış piyasadaki katılımcıların beklentilerini etkileyerek, yatırımlarını farklı finansal varlıklarda değerlendirmek istemelerine bağlı olarak hisse senedi fiyatlarının düşmesine neden olabilmektedir. Para arzında meydana gelen yükselişler enflasyona neden olabilmekte bu durum sermaye piyasalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Para politikası şokları karşısında döviz kurunda meydana gelen artışlar hisse senedi getirilerine negatif etki yaratarak piyasaların olumsuz tepki vermesine neden olabilmektedir.

Ampirik ve teorik çalışmalar gösteriyor ki kısa dönemde daraltıcı para politikası şokları hisse senedi fiyatları üzerinde negatif bir etki yaratabilmektedir. Bununla birlikte hisse senedi fiyatlarının oynaklığının yüksek olduğu piyasalar, para politikası kararlarına daha güçlü bir tepki vermektedir. Bunun nedeni ise parasal şokların hisse senedi piyasası ile güçlü ilişkisinden dolayı piyasaların hemen ve doğrudan tepki vermesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Literatürde, para politikası kararları ile hisse senetleri fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmanın literatürde yapılan diğer çalışmalardan farkı aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- a) Serilerin farkı alındığında veriler uzun dönem özelliklerini kaybedebilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada uygun metot (kısa ve uzun dönem SVAR ...) ve HP gibi filtreleri kullanarak bu sorun giderilmeye çalışılmış böylece daha güvenilir sonuçlar elde edilme olasılığı artırılmıştır.
- b) M2 ve m3 para arzını farklı modellerde kullanarak reel ekonominin farklı para arzına gösterdiği tepkiyi daha net yorumlama şansı elde edilmiştir.
- c) Reel ekonomi ile para politikası arasında etkileşim sadece lineer model ve analizler ile net olarak anlaşılammamaktadır. Bu nedenle bütün veriler F-matris SVAR dinamik etkileşime tabii tutularak analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası para politikası kararlarının ve parasal değişkenlerin Borsa İstanbul üzerindeki uzun dönemli etkilerini Yapısal VAR yardımıyla araştırmaktır. 2005Q04 ve 2019Q03 dönemi verilerinin esas alındığı çalışmada M₂, M₃ para arzı, enflasyon ve faiz oranı, döviz kuru, S&P500 ve GDP değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak, teorik çerçeve ve para politikası kararlarının sermaye piyasaları üzerindeki etkilerini inceleyen literatürdeki çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ekonometrik yöntem ve veri seti tanımlanmış, beşinci bölümde ise analizden elde edilen bulgular ile sonuçlara yer verilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Para politikası, ekonomik büyümenin sağlanması, fiyat istikrarı, istihdamın artırılması ve ödemeler dengesi gibi nihai hedeflere ulaşma doğrultusunda merkez bankalarının para politikası araçlarını kullanması olarak tanımlanabilir. Merkez bankaları ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte belirlenen hedeflere ulaşabilmek amacıyla çeşitli para politikası araçları kullanmaktadır. Para politikaları bütün ülke ekonomilerinde makro büyüklüklere etki ederek faaliyet hedefleri, ara hedefler

ve nihai hedefler arasındaki ilişkinin belirlenmesiyle birlikte makroekonomik istikrar politikaları ile uyumluluk sağlamaktadır (Lindsey ve Wallich, 1996: 508).

Merkez bankası belirlemiş olduğu nihai hedef doğrultusunda para politikası araçlarını doğru ve etkin bir şekilde kullanmak durumundadır. Merkez bankalarının para politikası araçları dolaylı ve dolaysız para politikası araçları olmak üzere iki farklı grup altında toplanabilir. Dolaysız para politikası araçları yasal düzenlemeler yoluyla gerçekleştirilen para politikası araçlarıdır. En çok kullanılan dolaysız para politikaları araçları ise faiz oranları ve bankalar için tahsis edilen kredi tavanlarıdır. Dolaylı para politikası araçlarında ise açık piyasa işlemleri, döviz - efektif işlemleri, reeskont oranları ve zorunlu karşılıklar ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Dolaysız para politikası araçları faiz oranı ya da kredi mevduatına etki ederken, dolaylı politika araçları piyasada oluşan arz ve talep miktarına göre etkileşimde bulunmaktadır (Alexander vd. 1995).

Hisse senedinin yatırım değeri ile ekonomiyi etkilemesi Tobin Q yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Buna göre hisse senetleri sermaye piyasalarında işlem gördükçe Q değeri yükselmektedir. Merkez bankalarının parasal genişleme/parasal sıkılaştırma kararları doğrultusunda hisse senetlerine olan talep azalmakta bu durum hisse senedi fiyatlarının negatif etkilenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasalarını geliştirmeleri sayesinde hisse senedi sahipliğinde meydana gelecek artış Tobin Q oranını artıracak bunun sonucu olarak da yatırım harcamaları artacaktır (Palley, 2001).

Parasal aktarım mekanizmasının hisse senedi fiyatları yoluyla işleyişini sağlayan diğer bir kanal da Modigliani'nin yaşam boyu gelir hipotezine dayanan tüketim üzerindeki servet etkisidir. Bu hipoteze göre tüketim harcamalarının belirleyicilerinden biri olan finansal servet içerisinde, hisse senetleri önemli bir yere sahiptir. Merkez bankalarının uyguladığı para politikaları sonucunda hisse senetleri fiyatlarında meydana gelen bir artış/azalış finansal servet değerinde bir artış/azalışa neden olmaktadır. Hisse senetleri fiyatlarında meydana gelecek bir artış tüketicinin finansal servetinin değerinin artmasına neden olarak yaşam boyu servetleri üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır (Mishkin, 1996).

3. LİTERATÜR

Literatürde, para politikası kararları ile hisse senetleri fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

Cook ve Hahn (1989), 1974-1979 dönemleri arasında Amerika Merkez Bankası'nın faiz kararlarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Fed'in politika faiz oranı kararları ile hisse senedi fiyatları arasında ters yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Conover vd. (1999), Ocak 1956 – Aralık 1995 dönemleri arasında Avusturya, Belçika, Kanada, Finlandiya, Almanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Güney Afrika, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD'nin hisse senedi piyasalarının ABD ve ulusal para politikalarından etkilenme derecesini araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre hem ABD merkez bankasının hem de ulusal merkez bankalarının parasal genişleme kararı aldığı dönemlerde hisse senedi fiyatlarının pozitif tepki verdiği ve genellikle bu dönemlerde getirilerin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Boyd vd. (2001), 1962-1995 dönemleri arasında ABD'de para politikası kararlarının hisse senedi getirilerine yönelik tepkisini incelemişlerdir. Yazarlar merkez bankasının para politikası kararlarını etkileyebilecek gelişmeleri işsizlik oranında meydana gelen değişimler üzerinden analiz etmişlerdir. Buna göre işsizlik oranının düşmesi merkez bankasının para politikası toplantılarının da faiz oranlarını düşürme ihtimali doğurduğunu bu durumda hisse senedi piyasasını etkileme ihtimalinin olabileceğini ifade etmişlerdir.

Rigobon ve Sack (2002), ABD’de para politikasının hisse senedi piyasası üzerindeki etkisini 1994-2001 dönemleri arasında vaka çalışması yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre para politikası kararlarında ortaya çıkan faiz oranı değişimlerine hisse senedi getirilerinin ters yönde tepki verdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Flannery ve Protopapadakis (2002),1980-1996 yılları arasında hisse senedi getirileri ile on yedi farklı makroekonomik değişken arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre para arzı ile hisse senedi getirileri arasında bir ilişki olduğu yönündedir.

Lange vd. (2003), ABD’de ki para politikası değişikliklerinden hazine bonusu ve devlet tahvili piyasalarının etkilendiğini gösteren bulgulara ulaşmışlardır.

Fair (2006), para politikası kararlarının ABD’de ki hisse senedi fiyatlarındaki etkisini incelemişlerdir. Sonuç, hisse senedi fiyatlarında meydana gelen ani ve hızlı fiyat değişikliklerinin para politikası kararları ile ilişkili olduğuna ulaşmışlardır.

Andersson (2007), 1999-2006 yılları arasında gün içi verileri kullanarak Fed’in faiz kararlarının EURO bölgesindeki hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini ve Avrupa Merkez Bankası’nın faiz kararlarının Amerikan hisse senetleri getirileri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analizden elde edilen bulgular göre Avrupa Merkez Bankası kararları Amerika’daki hisse senetlerinin getirilerini etkilemezken Fed’in faiz kararlarının hem Amerikan hem de EURO bölgesindeki hisse senetlerinin getirilerini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Berument ve Kutan (2007), Türkiye için para politikasının varlık fiyatlarını VAR analizi yöntemine dayanarak inceledikleri çalışmada para politikasının gerek bileşik gerekse sektörel endeks getirilerine etkisinin kısa vadeli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ionnidis ve Kontokinas (2008), 1972 – 2002 dönemleri arasında 13 OECD ülkesi için para politikası değişikliklerinin hisse senetlerinin hem cari hem de beklenen getirileri üzerinde anlamlı etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Duran vd. (2010), 2005-2009 dönemleri arasında Türkiye için para politikasının hisse senetleri fiyatları üzerindeki etkisini GMM yöntemi ile analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre politika faizindeki artışların sektörlere göre değişen oranlarda hisse senedi fiyatlarını düşürdüğü tespit edilmiştir. Demiralp ve Yılmaz (2010), ise 2002–2009 dönemleri arasında Türkiye’de para politikası beklentilerinin sermaye piyasaları üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmada, gösterge faizin para politikaları kararları ile paralel hareket ettiğini ancak hisse senedi piyasasında benzer bir sonuç elde edilemediği yönünde olmuştur.

Sancar (2014), 2008 finansal krizi öncesi ve sonrası 13 OECD ülkesi (Yüksek Gelir Grubunda yer alan) ve 8 OECD ülkesinde (Orta Üst/Düşük Orta Gelir Grubunda yer alan) para politikası ve hisse senedi fiyat endeksi arasındaki ilişkiyi dinamik panel regresyon modeli ile analiz etmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler hisse senedi fiyat endeksi, kısa vadeli faiz oranları interbank gecelik faiz oranları, M1, M3 para arzı büyüklükleridir. Analizden elde edilen sonuçlara göre, 2008 krizi öncesi dönemde yüksek gelir grubu içerisinde yer alan 13 OECD ülkesinde kısa vadeli faiz oranları ile hisse senedi fiyat endeksi arasında ve M1 para arzı ile hisse senedi fiyat endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca M3 para arzından hisse senedi fiyat endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. 2008 krizi sonrası dönemde ise hisse senedi fiyat endeksinden M3 para arzına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Orta Üst/Düşük Orta Gelir Grubunda yer alan 8 OECD ülkesi için ise finansal kriz öncesinde hisse senedi fiyat endeksinden M3 para arzına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Finansal kriz sonrası dönemde ise M1 para arzından hisse senedi fiyat endeksine doğru tek yönlü, M3 para arzından hisse senedi fiyat endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Suhaibu vd. (2017), 1979-2013 dönemleri arasında 12 Afrika ülkesinin para politikaları ile hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi panel VAR yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir.

Analizden elde edilen sonuçlara göre faiz oranı aracılığı ile hisse senedi piyasalarının para politikaları kararlarıyla eşzamanlı olarak pozitif tepki verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Otsubo (2019), Japonya’da uygulanan geleneksel olmayan para politikalarının makroekonomik faktörlere etkisini VAR yöntemini kullanarak 2001-2015 dönemi için araştırmıştır. Analizden elde edilen sonuçlara göre para politikası kararlarının hisse senetleri fiyatlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

4. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Çalışmada para politikası kararlarının BIST100 üzerindeki etkisini açıklamak amacıyla 2005Q04 ve 2019Q03 dönemi için yer verilen değişkenler M_2 , M_3 para arzı, enflasyon ve faiz oranı, döviz kuru, S&P500 ve GDP rakamlarıdır. Çalışmada kullanılan veri seti, Sermaye Piyasası Kurulu, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası web sitelerinden derlenmiştir. Veriler mevsimsellikten arındırılmış ve uzun dönem özellikleri için HP fitleri kullanılmıştır.

Sims (1980), tarafından geliştirilen VAR modeli, değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklamayan yarıyapısal ekonometrik bir modeldir. VAR modelleri her denklemin sağ tarafında tüm içsel değişkenlerin gecikmiş değerlerinin yer aldığı sistemlerdir. VAR modelinin teorik yapısına göre, modelde yer alan değişkenler içsel ve dışsal ayrım gerektirmeden her bir değişken bir diğerini etkileyebilmekte ve bu değişkenler diğer değişkenlerden ve modelde yer almayan faktörlerden de etkilenmektedir. Sims (1986) ve Bernanke (1986) tarafından geliştirilen Yapısal VAR modeli ise VAR modelinden elde edilen tahmin sonuçlarının değişkenlerin sıralanmasına bağlı olmasından oluşan olumsuzları gidermek amacıyla geliştirilmiştir. Sims ve Bernanke, modelde yer alan dışsal şokların doğrusal bileşimi olan sistemdeki hata terimlerinin ayırt edilmesi üzerine kurulmuş bir model geliştirmişlerdir. VAR modelinde sisteme uygulanan kısıtlar Cholesky ayrıştırmasına göre yapıldığı için sabittir. Ayrıca VAR modelinde sistemde yer alan değişkenlere hiçbir kısıtlama eklenmez ve değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayıları belirlenir. SVAR modelinde ise değişken dinamiklerine kısıtlamalar önceden konur ve diğerleri dışsal şok olarak kabul edilir (Pedroni, 2013: 184). Para politikası kararlarının analiz edilmesi konusunda VAR modelleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak daha öncede bahsedildiği gibi VAR modeline dahil edilecek olan değişkenlerin sıralaması modelin sonuçları üzerinde değişiklikler oluşmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda VAR tipi modellerden elde edilen sonuçlar politika yapıcılarının kararlarının olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada SVAR modelinin kullanılması iktisat teorisi temelli varsayımların modelleme sürecine dahil edilebilmesine imkân verdiği için tercih edilmiştir. Basit bir SVAR modelinde denklem 1’deki gibi yazılabilir (Pfaff, 2008:4).

$$X_t = A_0 + A_1X_{t-1} + \dots + A_pX_{t-p} + e_t \quad (1)$$

X_t = n*1 boyutlu içsel değişkenli bir vektör,

X_{t-1} = Bu değişkenlerin gecikmeli vektörü,

e_t = Hata terimi ve birbiriyle ilişkisiz yapısal şoklar.

SVAR modellerinde de etki tepki fonksiyonları kullanılabilir. Etki tepki analizi bir değişkende meydana gelecek bir artışın o ve diğer değişkenler üzerindeki etkisini ölçmeye yarayan bir analiz olarak tanımlanabilir. Çalışmada, para politikası kararlarında meydana gelecek bir standart şok karşısında analizde kullanılan değişkenlerin tepkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

Rubio-Ramirez vd. (2010) göre Yapısal VAR (SVAR) modelinde iki dönem (kısa ve uzun dönem) için genellikle üç tip matris üzerinde analiz yapılmaktadır. Birincisi, A-B Kısıtlamaları (Kısa Dönem), S Kısıtlamaları (Kısa Dönem) ve F Kısıtlamaları (Uzun dönem). Bu çalışmada parasal

değişkenlerin İstanbul Borsası üzerindeki uzun dönemli etkisi incelenmiştir. Bundan dolayı SVAR kısa dönem matrisi (A-B matrisleri) amacımız doğrultusunda değildir. Ancak S ve F matrislerini elde ederek analiz yapılacaktır. S kısa dönem matrisi F tanımında ihtiyaç olduğuna göre bu bağlamda analiz sonuçları tahmin edilmiş ve çalışmada yazılmıştır. Yalnız üç tip model veya matris arasında şöyle bir ilişki mevcuttur:

$$A^* e = B^* u$$

$$e = S^* u$$

$$\phi^* e = F^* u$$

ve kısa dönem S modeli aşağıdaki gibidir:

$$e_t = S^* u_t \quad (x)$$

$$\Sigma_e = S^* S''$$

$$(I - A_1 - A_2 - \dots - A_p)^{-1} e_t = \phi^* e_t = F^* u_t$$

$$\Sigma_e = \phi^{-1} F F' \phi^{-1'} \quad (2)$$

(2). denklem uzun dönem kısıtlamaları göstermektedir ve ϕ : uzun dönem çarpan, F ise Σ_e momentlerin tahminidir ve ϕ ile A aşağıdaki gibi tanınmaktadır:

$$\phi = (I - A_1 - A_2 - \dots - A_p)^{-1}$$
$$3*3 \text{ model için: } A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ \gamma_1 & 1 & 0 \\ \gamma_2 & \gamma_3 & 1 \end{pmatrix}, B = \begin{pmatrix} \tau_1 & 0 & 0 \\ 0 & \tau_2 & 0 \\ 0 & 0 & \tau_3 \end{pmatrix} \text{ and } F = \begin{pmatrix} \vartheta_1 & 0 & 0 \\ \vartheta_2 & \vartheta_3 & 0 \\ \vartheta_4 & \vartheta_5 & \vartheta_6 \end{pmatrix} \quad (3)$$

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Ashley ve Verbrugge (2009) göre durağan olmayan seriler seviye olarak VAR etki-tepki modellerinde güvenilir sonuçlar sunmaktadır. Ayrıca Peersman (2005), Ruffer ve Stracca (2006) göre etki-tepki fonksiyonu (I (1)) durağan serileri yerine I (0) kullanımlardır. Bu nedenle SVAR'ın etki-tepki fonksiyonunun F uzun dönemli tringle matrisini tahmin etmek için birim kök testi yapılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillip Perron (P-P) testleri yapılmıştır. Tablo 1'deki sonuçlar, verilerin I(0) ve I(1)'de durağan olduklarını göstermektedir. Tablo 1'e göre enflasyon ve kısmen BIST-100 seviye değerlerinde I(0) durağan iken diğer seriler I(1) de durağan olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Variables	ADF		PP	
	Intercept	Intercept and trend	Intercept	Intercept and trend
IP	-0.60	-2.52	-0.45	-2.52
ΔIP	-8.08***	-8.01***	-8.29***	-8.21***
M2	5.28	1.61	10.00	2.64
ΔM2	-3.41**	-10.46***	-7.92***	-10.47***
M3	4.88	2.37	9.77	2.20
ΔM3	-7.49***	-9.98***	-7.69***	-10.12***
Π	-1.56*	-1.81	-3.71***	-3.41**
BIST-100	-1.40	-3.81**	-1.40	-3.40**
Δ BIST-100	-7.03***	-6.99***	-7.03***	-6.99***
S&P 500	0.54	-0.86	0.54	-0.86
Δ S&P 500	-7.11***	-7.24***	-7.14***	-7.24***
EX	5.46	3.12	6.99	2.60
ΔEX	0.01	-5.38***	-6.08***	-6.99***
I	-5.31***	-3.22*	-4.81***	-3.14*

***, ** ve * sırasıyla %99, %95 ve %90 güvenlik aralığını göstermektedir.

Literatürde para arzı değişkeni olarak M_2 ve M_3 değişkenler kullanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada iki farklı model kurarak M_2 ve M_3 para arzının diğer değişkenler ile BIST-100 üzerinde etkileşimi analiz edilmiştir. Birinci ve ikinci SVAR modeli ise (1) ve (2) modellerde gösterilmiştir;

$$f(\log((bist - 100), \log(IP), \log(EX), \pi, \log(S \& P - 500), \log(M_2))) \quad (1)$$

$$f(\log((bist - 100), \log(IP), \log(EX), \pi, \log(S \& P - 500), \log(M_3))) \quad (2)$$

5.1. Birinci Uzun Dönem SVAR Modeli (M_2):

SVAR sistemlerinde en önemli aşamalardan birisi gecikme uzunluğunun belirlenme aşamasıdır. Veriler 2005Q04 ve 2019Q03 arası olduğu için gözlem sayısı 100'den az olmaktadır bu yüzden Hannan-Quinn (HQ) diğer kriterlere göre (AIC, SC) daha fazla önem göstermektedir. Tablo 2'de bu kriterler değerini görmekteyiz. AIC değerine göre optimum gecikme sayısı üç İken, SC ve HQ değerlerini göre bir olmuştur. Bu nedenle M_2 para arzı dahil olunan birinci model için optimum gecikme uzunluğu bir olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Birinci Modelde Optimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

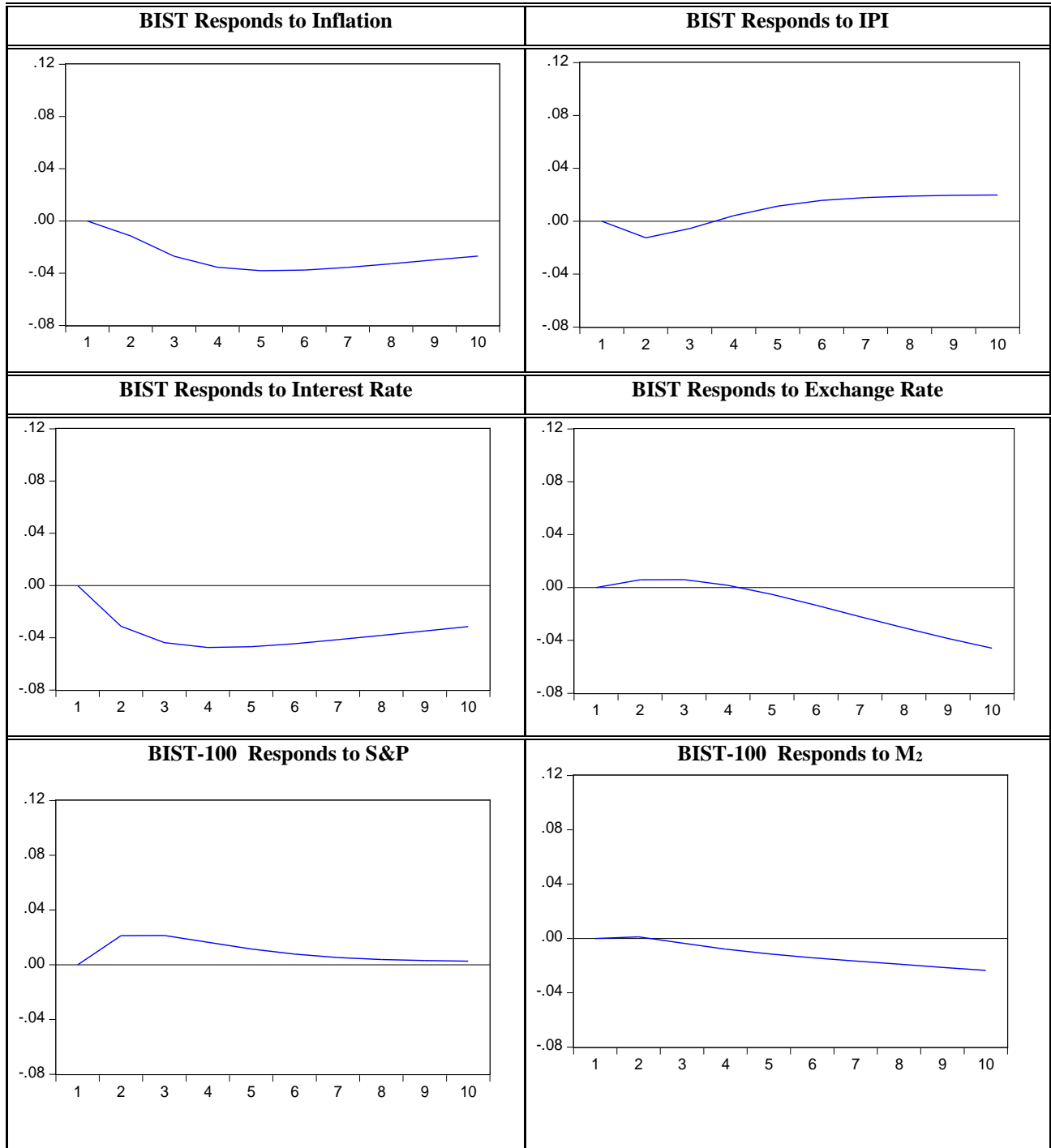
Lag	AIC	SC	HQ
0	-2.688809	-2.153442	-2.484938
1	-14.21168	-11.80253 *	-13.29426 *
2	-14.53457	-10.25164	-12.90360
3	-15.23972 *	-9.083009	-12.89521

Birinci modelde bir optimum gecikme belirlenen SVAR sistemine ait (x) denklemindeki Kısa dönem S ve Uzun dönem F üçgen matrisi aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$kisa - dönem(s)matrisi = \begin{bmatrix} 0.02 & -0.041 & -0.054 & -0.086 & -0.008 & 0.016 & 0.012 \\ -0.015 & 0.051 & 0.019 & 0.005 & -0.036 & 0.018 & -0.039 \\ -0.015 & -0.011 & 0.013 & -0.012 & 0.006 & 0.003 & 0.003 \\ 0.006 & -0.03 & -0.000 & 0.009 & -0.035 & -0.011 & 0.021 \\ -0.057 & 0.002 & 0.000 & 0.010 & 0.019 & 0.009 & -0.003 \\ 0.013 & -0.010 & -0.000 & 0.012 & -0.004 & 0.025 & 0.010 \\ -1.251 & 0.958 & 0.349 & -0.296 & -0.159 & 0.047 & 0.850 \end{bmatrix}$$

$$Uzun - Dönem (f)Üçgen - Matrisi = \begin{bmatrix} 0.728 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ -0.40 & -0.662 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0.909 & -0.268 & 0.51 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0.561 & -0.251 & 0.040 & 0.21 & 0 & 0 & 0 \\ 0.371 & -0.408 & 0.290 & -0.05 & 0.089 & 0 & 0 \\ 0.42 & -0.083 & 0.087 & 0.093 & 0.006 & 0.049 & 0 \\ -3.23 & -6.44 & 1.33 & -2.53 & 0.98 & -0.81 & 1.49 \end{bmatrix}$$

Şekil 1: M2 Para Arzı ve Diğer Değişkenlere BIST100'ün Gösterdiği Tepkiler

Şekil 1’de görüldüğü gibi M₂ para arzı dâhil olduğu modelde enflasyon oranının BIST-100 üzerinde uzun dönemde tepkisinin negatif olduğu görünmektedir. Ancak GDP etkisi 3. döneme kadar negatif iken 4. dönemden itibaren pozitif etki bırakmıştır. Kısa dönem faiz oranının BIST-100 üzerindeki etkisi ele alınan tüm dönemlerde negatiftir. Elde ettiğimiz bu sonuçlar Bjørnland ve Leitemo (2005) ve Alshogeathri (2011) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Literatürde döviz kurunun sermaye piyasası üzerindeki etkisi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Örneğin, Soenen ve Henniger (1988) çalışmasında, döviz kurunun sermaye piyasası üzerindeki etkisini negatif bulurken, Franck ve Young (1972) ve Bhattacharya ve Mukherjee (2003) anlamlı bir ilişkiye rastlamamıştır. Bu çalışmada ise 4. döneme kadar zayıf bir ilişki görülürken 5. dönemden sonra negatif bir etki bıraktığı gözlemlenmiştir. BIST-100, S&P’a 5. döneme kadar tepkisi pozitif iken 6. dönemden sonra

sıfır denge değerine doğru yaklaşmaktadır. Etki tepki analizi sonuçlarına göre M₂ para arzının istatistiksel olarak etkisinin zayıf olmakla birlikte negatif bir etki bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3'e göre oluşturulan birinci uzun dönem SVAR (F matris) modelinde otokorolasyon olmadığı görülmektedir.

Tablo 3: SVAR, LM (serial correlation) Testi ve VAR Residual Heteroskedasticity Testi

Gecikme	LM (Autocorrelation)		Heteroskedasticity
	LRE*	Rao F	χ^2
1	81.79(0.089)	1.88 (0.09)	849.24 (0.40)
2	62.75 (0.09)	1.34(0.10)	
3	53.70(0.3)	1.11(0.3)	

5.2. İkinci Uzun Dönem SVAR Modeli (M₃)

İkinci SVAR modelinde M₃ para arzını dahil ederek aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

$$f(\log((bist - 100), \log(IP), \log(EX), \pi, \log(S \& P - 500), \log(M_3)))$$

Daha öncede belirtildiği gibi üzere VAR modellerinde gecikme uzunluğu önem arz etmektedir. Birinci modelde olduğu gibi Hannan-Quinn (HQ) ve SC diğer kriterlere göre optimum gecikme sayısı bir olarak ACI kritik değerlerine göre 3 olarak belirlenmiştir. Tablo 4'te bu kriterlerin değerini görmekteyiz. Bu nedenle M₃ para arzı dahil edildiği 2. model için optimum gecikme uzunluğu tekrar bir olarak belirlenmiştir.

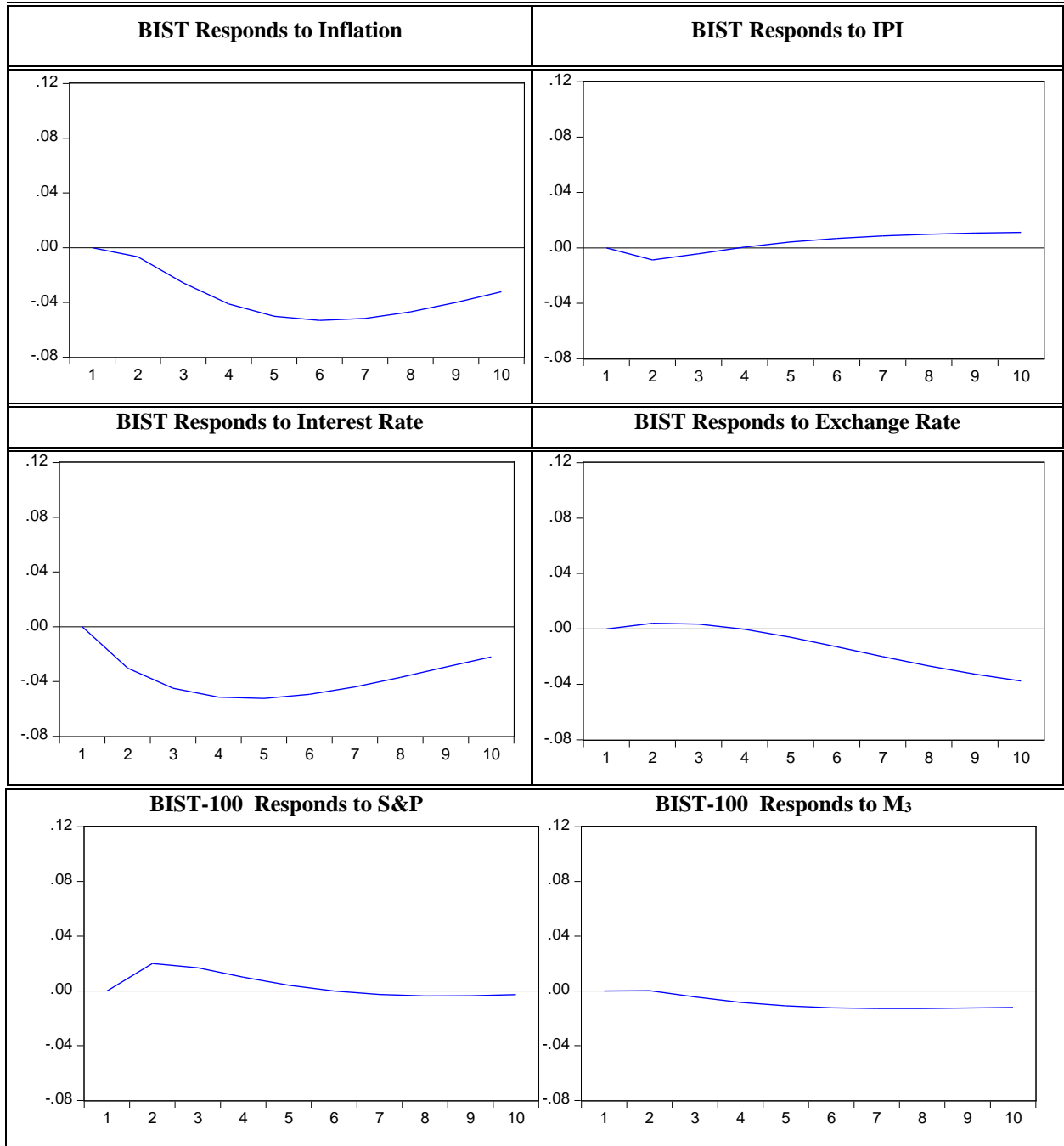
Tablo 4: İkinci Modelde Optimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	AIC	SC	HQ
0	-1.681859	-1.414176	-1.579924
1	-13.88064	-11.73918 *	-13.06516 *
2	-13.97076	-9.955513	-12.44173
3	-14.13925 *	-8.250216	-11.89667

$$KISA - DÖNEM(S) - MATRiSi = \begin{bmatrix} 0.021 & -0.030 & -0.049 & -0.093 & -0.016 & 0.0129 & 0.008 \\ 0.000 & 0.047 & 0.026 & 0.010 & -0.020 & 0.006 & -0.053 \\ -0.019 & -0.006 & 0.010 & -0.013 & 0.003 & 0.005 & 0.005 \\ 0.000 & -0.024 & -0.003 & 0.002 & -0.046 & -0.015 & 0.017 \\ -0.053 & 0.022 & -0.005 & 0.009 & 0.016 & 0.014 & 0.002 \\ 0.012 & -0.011 & -0.000 & 0.008 & -0.016 & 0.024 & 0.008 \\ -0.675 & 1.43 & 0.536 & -0.366 & -0.499 & 0.006 & 0.787 \end{bmatrix}$$

$$Uzun - Dönem (f) \ddot{U} \ddot{c} gen - Matrisi = \begin{bmatrix} 0.892 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ -1.239 & -1.202 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0.719 & -0.587 & 0.505 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0.296 & -0.582 & 0.045 & 0.224 & 0 & 0 & 0 \\ -0.258 & -1.042 & 0.337 & -0.022 & 0.120 & 0 & 0 \\ 0.389 & -0.190 & 0.083 & 0.093 & -0.007 & 0.051 & 0 \\ -8.821 & -8.871 & 0.931 & -2.898 & 0.370 & -0.42 & 1.93 \end{bmatrix}$$

Şekil 2: M₃ Para Arzı ve Diğer Değişkenlere BIST100'ün Gösterdiği Tepkiler

M₃ para arzının dâhil edildiği modelde birinci modelde elde edilen sonuçlara benzer olarak enflasyon oranının BIST100 üzerinde uzun dönemde tepkisinin negatif olduğu görülmektedir. GDP etkisi ise 3. döneme kadar negatif iken 4. dönemden itibaren pozitif tepki göstermektedir. Kısa dönem faiz oranının BIST100 üzerindeki etkisi tüm dönemler boyunca negatiftir. Bu bağlamda BIST100 üzerinde döviz kuru, para arzı ve enflasyon ve faiz oranının etkisinin birinci ve ikinci modelde çok farklı olmadığı fakat GDP ve S&P etkisinin farklılık göstererek daha etkin olduğu söylenebilir (Şekil 2).

Tablo 4: SVAR, LM (serial correlation) Testi ve VAR Residual Heteroskedasticity Testi

Lag	LM (Autocorrelation)		Heteroskedasticity
	LRE*	Rao F	χ^2
1	74.73(0.029)	1.6 (0.02)	414.98 (0.20)
2	55.72 (0.24)	1.15(0.24)	
3	60.19(0.2)	1.26(0.13)	

* Edgeworth genişlemesi düzeltilmiş olabirlik oranı istatistiği.

Tablo 4'e göre oluşturulan ikinci uzun dönem SVAR (F matris) modelinde otokorolasyon olmadığı görülmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada 2005Q04 ve 2019Q03 dönemi için para politikası kararlarının uzun dönemde Borsa İstanbul üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bu bağlamda Uzun Dönem Yapısal VAR metodu ile M₂, M₃ para arzı, enflasyon ve faiz oranı, döviz kuru, S&P500 ve GDP ve Borsa İstanbul arasındaki ilişkiler etki-tepki fonksiyonu ile belirlenmeye çalışılmıştır. Gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde merkez bankalarının para politikası kararlarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Çalışmanın literatürde yapılan diğer çalışmalardan farkı, değişkenleri HP filter ve verilerin doğal (seviyesi) özellikleri ile dinamik uzun dönem seriler arasındaki etkileşimin test edilmesidir.

Merkez bankalarının uyguladığı para politikası kararları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte ülkenin makroekonomik değerleri üzerinde ve finansal sisteminde önemli bir etkiye sahiptir. Parasal şoklar hisse senedi fiyatlarının oynaklığının yüksek olduğu ülkelerde sermaye piyasalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum yatırımcının yatırımlarını farklı finansal varlıklarda değerlendirmek istemelerine bağlı olarak piyasaların negatif yönde etkilenmesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte para arzında meydana gelen yükselişler ülkelerin enflasyon ve faiz oranı gibi makroekonomik faktörleri üzerinde de negatif bir etki yaratabilmektedir. Yüksek faiz ve enflasyon oranı ülkenin para biriminin döviz karşısındaki değerini düşürmekte yükselen döviz kurları yatırımcının yatırım algısının değişmesine bağlı olarak hisse senedi fiyatlarının düşmesine neden olabilmektedir.

Literatürde para arzı değişkeni olarak M₂ ve M₃ değişkenleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada iki farklı model kurularak M₂ ve M₃ para arzının diğer değişkenler ile BIST-100 üzerinde etkileşimi analiz edilmiştir. M₂ ve M₃ para arzının dahil edildiği iki modelde de enflasyon oranının BIST-100 üzerinde uzun dönemde tepkisinin negatif olduğu bulgusu saptanmıştır. Kurulan iki modelde kısa dönem faiz oranlarının ise BIST-100 üzerindeki etkisi analiz edilen tüm dönemler boyunca negatiftir. Elde ettiğimiz bu sonuçlar Bjørnland ve Leitemo (2005) ve Alshogheathri (2011), Soenen ve Henniger (1988) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda döviz kuru, para arzı (M₂ ve M₃) enflasyon ve faiz oranı gibi BIST100 üzerinde etkilerinin kurulan iki modelde de negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

M2 para arzının dâhil edildiği birinci modelde BIST100, S&P'a 5. döneme kadar pozitif tepki gösterirken 6. dönemden itibaren sıfır denge değerine doğru yaklaştığı görülmektedir. İkinci modelde ise BIST-100, S&P'a 6. döneme kadar pozitif tepki gösterirken bu dönemden itibaren negatif değerler aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak GDP etkisi kurulan iki modelde de 3. döneme kadar negatif iken bu dönemden itibaren pozitif değerler almakla birlikte birinci modelde GDP etkisinin daha güçlü olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bunun nedeni ise m₂ ve m₃ 3. dönemden itibaren BIST'e oluşan talepten dolayı negatif tepki vermesi ile başlamıştır. BIST üzerinde oluşan talep 4. dönemden sonra üretim ile BIST arasında doğrusal bir etkileşim oluşturarak beklentileri yükseltmiştir. Enflasyon ve faiz oranı 5. ve 6. dönemden sonra BIST'e negatif ancak azalan negatif tepki göstermeye zemin hazırlamıştır. 6. dönemden itibaren BIST'in daha önemli hale gelmesi ile birlikte BIST ile S&P arasında etkileşim azalmıştır. Bu bağlamda, BIST ile para arzları değişkenleri arasında öncül ve güçlü bir etkileşim olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma önemli katkılara sahip olsa da bazı kısıtlar olmadan çalışmayı yürütmek mümkün değildir. Para arzı serileri TCMB 2005 de mevcut olduğu için çalışmanın analiz döneminin 2005 yılı olarak seçilmesi bir kısıttır. Yaşanan krizler dikkate alınarak analiz döneminin genişletilmesi, merkez bankası para politikalarının kriz dönemlerinde piyasaları nasıl etkilediğinin karşılaştırılması analizinin yapılması araştırmacılar için önemli bir fırsat sunan kısıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Analiz ve metot kısıtlamalarından dolayı genellikle serilerin seviyesindeki özellikleri ile kullanılmamaktadır. Serilerin farkı alındığında veriler uzun dönem özelliklerini kaybedebilmektedir. Bu nedenle araştırmacılar için duruma uygun metot (NARDL, uzun dönem SVAR ve BVAR...) ve HP gibi filtrelerini kullanılarak analizler yaparak daha sağlıklı sonuçlar elde etme fırsatı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alexander, W.E., Balino, T.J.T. & Enoch, C. (1995). The Adoption of Indirect Instruments of Monetary Policy. IMF Çalışma Tebliği. 126.
- Alshogheathri, M.A.M. (2011). Macroeconomic Determinants of the Stock Market Movements: Empirical Evidence from the Saudi Stock Market. Ph.D thesis, Kansas State University.
- Ashley, R. A., & Verbrugge, R.J. (2009). To Difference or Not to Difference: A Monte Carlo Investigation of Inference in Vector Autoregression Models. International Journal of Data Analysis Techniques and Strategies, 1(3), 242-274.
- Andersson, M. (2007). Using Intraday Data to Gauge Financial Market Responses to FED and ECB Monetary Policy Decisions, ECB Working Paper, No. 726.
- Bernanke, B. S. (1986). Alternative Explanations of the Money-Income Correlation. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier, 25(1), 49-99.
- Berument, H.& Kutun, A.M. (2007). Para Politikası Kararlarının Hisse Senedi Piyasası Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması. Scientific Journal of Administrative Development. (5), 117-144.
- Bjørnland, H. & Leitemo, K. (2005). Identifying the Interdependence Between US Monetary Policy and The Stock Market. Journal of Monetary Economics, 56(2), 275-282.
- Boyd, J.H., Jagannathan, R. & Hu, J. (2001). The Stock Market's Reaction to Unemployment News: Why Bad News Is Usually Good for Stocks, NBER Working Paper 8092.
- Bhattacharya, B., & Mukherjee, J. (2003). Casual Relationship between Stock Market and Exchange Rate, Foreign Exchange Reserves and Value of Trade Balance. Presented in 5th Annual Conference on Money and Finance in India
- Conover, C. M., Jensen, G.R. & Johnson, R. R. (1999). Monetary Environments and International Stock Returns. Journal of Banking and Finance. 9 (23), 1357-1381.
- Cook, T. & Hahn, T. (1989). The effect of Changes in The Federal Funds Rate Target on Market Interest Rates in The 1970s. Journal of Monetary Economics, 24(3), 331-351.
- Demiralp, S. & Yılmaz, K. (2010). Para Politikası Beklentilerinin Sermaye Piyasaları Üzerindeki Etkisi. TÜSİAD, Koç University Economic Research Forum Working Paper Series.

- Duran, M., Özlü, P. & Ünalı, D. (2010) TCMB Faiz Kararlarının Hisse Senedi Piyasaları Üzerine Etkisi, *Central Bank Review*, 10(2).
- Fair, R.C. (2006). Events That Shook the Market, *The Journal of Business* 75(2).
- Flannery, M. J., & Protopapadakis A.A. (2002). Macroeconomic Factors Do Influence Aggregate Stock Returns. *The Review of Financial Studies*. 15(3), 751-782.
- Franck, P., & Young, A. (1972). Stock Price Reaction of Multinational Firms to Exchange Realignments. *Financial Management*, 1(3), 66-73.
- Ionnidis, C.&Kontokinas, A. (2008). The Impact of Monetary Policy on Stock Prices, *Journal of Policy Modeling*. 1(30), 33-53.
- Lange, Joe, Sack, Brian & William Whitesell, (2003). Anticipations of Monetary Policy in Financial Markets, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 35: 889-909.
- Lindsey, D.E. & Wallich, H.C. (1996). *The New Palgrave A Dictionary of Economics*. Machmillan, (3), 508.
- Mishkin, F.S. (1996). The Channels of Monetary Transmission: Lessons for Monetary Policy, National Bureau of Economic Research, Working Paper 5464.
- Otsubo, K. P. (2019). The Effects of Unconventional Monetary Policy in Japan: New Evidence From Time-Varying Parameter VAR Analysis. *The Singapore Economic Review* (In progress), 1-31.
- Palley, T.I. (2001). The Stock Market and Investment: Another Look at the MicroFoundations of Q Theory. *Cambridge Journal of Economics*, Volume 25.
- Peersman, G. (2005). What Caused the Early Millennium Slowdown? Evidence Based on Autoregressions. *Journal of Applied Econometrics*, (20), 185-207.
- Pedroni, P. (2013). Structural Panel VARs, *Econometrics*, (2), 80-206.
- Pfaff, B. (2008). VAR, SVAR and SVEC Models: Implementation within R Package vars. *Journal of Statistical Software*, 27(4), 1-32.
- Rigobon, R. & Sack, B. (2002). The Impact of Monetary Policy on Asset Prices. Finance and Economics Discussion Series 2002-4. Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Rubio-Ramirez, J., Waggoner, D. & T. Zha, T. (2010). Structural Vector Autoregressions: Theory of Identification and Algorithms for Inference. *Review of Economic Studies* 77 (2): 665–696.
- Rüffer, R., & Stracca, L. (2006). What Is Global Excess Liquidity, And Does It Matter? ECB Working Paper Series, No. 696.
- Sancar, C. (2014). 2008 Finansal Kriz Öncesi ve Sonrasında Hisse Senedi Fiyat Endeksleri ve Para Politikası Arasındaki İlişki: OECD Ülkelerinde Bir Uygulama. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı
- Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 48(1), 1-48.
- Sims, C.A. (1986). Are Forecasting Models Usable for Policy Analysis?. *Quarterly Review*, (Win), 2-16.
- Soenen, L.A., & Henniger, E.S. (1988), An analysis of exchange rates and stock prices: The US experience between 1980 and 1986. *Akron Business and Economic Review*, 19(4), 7-16.
- Suhaibu, I., Harvey, S.K., & Amidu, M. (2017). The impact of monetary policy on stock market performance: Evidence from twelve (12) African countries. *Research in International Business and Finance* 42, 1372–1382.

KUZNETS'İN TERS-U HİPOTEZİ: TÜRKİYE ÖZELİNDE KISA BİR TARTIŞMA

INVERTED-U HYPOTHESIS OF KUZNETS: A SHORT DISCUSSION ON TURKEY

Ömer LİMANLI*

Öz

Bu çalışmanın amacı iktisadi gelişme ve gelir eşitsizliği arasında ters-U ilişkisinin olduğunu ifade eden Kuznets Hipotezi'nin Türkiye için geçerli olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada 1964-2015 dönemini kapsayan gelir eşitsizliği verisi University of Texas Inequality Project'ten, gayri sayı yurtiçi hasıla verisi ise Penn World Table version 9.1'den alınmıştır. Ayrıca, kullanılan diğer kontrol değişkenleri de çeşitli veri kaynaklarından elde edilmiştir. Hipotezi test etmek ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin mevcudiyetini ortaya koymak amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Bulgular Kuznets Hipotezi'nin yanı sıra Milanovic (2018) tarafından ortaya konan Kuznets dalgalanmalarının da Türkiye için geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Sınır testi yaklaşımına dayalı eş bütünlüşme testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Gelir Eşitsizliği, Kuznets Hipotezi, Türkiye.

Abstract

The aim of this study is to demonstrate whether the Kuznets Hypothesis states that there is an inverted-U relationship between economic growth and income inequality is valid for Turkey. The income inequality and gross domestic product data covering the 1964-2015 period have been obtained from the University of Texas Inequality Project and Penn World Table version 9.1, respectively. Besides, additional control variables used have been obtained from various data sources. ARDL bound test approach developed by Pesaran et al. (2001) has been employed to test the hypothesis and to reveal the presence of a long-term relationship between variables. Findings reveal that not only the Kuznets Hypothesis but also Kuznets fluctuations proposed by Milanovic (2018) are valid for Turkey. According to the result of the cointegration test based on the bound test approach, there is a long-term relationship between the variables.

Keywords: Income Inequality, Kuznets Hypothesis, Turkey.

*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü,
omerlimanli@duzce.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Background:

The Kuznets Hypothesis, which states that there is an inverse-U relationship between economic growth and income inequality, has been widely debated since 1955 when it was first introduced by Kuznets (1955). According to Kuznets, as the country's economy grows in the early stages of economic growth, income inequality will increase. As growth grows after a certain level of income, income inequality will begin to decrease this time. As the reason for the relationship between the two variables is this way, only urbanization and savings have been taken into consideration at the beginning, and later studies have revealed that sociological factors are also important. One of the reasons behind the hypothesis being so much debated is that it suggests that equality can be ignored for the sake of effectiveness, at least for a while. Studies testing the validity of the hypothesis have produced contradictory results. This is also true for studies examining Turkey. Milanovic (2018) has argued that the Kuznets hypothesis cannot be considered only as inverted- or usual U, but what is at issue is "Kuznets Fluctuations". According to him, income inequality fluctuates in the form of continuous increases and decreases throughout history.

Research Purpose:

One of the common characteristics of the studies examining Turkey is that they use a limited number of control variables. Not using the control variable does not only cause the parameters to be biased, but it also affects the signs of the parameters. In this respect, the purpose of the study is to test whether the Kuznets Hypothesis is valid for Turkey in the period of 1964-2015 by utilizing a richer set of control variables. Besides, the presence of Kuznets fluctuation will be checked. Moreover, it will be tested whether there is a long-term relationship between the variables.

Methodology:

Gini index, which is the income inequality index, was used as the dependent variable. Explanatory variables are as follows; gross domestic product per capita, political violence index, urbanization rate, openness (export + import / GDP per capita) and inflation. In addition, dummy variables were used to represent 1989, 1994 and 2001. Firstly, it has been checked whether the variables contain unit root and then ARDL model has been estimated by employing bound test approach of Pesaran et al. (2001).

Findings:

Findings have revealed that Kuznets' inverted-U hypothesis is valid for Turkey. Moreover, as a result of the cubic model, the process that Milanovic called Kuznets Fluctuations has been found to be valid, at least in part. The signs of the coefficients of the explanatory variables have been realized within the expectation, with the exception of political violence. The increase in urbanization and inflation rate increases income inequality. A nonlinear relationship has been identified between openness and income inequality; openness first reduces and then increases income inequality.

Conclusion:

In addition to the inverted-U relationship, it has been observed that the Kuznets fluctuations is also valid. It is for this reason that a significant part of the previous studies that found opposite results focused on two parts of a whole. It is noteworthy that the political violence variable, which is one of the control variables used, has a negative sign in contrast to what is expected in the long-term equation. The opposite relationship between income inequality and political violence is particularly evident since the early 1980s. Despite the existence of political violence, the decrease observed in income inequality is thought to be related to serious economic transformations in the same period in the country. The question of why there is an opposite relationship between these two variables is left to future research to be answered.

1. GİRİŞ

Kuznets'in 1955 tarihli *Economic Growth and Income Inequality* başlıklı çalışması iktisat yazınında son sözün henüz söylenmediği uzun bir tartışmanın kapılarını açmıştır (Kuznets, 1955). Kuznets bu öncü çalışmasında basitçe şunu iddia etmektedir; iktisadi gelişme ve gelir eşitsizliği arasında ters-U şeklinde bir ilişki vardır. Yani, ülkeler iktisadi anlamda geliştikçe gelir eşitsizliği bir müddet artacak, daha sonra azalacaktır. Her ne kadar kendisi de çalışmasının sonuç kısmında "...makalenin yüzde 5'i ampirik bilgi yüzde 95'i yorum..." olduğunu kabul etse de Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Almanya için ortaya koyduğu ters-U ilişkisinin 1963 tarihli çalışması ile daha fazla ülke için geçerli olduğunu göstermiştir (Kuznets, 1955: 26, 1963). Kuznets'in ortaya attığı hipotezin bu derece dikkat çekmesinin arka planında hipotezin ilgili tarihe kadar hararetli bir şekilde tartışılan eşitlik-etkinlik takası tartışmalarına¹ olan yansımalarıdır; en azından bir süre etkinlik uğruna eşitsizlik göz ardı edilebilir, çünkü bir noktadan sonra o da azalacaktır. Böylece etkinlik taraftarlarının eli güçlenmiş, kaynakları eşitliği iyileştirici politikalara harcamak yerine etkinliği önceleyip büyümeye odaklanmanın doğru hamle olduğu savunusu daha yüksek sesle dile getirilir olmuştur.

Kuznets, iktisadi gelişme ve gelir eşitsizliği arasında gözlemlediği fonksiyonel ilişkinin ilk adımı olan doğru yönlü ilişkinin nedenini, temel anlamda, iki faktöre bağlamaktadır; tasarruflar ve kentleşme/sanayileşme. Gelir dağılımının üst kısmında bulunanlar alt kısımda bulunanlarla kıyaslandığında, aynı marjinal tasarruf eğilimine sahip olsalar bile, gelirlerindeki ciddi farklılıklar nedeniyle daha fazla tasarruf etme imkanına sahiptir. Dolayısıyla, üst kısımdakilerin tasarruflarının getirileri daha fazla olacaktır. Büyüyen ekonomi sayesinde artan tasarruflar daha fazla getiri sağlayacak ve eşitsizlik artacaktır. İkinci gerekçe olan kentleşme temelli açıklamanın ipuçları aslında Lewis'in "ikili ekonomi modeli"nde bulunmaktadır (Lewis, 1954, 1958). Ekonomi iki sektörden oluşmaktadır; i) geleneksel (tarım) ve ii) modern (sanayi). Kalkınmanın ilk aşamasında nüfusun büyük kısmı tarımla geçimini sağladığından ekonomiye geleneksel sektör hâkimdir. Büyüme ile birlikte modern sektörde emeğin getirisi, geleneksel sektör ile karşılaştırıldığında, verimliliğin daha yüksek olması nedeniyle hızla artacaktır. Bu durum gelenekselden moderne emek geçişi anlamına gelecektir (kırdan kente göç). Emeğin yer değiştirmesi iki sektör arasındaki gelir eşitsizliğinin artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, toplam eşitsizlik de artacaktır. Bu artışın şiddeti yalnızca iki sektör arasındaki başlangıç durumundaki eşitsizliğe değil aynı zamanda sektörler içi eşitsizliğin büyüklüğüne de bağlıdır. Kuznets, modern sektördeki eşitsizliğin geleneksel sektördeki eşitsizlikten fazla olduğunu gözlemlemiştir. Artan eşitsizlik bir müddet sonra azalmaya başlayacaktır. Bu azalışın ilk nedeni geleneksel sektörde yaşanan emek azalışı nedeniyle toprak paylaşımı üzerindeki baskının azalmasıdır. Neticede bu sektörde emeğin getirisi artacak ve iki sektör arasındaki eşitsizlik hafifleyecektir. Bu esnada modern sektörde gelir dağılımının alt kısımda bulunanların geliri artacak eşitsizlik orada da hafifleyecektir. İkinci gerekçe ise modern sektördeki sosyolojik ve politik dinamiklere dayanmaktadır (Acemoglu & Robinson, 2002). Sürekli artan eşitsizlik toplumsal gerilimlere sebebiyet verecek, artan eğitim hak arama girişimlerini arttıracak ve nihayetinde yeniden dağıtıcı politika taleplerini gündeme getirecektir. Bu yöndeki taleplere cevap veren politikacıların seçileceği göz önüne alınırsa eşitsizliği azaltıcı politikaların devreye sokulmasıyla eşitsizlik azalmaya başlayacaktır. Nihayetinde iktisadi gelişme ve gelir eşitsizliği arasında Kuznets'in iddia ettiği ters-U ilişkisi ortaya çıkacaktır.²

Yukarıda kısaca ifade edilen sürecin ülke ya da ülke grupları için ne derece geçerli olduğunu sınamak adına çokça çalışma gerçekleştirilmiştir. İlk dönem çalışmalar yoğun biçimde kesit veri kullanmıştır, çünkü uzun bir süreci anlamaya yeter gelir eşitsizliği serisi çok kısıtlı sayıda bir ülke grubu için mevcuttur. Bu ülke grubunun da büyük kısmı gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Hipotezin Türkiye için geçerli olup olmadığını inceleyen çalışmalar da aynı gerekçe ile çok sonraları

¹ Eşitlik-etkinlik takası üzerine temel bir tartışma için bk. Okun (1975).

² Burada tekrara düşmemek adına ters-U ilişkisinin arkasındaki mekanizmaya öz bir biçimde değinilmiştir. Daha detaylı bir açıklama için bk. Erkişi & Ceyhan (2020). Ayrıca, Kuznets'in hipoteziyle ilgili hem tarihi hem de kavramsal bir inceleme için bk. Moran (2005).

gerçekleştirilebilmiştir. Burada, çalışmamızın odağı Türkiye olması nedeniyle, yalnızca Türkiye’yi inceleyen çalışmalara odaklanacağız.³ Her ne kadar çalışmaları zaman serisi yerine bölgesel kesit veriye dayansa da Tokatlıoğlu & Atan (2007) Kuznets eğrisinin Türkiye için geçerli olup olmadığını sınavan ilk girişimlerden biridir. 2003 yılına ait Düzey-2 verisi ile gerçekleştirdikleri analizde beş farklı fonksiyonel yapı tahmin etmişler ve Kuznets’in ters-U hipotezinin Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır. Her ne kadar kendileri de çalışmalarının ciddi kısıtlar altında gerçekleştirildiğini kabul etseler de hiç kontrol değişkeni kullanmamaları dikkat çekicidir. Zaman serileri analizini kullanan ilk çalışmalardan biri Dişbudak & Süslü (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1963-1998 dönemine ait University of Texas Inequality Project (bundan sonra, UTIP) tarafından oluşturulan Gini endeksini kullandıkları çalışmalarında ters-U hipotezinin geçerli olmadığını sonucuna varmışlardır. İhracat ve ithalat toplamının gayri safi yurtiçi hasıla (bundan sonra, GSYH) içindeki payını kontrol değişkeni olarak kullandıkları ARDL sınır testi yaklaşımında değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit etmişlerdir. 1960-2014 dönemini inceleyen Akıncı & Akıncı (2016), geniş anlamdaki para arzı miktarının (M2) GSYH içindeki payını kontrol değişkeni olarak kullandığı eş anlı denklem sistemi tahmininden elde ettiği sonuca göre ters-U hipotezi geçerlidir. Akalin vd. (2018) hem öncekilerden farklı bir gelir eşitsizliği verisi hem de daha fazla kontrol değişkeni kullanımı ile önceki çalışmalardan farklıdır. 1984-2011 dönemine ait gelir eşitsizliği verisini Standardized World Income Inequality Database (bundan sonra, SWIID)’den alan araştırmacılar sendikalaşma oranı, GSYH deflatörü ve toplam vergi gelirlerinin GSYH içindeki payını kontrol değişkeni olarak kullanmıştır. ARDL sınır testi tahminine göre ters-U geçerli ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişki söz konusudur. Yazarlar ayrıca kübik model tahmin etmiş ve ters-N ilişkisinin varlığını ortaya koymuşlardır. Abdioğlu vd. (2019) da SWIID veri setini ve ARDL sınır testi yaklaşımını kullanmıştır. Ancak inceledikleri dönem 1978-2016’dır. Önceki çalışmalardan farklı olarak 1994 ve 2001 yılı için kriz kuklalarını kontrol değişkeni olarak kullanmışlardır. Bulgularına göre ters-U geçerli olmayıp değişkenler arasında uzun dönemli ilişki mevcuttur.

Türkiye üzerine gerçekleştirilen çalışmalar göz önüne alındığında bu çalışmanın amacı Kuznets Hipotezi’nin Türkiye için geçerli olup olmadığını daha çeşitli kontrol değişkenler yardımıyla ortaya koymaktır. Önceki çalışmalarda ya hiç kontrol değişkeni kullanılmamış ya da kullanılmış, fakat krizler gibi önemli tarihi kırılmalar göz ardı edilmiştir. Burada daha uzun bir dönem ele alınarak bu eksiklik giderilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda 1964-2015 dönemini kapsayan gelir eşitsizliği verisi UTIP’ten elde edilmiş ve ARDL sınır testi modeli tahmin edilmiştir. Bulgular Kuznets Hipotezi’nin Türkiye için geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Dahası, kübik model tahmini de Milanovic (2018)’in “Kuznets dalgalanmaları” dediği sürecin geçerliliğine dair ipuçları sunmaktadır. Buna göre iktisadi gelişme ve gelir eşitsizliği arasında ters-N ilişkisi de söz konusudur. Her iki model için tahmin edilen sınır testi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Elde ettiğimiz sonuçlar aslında önceki çalışmaların “kısmen” doğru sonuçlar verdiğini göstermektedir; bazıları U, bazıları ters-U ilişkisi tespit ederek ters-N’nin bir kısmını ortaya koymuşlardır.

Makalenin geri kalanı izleyen şekilde yapılandırılmıştır. Analizde kullanılan değişkenlere dair detaylı bilgiler ve analiz için gerekli olan ön testler ikinci kısımda sunulmuştur. Elde edilen ampirik bulgular üçüncü kısımda bulunmaktadır. Dördüncü kısım ile makale sonuçlanmaktadır.

³ Ampirik bir yazın incelemesi için bk. Ganaie ve Kamaiah (2015).

2. VERİ ve YÖNTEM

2.1. Veri

Çalışmanın iki ana değişkeni olan gelir eşitsizliği ve kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (bundan sonra, KBGSYH) değişkenleri, sırası ile, University of Texas Inequality Project ve Penn World Table version 9.1'den elde edilmiştir. Hem bahsi geçen hem de kontrol değişkenlere dair açıklamalar ve kaynakları Tablo 1'de verilmiştir. Kontrol değişkenlerin seçiminde hem önceki çalışmalar hem de ilgili zaman aralığındaki mevcudiyeti önemli bir rol oynamıştır. Yine de finansal gelişmişlik ya da faiz oranı gibi önemli makro büyüklüklerin etkisini gösterebilmesi açısından hem Tablo 1'de verilen kontrol değişkenlerinin hem de kullanılan dışsal kukla değişkenlerin kısmen de olsa temsil yeteneklerinin olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Açıklamalar

Değişken	Açıklama	Kaynak
Gini	Gelir eşitsizliği endeksi. 0-1 arasında değerler almaktadır. 0 tam eşitliği, 1 tam eşitsizliği temsil eder. 2001 yılına ait değer bulunmadığından 2000 ve 2002 yılına ait değerlerin basit ortalaması 2001 yılı için kullanılmıştır.	UTIP (2020)
KBGSYH	(2011 fiyatları ile Reel GSYH)/Nüfus.	Penn World Table (2020)
Kentleşme Oranı (Kent)	Kensel nüfusun toplam nüfus içindeki oranı.	The World Bank (2020a)
Politik Şiddet (Pol_Şiddet)	Politik şiddet endeksi. 0-10 arasında değerler almaktadır. 0 politik şiddetin hiç olmadığı, 10 politik şiddetin en yüksek olduğu yılı temsil eder.	INSCR (2020)
Dışa Açıklık Oranı (Açık)	(İhracat+İthalat)/GSYH.	The World Bank (2020b)
Enflasyon (Enf)	Enflasyon oranı.	The World Bank (2020c)
Dışsal Değişkenler		
d89	Yıl \geq 1989 ise 1'e, diğer durumlarda 0'a eşittir. 1989 yılında alınan finansal serbestleşme kararının etkisini göz önüne almak amacıyla kullanılmıştır.	-
d94	Yıl \geq 1994 ise 1'e, diğer durumlarda 0'a eşittir. 1994 krizinin etkisini göz önüne almak amacıyla kullanılmıştır.	-
d01	Yıl \geq 2001 ise 1'e, diğer durumlarda 0'a eşittir. 2001 krizinin etkisini göz önüne almak amacıyla kullanılmıştır.	-

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kontrol değişkenlerinin beklenen işaretleri ve gerekçesi izleyen şekilde izah edilebilir. Kentleşme oranının eşitsizliği artırması beklenmektedir. Giriş bölümünde kısaca bahsedildiği üzere, geleneksel (tarım) sektörden modern sektöre (sanayi) kayan işgücünün kentleşmeyi hızlı bir biçimde artırması beklenmektedir. İlk etapta beceri uyumsuzluğu nedeniyle kente yerleşen işgücü düşük ücretle çalışacak, bu süreç zaman içerisinde düşük gelirli bir yığın oluşturacaktır. Dolayısıyla eşitsizlik artacaktır. Dışa açıklığın, bilhassa kontrolsüz bir açıklığın, gelir eşitsizliğini artırması beklenmektedir. Fakat burada bu ilişkinin doğrusal olmadığı varsayımından hareketle, ileride de görüleceği üzere, açıklık değişkeninin karesi de modele eklenmiştir. Başlangıçta herkes için iyi sonuçlar doğuran (en azından böyle olduğu varsayılan) açıklığın bir müddet sonra kur etkisi üzerinden Türkiye gibi kırılgan ekonomilerde yalnızca belirli bir kesimi nemalandırdığı düşünülmektedir. Buradan hareketle, dışa açıklığın gelir eşitsizliği üzerinde bir müddet negatif etkiye sahip olduğu, fakat daha sonra bu etkinin pozitif döneceği düşünülmektedir. Politik şiddet değişkeninin gelir eşitsizliği üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu beklenmektedir. Bunun en basit gerekçesi politik şiddetin yüksek olduğu ülkelerde yoğun bir belirsizlik ve sermaye-devlet-ordu ilişkisi üzerinden belirlenen politikaların yalnızca belirli bir kesimi öncelemesidir (Köktürk, 2020). Beklenen etkinin ortaya çıkmasını ve bahsi geçen ilişki ağının yakınlığını etkileyen en önemli unsur ülkenin ne derece

demokratik yönetime sahip olduğudur. Dolayısıyla, azalan demokrasi politik şiddeti besleyecek ve sonuçta gelir eşitsizliği artacaktır. Enflasyonun gelir eşitsizliğini artırması beklenmektedir. Enflasyon arttıkça eldeki paranın satın alma gücü azalacaktır. Tasarruf edebilenlerin finansal varlıklarının değerini koruyabilmek amacıyla faize başvuracaktır. Sabit gelire sahip olan kitlenin böyle bir şansı yoktur. Dahası, sürekli artan enflasyon nedeniyle adeta düşük gelirliden firmalara bir transfer gerçekleşecektir. Nihayetinde de gelir eşitsizliği enflasyonla birlikte artacaktır. Kullanılan üç dışsal kukla değişkeninin gelir eşitsizliğini pozitif etkilemesi beklenmektedir. Çünkü d89 finansal serbestleşme neticesinde ortaya çıkan yüksek faiz vasıtasıyla “paradan para kazanma” gerçeği kriz dönemlerini temsil eden d94 ve d01’de de öyle ya da böyle işlemektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, ancak üst gelir grupları kayda değer tasarruf yapma imkânına sahiptir. Dolayısıyla, yüksek faiz ilgili grubun finansal servetine servet katacak ve eşitsizlik gittikçe artacaktır.

2.2. Yöntem

Hem Kuznets Hipotezi’nin geçerliliğini sınamak hem de değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymak amacıyla ARDL modeli ve ona dayalı sınır testi yaklaşımı kullanılacaktır. p bağımlı değişkene q da açıklayıcı değişkenlere ait gecikme sayıları olmak üzere $ARDL(p, q, \dots, q)$ modeli kompakt formda aşağıdaki gibi yazılabilir,

$$\ln Gini = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \phi_i \ln Gini_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_i' x_{t-i} + u_t, \quad (1)$$

Eşitlik 1’de $p \geq 1$, $q \geq 0$ ve x_t , $K \times 1$ boyutlu açıklayıcı değişkenler vektörüdür. Burada açıklayıcı değişkenlerin aynı gecikme uzunluğuna sahip olduğu varsayılmıştır. Fakat bu böyle olmak zorunda değildir. Eşitlik 1’i aşağıdaki şekilde hata düzeltme formunda yazabiliriz;

$$\Delta \ln Gini_t = \delta_0 - \alpha (\ln Gini_{t-1} - \theta x_t) + \sum_{i=1}^{p-1} \psi_{\ln Gini_i} \Delta \ln Gini_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \psi'_{x_i} \Delta x_{t-i} + u_t. \quad (2)$$

Eşitlik 2’de $\alpha = 1 - \sum_{j=1}^p \phi_j$ hata düzeltme katsayısı ve $\theta = \frac{\sum_{j=0}^q \beta_j}{\alpha}$ uzun dönem katsayılarıdır.

Çalışmanın amaçlarından biri değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin mevcudiyetinin tespiti olması nedeniyle bu iki katsayıya odaklanacağız.

Pesaran vd. (2001) yukarıdaki eşitliklerde yer alan parametreleri kullanarak sınır testi yaklaşımını geliştirmiştir. Sınır testinde hem F hem de t istatistiğine dayalı iki test bulunmaktadır. İlgili testlere ait hipotezler aşağıdaki şekilde yazılabilir;

$$H_0^F : (\alpha = 0) \cap \left(\sum_{j=0}^q \beta_j = \mathbf{0} \right),$$

$$H_1^F : (\alpha \neq 0) \cup \left(\sum_{j=0}^q \beta_j \neq \mathbf{0} \right).$$

ve

$$H_0^t : \alpha = 0,$$

$$H_1^t : \alpha \neq 0.$$

Eş bütünleşme sonucuna şüpheye yer bırakmayacak şekilde ulaşabilmek için her iki testte H_0 hipotezinin reddedilmesi gerekmektedir. İlgili hipotezlerin testlerin reddedilip edilmeyeceğine karar vermek amacıyla pek çok araştırmacı kritik değerler türetmiştir. Burada Kripfganz ve Schneider

(2019) tarafından hesaplanan kritik değerler kullanılacaktır. Bunun nedeni bu değerlerin bilhassa küçük örneklem için daha önce hesaplanan kritik değerlerden çok daha doğru değerlerden oluşmasıdır. Son olarak, tüm analiz Stata 16.1 ve OxMetrics 8 programları ile gerçekleştirilmiştir.

3. AMPİRİK BULGULAR

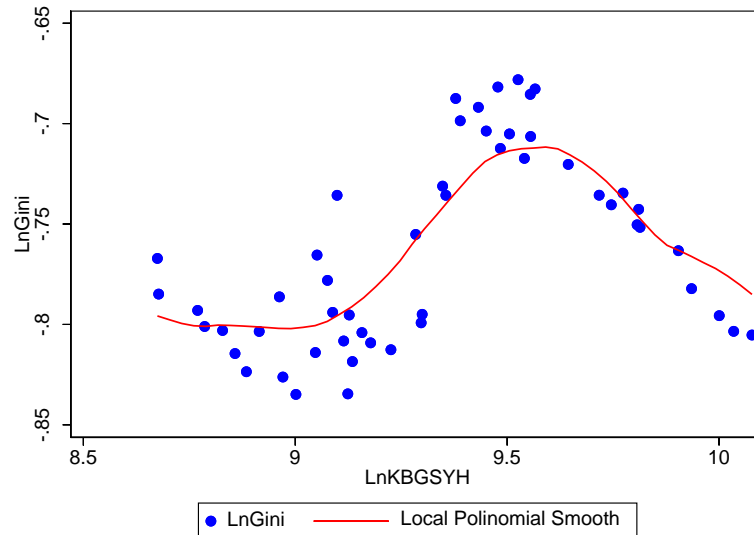
Pek çok zaman serisi analiz yönteminde olduğu gibi burada kullanılan ARDL modeli için de daha fazla ilerlemeden analizde kullanılan serilerin durağanlığı incelenmelidir. Sınır testi yaklaşımında bağımlı değişken en fazla birinci mertebeden durağan (I(1)), açıklayıcı değişkenler ise seviyesinde ya da en fazla birinci mertebeden durağan olmalıdır (I(0) veya I(1)). Serilerin durağanlık mertebelerini tespit etmek amacıyla Dickey & Fuller (1979) tarafından önerilen teste dayalı yeni bir test geliştiren Leybourne (1995)'ün ADFmax testi ve Kwiatkowski vd. (1992) tarafından önerilen KPSS testi kullanılmıştır. Geleneksel ADF testi yerine ADFmax testinin kullanılma nedeni bu testin sahte birim kökü reddetmeye çok daha meyilli olmasıdır. Değişkenlere ait birim kök test sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere değişkenler en fazla birinci mertebeden durağandır.

Tablo 2: Birim Kök Testi sonuçları

Değişken	ADFmax		KPSS	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
LnGini	-0.480	0.139	0.278*	0.17**
Δ LnGini	-5.808***	-5.737***	0.325*	0.157***
LnKBGSYH	0.283	-2.060	1.08	0.107*
Δ LnKBGSYH	-7.457***	-7.384***	0.116*	0.116*
Kent	-0.496	-1.531	1.06	0.16**
Δ Kent	-2.304**	-2.368	0.167*	0.124**
Pol Şiddet	-1.852	-2.354	0.542***	0.204***
Δ Pol Şiddet	-7.362***	-7.305***	0.104*	0.0724*
Açık	-0.935	-2.849*	1.05	0.114*
Δ Açık	-5.935***	-5.854***	0.0818*	0.0802*
Enf	-1.772	-2.232	0.231*	0.226
Δ Enf	-7.437***	-7.501***	0.165*	0.0695*

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır. **Notlar:** *, **, ve ***, sırasıyla, %10, %5 ve %1 anlamlılığı ifade etmektedir. Ln serinin doğal logaritmasının, Δ ise serinin birinci farkının alındığını göstermektedir. ADFmax testinde gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Ölçütü'ne göre seçilmiş, en çok gecikme uzunluğu olarak 10 seçilmiştir. KPSS testinde ise en çok gecikme otomatik seçilmiş ve 5 olarak alınmıştır.

Şekil 1: LnGini ve LnKBGSYH Arasındaki Kübik İlişki

Daha önce de ifade edildiği üzere hem ters-U hem de Kuznets dalgalanmaları hipotezini sınamak istememiz nedeniyle LnKBGSYH değişkenin önce yalnızca karesinin daha sonra küpünün yer aldığı iki model tahmin edilmiştir. Bağımlı ve ilgili değişken arasındaki fonksiyonel ilişkiye dair ön fikir edinmek amacıyla iki değişken arasındaki ilişkiyi gösteren görsel Şekil 1’de yer almaktadır. Şekil 1’den de görüldüğü üzere iki değişken arasında, zayıf da olsa, kübik bir ilişki görülmektedir. Ters-U ilişkisi ise çok daha kesindir. Karesel ve kübik modele ait tahmin sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Uzun Dönem Katsayıları ve Kontrol Testleri

Değişken	Karesel Model ARDL(1,5,5,2,0,0,0,0)		Kübik Model ARDL(1,5,5,0,1,0,0,0)	
	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
ECT	-0.8423	0.000	-0.8776	0.000
LnKBGSYH	1.7653	0.009	-42.9077	0.060
LnKBGSYH ²	-0.1146	0.002	4.6656	0.056
LnKBGSYH ³			-0.1697	0.051
Kent	0.0131	0.000	0.0083	0.008
Pol Şiddet	-0.0021	0.471	-0.0045	0.136
Açık	-0.0086	0.003	-0.0073	0.008
Açık ²	0.0001	0.019	0.0001	0.053
Enf	0.0005	0.089	0.0007	0.016
Otokorelasyon (F)	1.1234	0.3405	2.0072	0.1547
Normallik (χ^2)	4.3960	0.1110	3.5313	0.1711
Değişen Varyans (F)	0.6444	0.8319	0.4329	0.9629
RESET (F)	0.2105	0.8115	1.0157	0.3761

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır. **Notlar:** Uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Ölçütü’ne göre seçilmiştir.

Uzun dönem tahmin denklemlerinden görüldüğü üzere Kuznets Hipotezi Türkiye için geçerlidir. Dahası, kübik model Milanovic’in Kuznets Dalgalanmaları dediği sürecin de ülke için geçerli olduğunu göstermektedir. Kübik modele göre gelir eşitsizliği iktisadi gelişme ile önce azalmakta, sonra artmakta ve tekrar azalmaktadır. Burada ilk azalış çok hızlı gerçekleşmektedir. Bu aslında Şekil 1’deki gidişat ile de uyumludur. Sonrasında, politik şiddet değişkeni ait diğer tüm açıklayıcı değişkenlerin işaretleri beklentiler dâhilindedir. Hata düzeltme terimi (ECT) beklendiği üzere negatif ve anlamlıdır. Hata düzeltme terimine göre karesel modelde $1/0.8423 = 1.19$ yılda, kübik modelde ise $1/0.8776 = 1.14$ yılda yeniden dengeye gelinmektedir. Her iki modele ait istikrar testlerine ait grafikler Şekil 2’de verilmiştir. Tahmin denklemlerinden elde edilen katsayılar yardımıyla hesaplanan sınır testi sonucu Tablo 4’te verilmiştir. İlgili test sonucuna göre her iki model için değişkenler arasında eş bütünleşme söz konusudur.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonucu

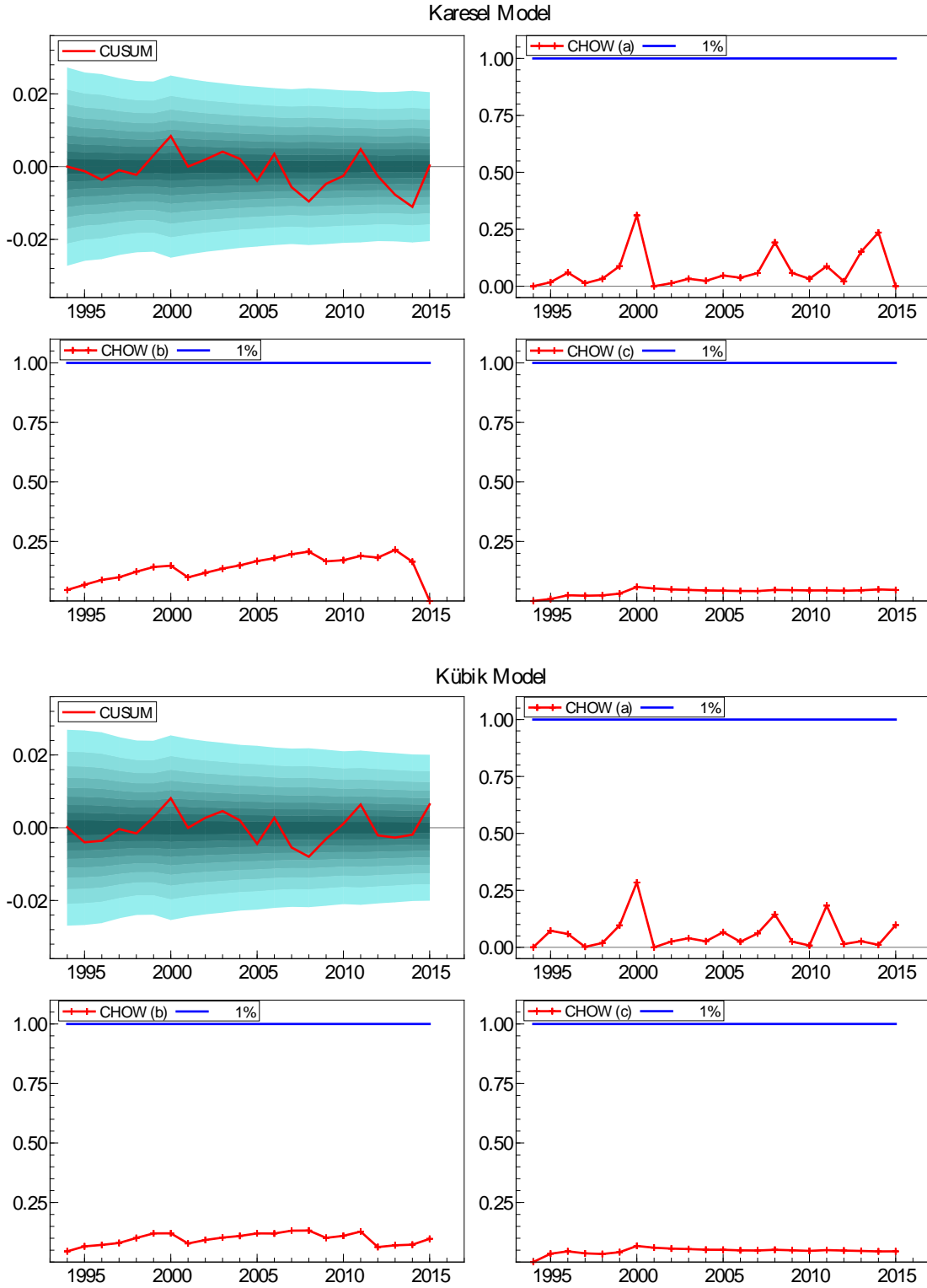
	Karesel Model		Kübik Model	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
F	5.971		5.757	
t	-5.464		-5.682	
F (%1)	3.510	5.605	3.384	5.467
t (%1)	-3.518	-5.384	-3.520	-5.537

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Açıklayıcı değişkenlerden politik şiddetin katsayısının negatif çıkması dikkate değerdir. Çok farklı değişken ve gecikme kombinasyonlarına rağmen işaret istikrarlı bir şekilde negatif kalmıştır. Politik şiddet endeksi ve Gini katsayısının gerçekten birbirine aksi bir gidişat içinde olup olmadığını görmek adına iki değişkenin yer aldığı görsel Şekil 3’te verilmiştir. Şekilden görüldüğü üzere, en azından 70’lerin ikinci yarısında iki değişken aynı yönlü hareket ederken 80’lerden itibaren zıt yönlere hareket etmektedir. Alt kısım 2.1’de iki değişken arasında neden doğru yönlü bir ilişki

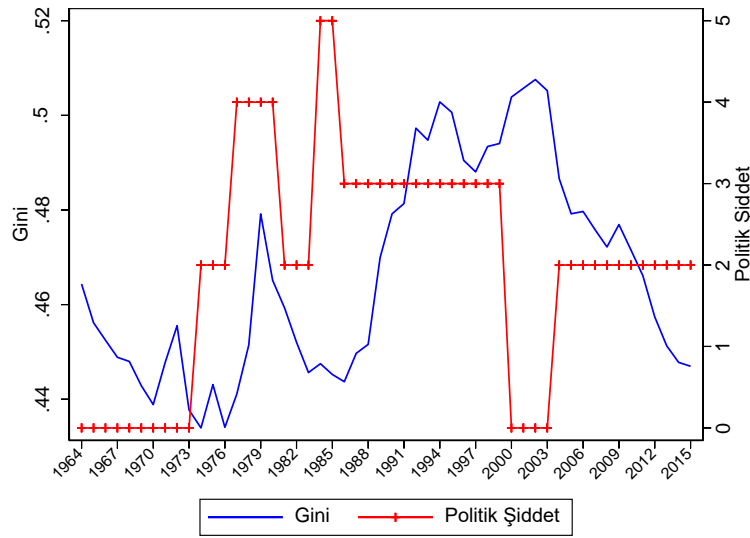
beklediğimizi açıklarken özellikle demokrasiye vurgu yapmıştık. İki değişkenin birlikte arttığı 70'lerin ikinci yarısından 80'lerin başına kadar olan sürecin Türkiye demokrasi tarihi açısından pek de iç açıcı yıllar olmadığı ortak kabul gören bir gerçektir. Dolayısıyla, en azından bu kısım için yapmış olduğumuz açıklamanın yerine olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Tahmin Edilen Modellere Ait İstikrar Grafikleri

Notlar: Chow (a): 1-step Chow testidir ve bilinen geleneksel CUSUMSQ testi ile yakından ilişkilidir; Chow(b): Chow kırılma testidir; Chow(c): Chow öngörü testidir. Tüm test değerleri %1 anlamlılık değeri ile ölçklendirilmiştir. Bu nedenle 1'in altında kalan grafik değerleri %1 düzeyinde istikrarı göstermektedir.

Şekil 3: Gini ve Politik Şiddet

1980'lerin başından itibaren ise eşitsizlikte azalma, politik şiddette ise artış gözlenmektedir. Burada eşitsizliği azaltan unsurun 1980 yılında Türkiye ekonomisinin yaşadığı büyük dönüşüm olduğu düşünülmektedir. Ancak, bu azalış bir süre sonra finansal anlamda serbestleşme kararı ile artışa dönüşmüştür. Aslında bu süreç de beklentiler dâhilinde gerçekleşmiştir. Bulgularda da dışa açıklığın (her ne kadar yalnızca mal ticaretini kapsamış olsa da) eşitsizliği önce azaltacağı daha sonra arttıracığı görülmüştür. 2000'lerin başına kadar gelir eşitsizliği, yerel azalışları bir kenara bırakır isek, o tarihten beri artmıştır. 2001 krizi neticesinde alınan kararların azalış sürecinde etkili olduğu düşünülmektedir.

4. SONUÇ

İktisadi gelişme ve gelir eşitsizliği arasında ters-U ilişkisi olduğunu dile getiren Kuznets'in bu iddiası ilk ortaya atıldığı 1955 yılından beri araştırmacılar tarafından yoğun bir biçimde sınanmıştır. Türkiye için gerçekleştirilen sınamalar analize yetecek kadar uzun bir dönemi kapsayan gelir eşitsizliği verisinin mevcut olmaması nedeniyle epey geç gerçekleştirilebilmiştir. Türkiye için ortaya konan bulgular göz önüne alındığında, pek çok ülke için de söz konusu olduğu gibi, araştırmacılar fikir birliğine varabilmiş değildir. Önceki çalışmalarda dikkat çeken ilk şey hiç ya da sınırlı sayıda kontrol değişkeni kullanımınıdır. Bu durum hiç şüphesiz ki tahmin edilen parametrelerin çok daha sapmalı olmasına neden olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada mümkün olduğu ölçüde kontrol değişkeni ile daha az sapmalı parametreler tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular Türkiye'de iktisadi gelişme ve gelir eşitsizliği arasında ters-U ilişkisinin söz konusu olduğunu ortaya koymuştur. Dahası, eş bütünleşme testine göre değişkenler arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki söz konusudur. Ters-U ilişkisinin yanı sıra Milanovic'in Kuznets dalgalanmaları dediği sürecin de geçerli olduğu gözlenmiştir. Bu nedenledir ki birbiriyle zıt sonuçlar bulan önceki çalışmaların önemli bir kısmı adeta bir bütünün iki parçasına odaklanmıştır. Kullanılan kontrol değişkenlerinden biri olan politik şiddet değişkeninin uzun dönem denkleminde beklenenin aksine negatif işarete sahip olması dikkat çekicidir. Gelir eşitsizliği ve politik şiddet arasındaki zıt yönlü ilişki bilhassa 1980'lerin başından itibaren kendisini göstermektedir. Politik şiddetin varlığına rağmen gelir eşitsizliğinde gözlemlenen azalmanın ülkede aynı dönemlerde yaşanan ciddi iktisadi dönüşümler ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın odak noktası olmaması nedeniyle bu iki değişken arasında neden zıt yönlü bir ilişki olduğu sorusu cevaplanmak üzere gelecekteki araştırmalara bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z., Yamak, N. & Yamak, R. (2019). Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Gelişme Arasındaki Uzun Dönem İlişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 721–735. doi:10.30798/makuiibf.563244
- Acemoglu, D. & Robinson, J. A. (2002). The Political Economy of the Kuznets Curve. *Review of Development Economics*, 6(2), 183–203. doi:10.1111/1467-9361.00149
- Akalin, G., Özbek, R. İ. & Çifçi, İ. (2018). Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 59–76.
- Akıncı, G. Y. & Akıncı, M. (2016). Ters-U Hipotezi Bağlamında Ekonomik Büyüme, Finansal Kalkınma ve Gelir Eşitsizliği Mekanizmaları Üzerine. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 53(622), 61–77. Erişim adresi: <https://trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TWpJNE16WXINZz09>.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427–431. doi:10.1080/01621459.1979.10482531
- Dişbudak, C. & Süslü, B. (2009). Kalkınma ve Bireysel Gelir Dağılımı: Kuznets Hipotezi Türkiye için Geçerli mi? *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 146–166. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/372671>.
- Erkişi, K. & Ceyhan, T. (2020). İktisadi Büyüme ve Gelir Dağılımı Adaleti İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Sosyoekonomi*, 28(43), 195–212. doi:10.17233/sosyoekonomi.2020.01.11
- Ganaie, A. A. & Kamaiah, B. (2015). Kuznets Inverted U Hypothesis of Income Inequality: Looking Inside the Available Economic Literature. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2591284
- INSCR. (2020). Major Episodes of Political Violence, 1946-2018. <https://www.systemicpeace.org/inscrdata.html> (ET: 03.05.2020).
- Köktürk, A. (2020). *Türkiye’de Ordu ve Sermaye İlişkisi*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Kripfganz, S. & Schneider, D. C. (2019). *Response surface regressions for critical value bounds and approximate p-values in equilibrium correction models* (No: 19/01). Economics Department Discussion Paper. Erişim adresi: <http://people.exeter.ac.uk/RePEc/dpapers/DP1901.pdf>.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1–28. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/1811581>.
- Kuznets, S. (1963). Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations: VIII. Distribution of Income by Size. *Economic Development and Cultural Change*, 11(2, Part 2), 1–80. doi:10.1086/450006
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root. *Journal of Econometrics*, 54(1–3), 159–178. doi:10.1016/0304-4076(92)90104-Y
- Lewis, W. A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, 22(2), 139–191. doi:10.1111/j.1467-9957.1954.tb00021.x
- Lewis, W. A. (1958). Unlimited Labour: Further Notes. *The Manchester School*, 26(1), 1–32. doi:10.1111/j.1467-9957.1958.tb00922.x
- Leybourne, S. J. (1995). Testing for Unit Roots Using Forward and Reverse Dickey-Fuller Regressions. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 57(4), 559–571. doi:10.1111/j.1468-0084.1995.tb00040.x
- Milanovic, B. (2018). *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Harvard University Press.
- Moran, T. P. (2005). Kuznets’s Inverted U-Curve Hypothesis: The Rise, Demise, and Continued Relevance of a Socioeconomic Law. *Sociological Forum*, 20(2), 209–244. doi:10.1007/s11206-005-4098-y
- Okun, A. M. (1975). *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff* (1. bs.). The Brookings Institution.
- Penn World Table. (2020). Penn World Table version 9.1. <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/>

(ET:03.05.2020).

- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. doi:10.1002/jae.616
- The World Bank. (2020a). Urban population (% of total population) - Turkey. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=TR> (ET:03.05.2020).
- The World Bank. (2020b). Trade (% of GDP) - Turkey. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?locations=TR> (ET:03.05.2020).
- The World Bank. (2020c). Inflation, consumer prices (annual %) - Turkey. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=TR> (ET:04.05.2020).
- Tokatlıoğlu, İ. & Atan, M. (2007). Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi Ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli Mi? *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 25–58. Erişim adresi: https://econpapers.repec.org/article/eydeyjrn/v_3a18_3ay_3a2007_3ai_3a65_3ap_3a25-58.htm.
- UTIP. (2020). University of Texas Inequality Project. <https://utip.lbj.utexas.edu/data.html> (ET:02.05.2020).

İKTİSAT POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ: UYARLAMACI BEKLEYİŞLER VE RASYONEL BEKLENTİLER HİPOTEZİ

THE EFFECTIVENESS OF ECONOMIC POLICIES: ADAPTIVE EXPECTATIONS AND RATIONAL EXPECTATION HYPOTHESIS

Tuğba DAYIOĞLU*
Yılmaz AYDIN**

Öz

Bu çalışmanın amacı Yeni Klasik yaklaşımın odak noktasını oluşturan iktisat politikaları uygulamaları ile beklentiler arasındaki karşılıklı etkileşim Rasyonel Beklentiler çerçevesinde incelemek ve olası sonuçları değerlendirmektir. Uyarlamacı Beklentiler yaklaşımına göre, sadece geçmiş dönem verilerini dikkate alan ekonomik birimlerin enflasyonla ilgili beklentilerinin, gerçekleşen enflasyona uyum sağlaması zaman almaktadır. Enflasyon oranı gerçekte artarken, tahmin edilen enflasyon daha düşük olur. Rasyonel beklentiler yaklaşımı ise enflasyona ilişkin tahminlerin sadece geçmiş değil, mevcut tüm bilgilerin değerlendirilmesiyle gerçekleştirildiğini ve dolayısıyla beklenen ve gerçekleşen değerlerin kısa dönemde de uyumlu olduğunu ileri sürmektedir. Gerçekleşen ve beklenen değer arasındaki sapma reel ücretleri etkileyerek üretim ve istihdam üzerinde miktar uyumuna yol açar. Kısa dönemde ortaya çıkan bu gelişme zamanla beklenen ve gerçekleşen değerlerin uyum sağlaması ile sadece fiyat uyumu ile sonuçlanmaktadır. Buna göre, politika yapımcılar düzenli bir şekilde para arzını arttırarak üretimi yönlendirmeye çalıştıkları takdirde, rasyonel beklentilere sahip bireyler, modeli anlayarak bu politikaları boşa çıkaracaklardır.

Anahtar kelimeler: İktisat Politikası, Belirsizlik, Beklentiler, Parasalcı Yaklaşım ve Yeni Klasik İktisat.

Abstract

This study aims to evaluate the interaction between economic policy practices and expectations within the framework of Rational Expectations and possible results. The discussion of economic policies effectiveness is closely related to how expectations are created and, therefore whether the policy results are correctly predicted. According to the Adaptive Expectations approach, it takes time for economic units, which only take into account past data, to adapt their inflation expectations to actual inflation. There is also a difference between the estimated and actual inflation rates at a given time. As the inflation rate increases actually, the predicted inflation rate becomes lower. The rational expectations approach suggests that inflation forecasts are realized by evaluating all available information, not just past information so that the expected and realized values are also compatible in the short term. The deviation between actual and expected value affects real wages and leads to quantity compliance on production and employment. This development which arises in the short term with the adaptation of the expected and actual values and price. The rational expectations approach indicates that the inflation forecasts are realized not only by past but also evaluating all available information therefore the expected and actual values are compatible in the short term. According to this if the policy makers try to direct production by increasing the money supply systematically, individuals which they have rational expectations will understand the model and discard those policies.

Keywords: Economic Policy, Uncertainty, Expectations, Monetarism and New Classical Economics.

***ORCID** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, tugba.dayioglu@nisantasi.edu.tr

****ORCID** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, yilmaz.aydin@nisantasi.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions & Purpose

The concepts of 'natural unemployment rate' and 'rational expectations' developed by the New Classical economists explain why the monetary and financial policies are not effective? While the assumption of full knowledge is valid in the classical-Neo classical model, the uncertainty and expectation about the future is the key in Keynes's approach. In Keynes's method, the overlap of the expected and realized investment volume due to the uncertainty regarding the future period is only a coincidence. Therefore, the economy as a trend stabilizes at an unstable and underemployment level. Monetary and fiscal policies are inevitable since full employment balance cannot be achieved unless the demand-side policies are interfered with. Friedman, who developed the Phillips curve analysis with the assumptions about expectations, argued that these policies would be valid in the short term, but the economy would stabilize in the natural unemployment rate in the long term. The Phillips curve has a negative slope means the monetary policies are effective that it is explained by the fact their expectations for inflation which are created only by using the data of the previous error period.

Methodology

New Classical economists have developed the Rational Expectations approach which is based on the assumption that not only the past period. Thus, the all available information will be used in the formation of expectations. Rational expectations argue that the economic units, who are guessing by considering all the information in this way, will not be mistaken in their expectations even in the short term, or rather, even if they make a false prediction, this will only be accidental, that is, there can be no systematic error regarding inflation. Policies will be ineffective as rational acting economic units, who correctly predict the possible consequences of monetary and fiscal policies, will take the necessary measures. Monetary policy will be ineffective in the short term, unless unexpected policies that will affect the rational actors' correct prediction. In other words, there is a Phillips curve drawn perpendicular to the horizontal axis both in the short run and the long run. The rational expectations theory determines the macroeconomic models which are formed with expectations. It was developed as a macro model by explaining the relationship between production level and general level of prices in the theory. It is possible to lower the unemployment rate below the natural unemployment rate with expansionary policies. However, the same processes are reexperienced a higher balanced of inflation and the natural unemployment rate. From this way we determined this long-term Phillips curve emerges by joining the E and G points which explained in the study.

Results and Conclusions

According to the rational expectations developed by the New Classical economists who accept the basic propositions of the monetarist approach, individuals can correctly interpret all available information, avoid systematic errors and thus make the correct prediction. Rational expectations emphasize that people will not make mistakes in their estimation but the errors will not be systematically. In other words if the rational expectations are valid the mistakes will be randomly. Rational acting economic units will take the necessary precautions as they can accurately predict the level of inflation and therefore real wages resulting from the policies implemented. This process, which means that the real wage level does not change, means that the level of employment and output will not deviate from its natural rate. The economic units which act the rational will take the necessary precautions as they can accurately predict the level of inflation and the real wage level result with policies implemented.

1. GİRİŞ

Parasalcı yaklaşımın iktisat literatürüne kazandırdığı ‘doğal işsizlik oranı’ ve Yeni Klasik iktisatçılar tarafından geliştirilen ‘rasyonel beklentiler’ kavramları para ve maliye politikalarının niçin etkili olmadığını açıklamaktadır. Klasik- Neo klasik modelde tam bilgi varsayımı geçerli iken Keynes’in yaklaşımında gelecekle ilgili belirsizlik ve beklenti temel öneme sahiptir. Keynes’in yönteminde gelecek döneme ilişkin belirsizlik nedeniyle beklenen ve gerçekleşen yatırım hacminin örtüşmesi ancak tesadüfi bir sonuçtur. Bu nedenle ekonomi bir eğilim olarak istikrarsız ve eksik istihdam düzeyinde dengeye gelir. Enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren Phillips Eğrisi analizi, Keynesyen kuramının öngördüğü şekilde 1950’li yıllardan sonra sanayileşmiş ülkelerde iktisat politikalarının temel dayanağı haline gelmiştir. Buna göre işsizlikte bir artma görüldüğünde, hükümetler toplam talebi artırıcı genişleme politikaları izliyor, böylece işsizlik azalıyordu. Aksine enflasyonda bir yükselme söz konusu ise bu kez toplam talebi kısıcıcı politikalar uygulanıyor ve enflasyon kontrol altına alınıyordu. Phillips eğrisi analizini beklentilere ilişkin varsayımlarla geliştiren Friedman, söz konusu politikaların kısa dönemde geçerli olacağını ancak uzun dönemde ekonominin doğal işsizlik oranında dengeye geleceğini savunmuştur. Phillips eğrisinin negatif eğimli olması, yani para politikalarının etkili olması, sadece geçmiş döneme ilişkin verilerin kullanılmasıyla oluşturulan enflasyona beklentilerinin hatalı olmasıyla açıklanmaktadır. Uyarlamacı beklentiler olarak adlandırılan bu yaklaşımda uzun dönemde beklenen ve gerçekleşen enflasyon oranı aynı olduğundan politika etkisiz olacak ve ekonomi doğal işsizlik düzeyinde dengeye gelecektir. Parasalcı yaklaşımın temel önermelerini kabul eden Yeni Klasik iktisatçılar beklentilerin oluşumunda sadece geçmiş dönemin değil bugünkü mevcut tüm bilgilerin kullanılacağı varsayımına dayanan Rasyonel beklentiler yaklaşımını geliştirmiştir. Rasyonel beklentiler, bu şekilde tüm bilgileri dikkate alarak tahminde bulunan iktisadi birimlerin kısa dönemde dahi beklentilerinde yanılmayacaklarını, daha doğrusu hatalı tahminde bulunsalar da bunun ancak tesadüfi olacağını, yani enflasyona ilişkin sistematik hatanın söz konusu olamayacağını savunmaktadır. Para ve maliye politikalarının olası sonuçlarını doğru bir şekilde tahmin eden rasyonel davranan iktisadi birimler gerekli önlemleri alacakları için politikalar etkisiz kalacaktır. Rasyonel davranan aktörleri doğru tahminde bulunmalarını etkileyecek beklenmeyen politikalar uygulanmadığı sürece para politikası kısa dönemde de etkisiz kalacaktır. Başka bir deyişle hem kısa dönemde hem de uzun dönemde yatay eksene dik çizilen bir Phillips eğrisi söz konusudur.

2. MONETARİZM VE ADAPTİF BEKLENTİLER

1930 ve 1940’lı yıllarda yaygın olan görüşe göre para ve maliye politikaları yardımıyla istihdam, üretim ve gelir düzeyini arttırmak ulusal hükümetlerin en önemli görevidir. Bu durum Genel Teori’nin temel mesajı olarak görülebilir. Başka bir deyişle kapitalist ekonomilerde istikrar politikalarına ihtiyaç duyulur (McCallum, 1980: 37).

Keynesyen iktisatçılar tarafından geliştirilen ve Phillips eğrisi analizine göre para arzındaki bir artış enflasyonu artırma pahasına işsizliği azaltmaktadır (Alpago, 2018: 71). Parasalcı iktisatçılar ise para politikasının etkinliğinin ve dolayısıyla enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkinin ancak geleceğe ilişkin beklentilerde hata olması durumunda söz konusu olacağını savunmaktadır (Phelps, 1967). Parasalcı yaklaşım, beklentilerin oluşumunda Uyarlamacı Beklentiler Hipotezi’nin geçerli olduğunu düşürür. Uyumcu veya uyarlayıcı bekleyişler olarak da adlandırılan bu yaklaşım, beklentilerin geçmişin tecrübelerine göre zaman içinde oluştuğunu ifade eder. Buna göre ekonomik birimler, ilgili değişkenin geçmiş dönemdeki seyrini ve daha önceki dönemlerde yaptıkları tahmin hatalarını göz önüne alarak beklentilerini oluşturmaktadırlar (Işıklar, 2004: 125).

A.W. Phillips, parasal ücretlerdeki değişim ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiş ve işsizlik oranı ile parasal ücretlerin değişim oranı arasında istikrarlı bir negatif ilişki olduğu sonucuna varmıştır (Friedman, 1977: 54). Bu sonuç literatürde Phillips Eğrisi Analizi olarak adlandırılır (Phillips, 1958).

Phillips eğrisi analizi daha sonra Samuelson ve Solow tarafından enflasyon oranı ve işsizlik oranı arasındaki negatif yönlü ilişkiyi gösterecek şekilde değiştirilmiştir. Enflasyon-işsizlik ilişkisini gösteren bu değiştirilmiş Phillips Eğrisi analizi, 1950’li yıllardan sonra sanayileşmiş ülkelerde iktisat politikalarının temel dayanağı haline gelmiştir. Buna göre işsizlikte bir artma görüldüğünde, hükümetler toplam talebi artırıcı genişleme politikaları izliyor, böylece işsizlik azalıyordu. Aksine enflasyonda bir yükselme söz konusu ise bu kez toplam talebi kısıcıcı politikalar uygulanıyor ve enflasyon kontrol altına alınıyordu (Çakmak, 1997: 32). Phillips eğrisi analizi, Keynesyen kökenli karşıt konjonktürel talep yönetimi politikalarının etkinliği hakkında geniş bir güven sağlamıştır. Keynesyen iktisatçılara göre, iktisatçıların görevi enflasyon ve işsizlik sorunları arasındaki uygun dengeyi bozmayacak şekilde talep yönetimi politikalarını düzenlemektir. Başka bir ifadeyle, geniş ölçüde kabul gören bu ilişki, hükümetlere istikrarlı bir politika seçeneği sunmaktadır. Düşük bir işsizlik oranı hedeflenirse, yüksek enflasyona ve düşük enflasyon hedefi için ise yüksek işsizliğe razı olmak gerekmektedir (Friedman, 1977: 455).

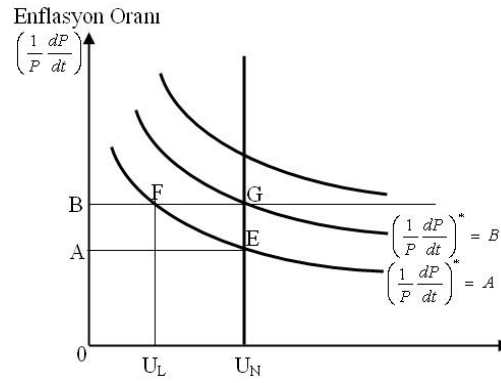
Neoklasik Sentezci Keynesyen yaklaşım, istikrarı sağlamak için mevcut duruma göre uygulanan ince ayar politikasını savunurlar. Friedman ve Phelps, ince ayar politikasının işlemeyeceğini göstermeye çalışmışlardır. Bunu yaparken iki farklı kavram geliştirmişlerdir: Uyarlamacı Beklentiler ve Doğal İşsizlik. Uyarlamacı Beklentiler Hipotezi’ne göre, işçiler ve işverenler fiyat artışlarına farklı sürelerde tepki gösterirler. İşveren için önemli olan ürettikleri malların nispi fiyatlarındaki değişimlerdir. İşveren, sadece sattığı malın fiyatını, üretimde kullanılan girdilerin fiyatını, işçi maliyetini izleyerek, nispi fiyat değişikliğini kısa sürede algılayabilir. Buna karşılık işçiler için önemli olan satın alma gücündeki değişimdir. Satın alma gücündeki değişimin algılanabilmesi için çok sayıda fiyatın izlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple işçiler, kısa dönemde fiyatlarla ilgili beklentilerinde yanılmakta, işverenler içinse böyle bir yanılı söz konusu olmamakta (Çevik, 2005). Uyarlamacı Beklentiler Hipotezi’nin geçerliliği iki önemli sonuç doğurur: Ekonomik birimlerin enflasyonla ilgili beklentilerinin, gerçekleşen enflasyona uyum sağlaması zaman almaktadır. Ayrıca belli bir zamanda tahmin edilen ve gerçekleşen enflasyon oranları arasında bir fark oluşmaktadır. Enflasyon oranı gerçekte artarken, tahmin edilen enflasyon daha düşük olur. Başka bir deyişle, enflasyon oranının artış gösterdiği dönemlerde gerçekleşen enflasyon tahmin edilenden daha yüksektir (Tunca, 2002: 49). Doğal İşsizlik Oranı analizine göre her ekonomi belirli bir denge üretim düzeyinde bulunur ve bu denge üretim düzeyi ekonominin normal performansını gösterdiği durum olarak tanımlanabilir. Ekonominin bu normal performans düzeyinde de belirli bir işsizlik gözlenmektedir. Friedman, bu işsizliği “Doğal İşsizlik Oranı” olarak tanımlamaktadır. Doğal İşsizlik Oranı Hipotezi, denge üretim düzeyinde gözlenen işsizliğin kısa dönemde para politikası ile azaltılabileceğini, ancak uzun dönemde doğal düzeyine geri döneceğini ileri sürmektedir (Paya, 2001: 321). Doğal işsizlik oranı, ekonomide her zaman mevcut olan ve nominal faktörler tarafından değil, reel faktörler tarafından belirlenen işsizliği ifade etmektedir (Friedman, 1991:108). Böylece geçmiş dönemde Klasik yaklaşımda ‘tam istihdam’ düzeyinde denge kavramı yerine ‘doğal işsizlik’ düzeyinde denge kavramı ikame edilmiş ve ekonominin istikrarsız ve dolayısıyla talep yanlı politikaların gerekliliğini ileri süren Phillips Eğrisi analizine farklı bir yorum getirilmiştir (Biol, 2013).

Beklentilerle genişletilmiş Phillips Eğrisi analizi, enflasyon ile işsizlik arasındaki değişim oranı ilişkisinin sadece kısa dönemde geçerli olduğunu, uzun dönemde böyle bir ilişkinin söz konusu olmayacağını göstermektedir. Söz konusu ilişkinin kısa dönemde geçerli olması ise işçilerin enflasyon konusunda beklentilerinin yanlış çıkmasından kaynaklanmaktadır (Bildirici ve Türkmen, 2016: 361). Friedman’ın analizinde, talep yanlı politikalar uygulandığında çalışanlar, başlangıçta iş sözleşmesi süresi boyunca geçerli olacak fiyat seviyesini gerçekleşen orandan daha düşük tahmin ederler. Reel ücretlerin yüksek olarak algılandığı bu durum, çalışanların emek arzını artırmaların sebep olur. Böylece denge düzeyinin üzerinde bir emek arzı ve çıktı seviyesi ile beklenmeyen enflasyon arasında bir değiş tokuş söz konusu olmaktadır (Fischer, 1977: 193). Doğal İşsizlik

kavramı, Uyarlamacı beklentiler varsayımı altında anlamlıdır. Friedman işsizlik ve enflasyon arasındaki istikrarlı ilişkinin, beklenen enflasyon ve gerçekleşen enflasyon oranlarının farklı olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Beklenen ve cari enflasyon oranları aynı olduğunda reel ücretlerde ve dolayısıyla istihdam düzeyinde bir değişiklik olmayacaktır. Çünkü bu durumda, beklenen enflasyon oranı uzun dönemli ücret sözleşmelerine yansiyacaktır (Friedman, 1977: 456).

Friedman beklentilerle genişletilmiş Phillips eğrisi analizinde, grafiğin dikey ekseninde enflasyon oranı ile beklenen enflasyon oranı $[(1/p) (dp/dt)]$ ve yatay ekseninde işsizlik oranı yer almaktadır. Aşağıda Şekil 1’de gösterilen negatif eğimli eğrilerin her biri (A ve B eğrileri) farklı düzeylerdeki beklenen enflasyon oranlarını temsil etmektedir.

Şekil 1: Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi

Kaynak: Friedman, 1977: 457.

Şekil 1’e göre, ekonomi başlangıçta E noktasında, yani doğal işsizlik düzeyinde (U_N) dengededir. Bu noktada beklenen enflasyon oranı; A ile gösterilmektedir. Ekonomi dengede iken, talep genişlediğinde fiyatların yükselmesi ile birlikte işverenler üretimlerini genişletmek isteyeceklerdir. İşverenler bu durumda daha fazla işgücü istihdam etmek için nominal ücretleri belirli bir oranda artırabilir. Çalışanlar açısından bakıldığında ise alım gücündeki değişimin, yani fiyatlar genel düzeyinin saptanması belirli bir süre gerektirdiği için çalışanlar nominal ücretlerdeki artış oranını, reel ücretlerde artış olarak algılar (Friedman, 1977: 457). Sonuçta bu gelişme, üreticilerin daha fazla işgücü talep etmesine ve işçilerin de daha fazla işgücü arz etmesine yol açar. İstihdam artar, işsizlik doğal işsizlik oranının altına düşer. Şekil 1’de eğri üzerinde E noktasından F noktasına hareket edilir ve yeni denge F noktasında kurulur. F noktasında işsizlik azalmış, (U_L) düzeyine gerilemiştir. Ancak bu durum enflasyonun B düzeyine çıkması ile mümkün olmuştur. F noktası istikrarlı bir denge değildir. Çünkü daha düşük işsizlik düzeyinde kurulan bu denge işçilerin yükselen enflasyonu hemen algılayamamaları ile ilgilidir. Burada cari enflasyon oranı B düzeyinde iken, algılanan enflasyon oranı daha düşük oranı gösteren A düzeyindedir. Daha sonra, enflasyonun işçiler tarafından algılanması ile yani işçilerin yükselen enflasyon nedeniyle enflasyon beklentilerini revize etmeleri sonucunda Phillips eğrisi sağa kayar. Yeni denge G noktasında kurulur. İşsizlik oranı tekrar doğal oranına geri döner. Yani işsizlik oranı sabit kalmış, fakat enflasyon oranı artmıştır. Bu noktada genişlemeci politikalarla işsizlik oranını tekrar doğal işsizlik oranının altına düşürmek mümkündür. Ancak yine aynı süreçler yaşanır ve daha yüksek enflasyon ile tekrar doğal işsizlik oranında denge kurulur. Böylece E ve G noktalarının birleştirilmesi ile uzun dönem Phillips eğrisi ortaya çıkmaktadır (Friedman, 1977).

Uyarlamacı Beklentiler varsayımına göre enflasyon oranı yükseldiğinde beklenen enflasyon oranı da yükselir. Dolayısıyla talep ve fiyat artışı devam ederse bir süre sonra beklenen enflasyon oranı ile gerçekleşen enflasyon oranı birbirine eşitlenir. Bu sebeple negatif eğimli Phillips eğrisi, yani

enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı geçici bir durumdur. Friedman, burada geçici değişim (trade off) ilişkisinin enflasyonun yükselmesine yol açan yanlış beklentilerden kaynaklandığını özellikle vurgulamaktadır. Uzun dönemde ise enflasyon konusunda beklentilerin revize edilmesi sonucunda değiş-tokuş ilişkisi ortadan kalkmakta ve eğri yatay eksene dik konuma gelmektedir (Friedman, 1968: 11). Friedman ve Phelps'in analizi formel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$U = NRU - a (AI - EI) \quad (1)$$

Eşitliğe göre, fiili işsizlik oranı (U), doğal işsizlik oranı (NRU), cari enflasyon oranı (AI) ve beklenen enflasyon oranına (EI) bağlı olarak değişmektedir. Kısa dönemde beklenen enflasyon veri olarak alındığında, cari enflasyon oranı yükselirse işsizlik oranı (U) düşmektedir. İşsizlik oranının beklenen enflasyon oranındaki değişmeye nasıl tepki vereceği a katsayısının büyüklüğüne bağlıdır. Uzun dönemde insanlar beklenen enflasyonu doğru tahmin ettiklerinde, beklenen enflasyon cari enflasyona eşit olacağı için (AI = EI) işsizlik oranı, doğal işsizlik oranına eşit olacaktır (Mankiw, 2004: 789).

Özetlemek gerekirse, kısa dönem ve uzun dönem arasındaki fark Friedman (1968) ve Phelps (1967) tarafından geliştirilen doğal oran hipotezinin (natural rate hypothesis) temelini oluşturmaktadır. Buna göre kısa dönemde Phillips eğrisi geçerli iken uzun dönemde ekonomi enflasyon düzeyinden bağımsız doğal işsizlik oranında dengeye gelmektedir. Bir başka deyişle, doğal oran hipotezi, Phillips eğrisinin yatay eksene dik olduğunu ifade etmektedir (Fischer, 1977: 192). Burada beklentilerin oluşumunun para aldanması ile yakından ilişkili olduğunun belirtilmesi gerekir. Kısa dönemde parasal aldanma söz konusu iken uzun dönemde reel para dikkate alınmaktadır (Fehr ve Tyran, 2004). Para kısa dönemde yanlıdır ve para arzının artırılması veya kısılması, doğal işsizlik dengesinde işçiler arasında para aldanması yaratarak istihdam, üretim ve parasal milli geliri artırır. Ancak para aldanmasından uyanan işçilerin yükselen enflasyon beklentisi nedeniyle parasal ücret artışı talebi, firmaların üretimi kısımlarına, istihdamı düşürmelerine ve ekonominin uzun dönem Phillips eğrisi üzerinde eski denge seviyesine dönmesine yol açar (Bocutoğlu, 2012).

3. RASYONEL BEKLENTİLER HİPOTEZİ

1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon 1960'larda Parasalcılar tarafından eleştirilen Neo-klasik Sentezci Keynesyen yaklaşımın Phillips Eğrisi analizinin tekrar tartışılmasına neden olmuştur. Friedman ve Phelps kısa dönemde işsizlik ve enflasyon arasında ilişki olduğunu, ancak uzun dönemde ekonominin doğal işsizlik oranında bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Yeni Klasikler'e göre ise işsizlik ve enflasyon arasında kısa dönemde dahi değiş-tokuş söz konusu olmamakta ve fiili işsizlik oranı, herhangi bir zaman anında doğal orana karşılık gelmektedir (Yay, 2000: 202-203). Keynesyenler, para ve maliye politikalarının toplam talebi etkileyerek çıktı ve istihdam üzerinde göreceli olarak etkili olduğunu, buna karşılık, bu politikaların enflasyon oranı üzerindeki etkilerinin zayıf olduğunu ileri sürerler. Parasalcı yaklaşıma göre talep yanlı hükümet müdahaleleri kısa dönemde işsizliği doğal işsizlik düzeyinin altına düşürecek, uzun dönemde sadece enflasyon artışına yol açacaktır. Yeni Klasik İktisatçılar ise işsizlik oranını sistematik olarak düşürmenin kısa dönemde dahi mümkün olmayacağını ve enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığını savunmaktadır (Stein, 1981:140).

Yeni Klasik yaklaşımın en temel özelliği, Rasyonel Bekleyişler Hipotezi'dir. Rasyonel Beklentiler Hipotezi, beklentilerin oluşumuna ilişkin teorik tartışmalara katkı sağlaması için ilk olarak 1961 yılında J. Muth' un "Rational Expectations and the Theory of Price Movements" adıyla *Econometrica* dergisinde yayınlamış olduğu makalesi ile literatüre girmiştir (Muth, 1961). Bu makalesinde rasyonel kavramını beklentilerin oluşumunu da kapsayacak biçimde genelleştiren Muth'a göre ekonomik bireyler karar alırken ellerindeki bilgiyi sonuna kadar değerlendirip ileriye

yönelik tahminlerde kullanırlar. Rasyonel beklentiler kavramı çerçevesinde beklentiler, kararı etkileyen değişkenlerin gelecekte alabilecekleri değerlerin rasyonel bir biçimde gözden geçirilmesi sonucu oluşurlar. Rasyonel beklentilere göre, bireyler beklentilerini oluştururken mevcut tüm bilgileri doğru biçimde yorumlayabilir, sistematik hata yapmaktan kaçınabilir ve dolayısıyla doğru tahminde bulunabilir. Rasyonel beklentiler hipotezi, kişilerin tahminlerinde hata yapmayacaklarını değil, hataların sistematik hatalar olmayacağını vurgulamaktadır. Başka bir deyişle rasyonel beklentiler geçerliyse hatalar rastlantısaldır. Örneğin enflasyon her zaman kesin olarak öngörülemmez, ancak enflasyonla ilgili tahminlerde sistematik hatalar söz konusu olmaz (Tunca, 2002: 59-60). Muth'a göre hipotez biraz daha somut olarak şu şekilde ifade edilebilir: Firmaların tahminleri veya daha genel bir ifadeyle sonuçların subjektif dağılımı, aynı bilgi seti için teorisin tahmini veya aynı anlama gelmek üzere sonuçların objektif olasılık dağılımı ile aynı olma eğilimindedir. Bir endüstrideki beklentilerin ortalamaları, önemli boyutlarda kesitsel görüş farklılıkları olmasına rağmen, geleneksel modellerden daha doğru ve en az ayrıntılı denklem sistemleri kadar doğrudur (Muth, 1961: 316).

İktisadi kararlar alınırken son tahlilde belirli beklentiler, daha doğrusu nispi fiyatlara ilişkin beklentilere göre hareket edilir. Bu anlamda bir yatırımın yapılıp yapılmaması, geçmiş dönem getiri oranına değil, gelecek dönemdeki getirinin nasıl bir seyir izleyeceğine bağlıdır; beklenen marjinal ürün ücret düzeyine kıyasla daha fazla artarsa istihdam düzeyi artırılır; ya da gelecek dönemde daha yüksek bir nispi fiyata sahip olacağına bir malın üretimi artırılır. Dolayısıyla, rasyonel beklentiler hipotezi, bu ve buna benzer tüm kararlarda iktisadi birimlerin beklentilerini oluştururken sahip oldukları sınırlı bilgilerini en iyi şekilde kullanacaklarını ifade etmektedir. Bu durum, değişkenlerin gelecekte alacakları değerler konusunda hata yapılmayacağı anlamına gelmez. Gerçekleşen ve beklenen değer arasındaki sapma miktarı uyumuna yol açar. Ancak Rasyonel beklentiler hipotezi bu tür hataların sistematik olamayacağını ileri sürer. Lucas'a göre doğal oran teorisinin tüm versiyonlarında, karar alma süreci sadece nispi fiyatlar tarafından belirlenen rasyonel ajanların nispi fiyat değişimini genel fiyat düzeyindeki değişimden ayıramadıkları varsayılır. Fakat burada iktisadi birimlerin rasyonelliği, nispi fiyatlar ile nominal fiyat hareketleri arasındaki farkın ancak derneşik talepte sürpriz bir değişim olması durumunda mümkün olduğunu ifade etmektedir (Sargent ve Wallace, 1974: 15).

Rasyonel Beklentiler Teorisinde, makroekonomik modeller beklentilerle oluşur. Teoride üretim düzeyi ile fiyatlar genel düzeyi arasındaki ilişki açıklanarak makro model olarak geliştirilmiştir. Buna göre Rasyonel Beklentiler Hipotezini şu şekilde formüle edebiliriz.

$$M_t - p_t = \gamma + \alpha \Delta^e p_{t+1} + u_t \quad (2)$$

Bu modelde ilk göze çarpan Uyarlanmış Beklentiler bölümünde yer alan π ifadesinin burada Δp_{t+1} olarak görünmesidir. Temelde iki ifadenin de iktisadi mantığı aynıdır. İki gösterimde de iktisadi birimlerin enflasyon oranına ilişkin bir dönem sonraki beklentisi anlatılmak istenir. Fakat iki teoride iki farklı gösterim kullanılmasının elbette bir nedeni vardır. Farklı bu iki beklenti teorisine göre beklentiler matematiksel olarak farklı süreçlerde olduğundan beklenti değişkeninin gösterimi de farklılaşmıştır. Uyarlanmış Beklentiler teorisinde beklentiler geriye bakışlı olarak kesin bir matematiksel süreç ile hesaplanırken, Rasyonel beklentilerde elde mevcut tüm bilgilere kullanılarak işletilen istatistiksel bir beklenti oluşturma süreci vardır. Dolayısıyla bu modelde γ ve özellikle eğim katsayısı α 'yı tahmin etmek önemlidir. (Cagan, 1956) uyarlanmış beklentiler modeli analizine dayanarak,

$$M_t - p_t = \gamma + \alpha \pi + u_t \quad (3)$$

Şeklinde ele alınır. Burada τ beklenen enflasyondur. Rasyonel beklentiler gösterimi ile yazılan temel enflasyon modeli olarak ele alınır. (McCallum, 1989: 149). Eşitlik 2 'den yola çıkarak Cagan 1956 enflasyon modelinin Rasyonel Beklenti fikrine göre çözülmüş makro iktisadi modeli,

$$M_t - p_t = \beta_0 + \beta_1 m_{t-1} + \alpha p_t + \beta_2 e_t + u_t \quad (4)$$

Şeklinde ele alınmıştır. Bu modelde, m_t ve p_t 'nin sırasıyla para stoku ve fiyatlar genel düzeyinin logaritması olması ve u_t 'nin para arzı modelinde rassal şokları ifade eden, ortalaması sıfır ve varyansı bir olan hata terimini temsil etmesidir. Bu modelde Cagan (1956) enflasyon modelinin Uyarlanmış Beklentiler çözümünde ortaya çıkan tahmin sorunlarına sahip değildir. Yani EKK (en küçük kareler) ve diğer tahmin yöntemleri ile tahmin edilebilir. Bu nedenle, Uyarlanmış Beklentilerin tahmin zorluklarına ve hatalarına karşılık iyi bir alternatif sunar. Buna karşın, Rasyonel Beklentiler çözümü Uyarlanmış Beklentilerde ifade edilen I gibi bir test edilebilir beklenti katsayısına sahip değildir. Bu nedenle bu durum Rasyonel Beklentilere getirilecek önemli bir eleştiri olacaktır. Ayrıca, beklenti oluşturmak için eldeki tüm verileri ve bilgiyi kullandıkları ve ekonomideki birimlerin, beklenti oluşturacakları süreci yani matematiksel modeli ve istatistiksel yöntemleri çok iyi bildikleri varsayımları da eleştirilmiştir.

Econometric Society'nin düzenlediği 1959 yılının kış toplantısında Muth Rasyonel Beklentiler fikrini açıklamıştır. Muth (1961) çalışmasına toplumların iktisadi yaşamında meydana gelen dalgalanmaların büyük bir kısmının iktisadi değişkenler hakkında gerçekleştirilen beklentilerin tutmaması sonucu ortaya çıktığını, yani beklenti hatalarının ekonomik yaşama olumsuz etkilerinin olduğunu belirterek başlar. Ayrıca Muth, dinamik iktisadi modelleri tamamlamak için birçok beklenti yaklaşımının oluşturulduğunu fakat bunların hiçbirinin ekonominin nasıl işlediğini anlatamadığını belirtir. Bu nedenle, gelecekteki koşulları tahmin etmede hangi tür verilerin nasıl bir çerçevede birleştirilerek kullanılacağı çok önemlidir; çünkü dinamik sistemlerde, beklentiler cari zamanda meydana gelecek olaylardan ve akış şekliyle çok etkilenir. Dolayısıyla, elde bulunan bilgi ve sistemin yapısı değiştiğinde bile hassas tahminlerde bulunmak gerekebilir. Muth'a göre bu konu çok önemlidir, çünkü yanlış değişkenlerin beklenti yerine kullanılması parametre sapmalarını ciddi biçimde sıfırdan farklı kılar (Muth, 1961).

Lucas'ın iktisadi politikaya ilişkin geleneksel değerlendirmelere yönelttiği eleştiri, Rasyonel bekleyişler yaklaşımının temel bir ilkesine dayanmaktadır. Bu temel ilke, bekleyişlerin oluşma biçiminin tahmin edilecek değişkendeki bir değişiklikte birlikte değişeceğini ifade etmektedir. İktisat politikaları uygulamaları ile beklentiler arasındaki karşılıklı etkileşim, Yeni Klasik yaklaşımın odak noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu karşılıklı etkileşim, ilk kez Lucas tarafından 1976 yılında yayınlanan bir makalede ele alınmıştır. Lucas'ın temel argümanı, yapısal econometric modellerin (structural econometric models) politik müdahaleler sonrasında iktisadi davranışların tahmin edilmesi konusunda kullanışlı olmadığı şeklinde ifade edilebilir. İktisadi birimler rasyonel olduklarından ve davranışlarını değiştirebildiklerinden, önceki gözlemlere dayanan tahmini parametreler, değerlerini önemli ve tahmin edilemeyecek şekilde değiştirebilir, bu nedenle ekonomik politikalarının uygulanması anlamsızdır. Bir çeşit uyarlanabilir beklenti (Uyarlamacı beklenti) kuralı kullanılsa bile, bu sorunlar hala geçerlidir (Andrada, 2017:212-228). Lucas, mevcut makroekonomik modellerin, iktisat politikaları değişikliklerinin etkilerini değerlendirmek için yetersiz kaldığını ve yanıltıcı sonuçlar verdiğini belirtmektedir. Literatürde "Lucas Eleştirisi" olarak adlandırılan bu görüşe göre, mevcut geleneksel modellerin sağlıklı sonuçlar vermemesi, "rasyonel beklentiler" ile yakından ilişkilidir. Rasyonel beklentileri olan özel karar birimleri, iktisat politikalarına karar verenlerin nasıl bir yol izleyeceklerini kestirmeye çalışırken, kendi davranış ve kararları da bu politikalardan etkilenmektedir. Makro ekonomik analize getirilen bu yeni yaklaşımın, iktisat politikaları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Buna göre, Keynesyen ve Parasalcı modellerde egzogen bir değişken olan "hükümetler", yeni klasik iktisat modelinde içselleştirilerek endojen bir değişkene dönüştürülmüştür (Ardıç, 1996: 1064).

Lucas'ın eleştirisi ekonometrik modellerdeki parametrelerin bir ekonomiyi kontrol etmek için isteğe bağlı politikalar kullanıldığında bu parametrelerin durağan olma ihtimalinin düşük olduğunu ifade eder. Hanehalkları, firmalar ve diğer karar verme kuruluşları mikroekonomik politikaların onların kararlarını optimal hale getirdiğini, davranışlarını ve dolayısıyla parametrelerini değiştirdiğini kabul ederler (Burns ve Miller, 2008: 55-56).

4. POLİTİKA ETKİNSİZLİĞİ

Yeni Klasik yaklaşım, ekonomik birimlerin maksimizasyon ilkesine göre karar verdiklerini varsayar. Tüketiciler ve firmalar mevcut tüm bilgileri kullanarak en uygun kararı verirler (Dornbusch ve Fischer, 1992: 5). Rasyonel Beklentiler modelinin geçerli olması ve piyasaların sürekli temizlenmesi varsayımları altında iktisat politikaları etkisiz değil aynı zamanda gereksizdir. Uygulanacak bir para politikası tamamen etkisizdir; toplam arz değişmez sadece fiyatlar genel düzeyi değişir.

Yeni Klasik İktisat teorisinin önemli varsayımlarından biri, bireylerin ekonomik kararlarında sadece reel faktörleri temel alacağı ve piyasaların daima temiz olduğu, yani fiyatların bütün piyasalarda dengeyi sağlayacak kadar esnek olduğudur (İslatince, 2002: 17). Bu bağlamda işgücü piyasasında denge reel ücret seviyesinde iş arayan herkesin iş bulabileceği varsayılır. Dolayısıyla, Yeni Klasikler işsizliği “eski” Klasikler gibi gönüllü bir olgu kabul etmektedirler. Buna karşılık Yeni Klasiklerle “eski” Klasikler arasındaki farklardan biri, Yeni Klasiklerin Parasalcılar tarafından geliştirilen doğal işsizlik kavramını kullanmalarındadır. Klasik yaklaşımda “tam istihdam” kavramı kullanılırken, Yeni Klasikler “doğal işsizlik düzeyinde denge” kavramını tercih etmektedirler (Ardıç, 2002: 25-26). Burada çalışanlar için cari dönem boş vakit, gelecek dönem boş vakit ile ikame edildiği için dönemlerarası ikame ilişkisinden bahsedilmektedir. Alınan bu kararlar, yani çalışma veya çalışmama kararı kişilerin takdirine bağlı, iradi kararlardır. Başka bir ifadeyle, işçi işsiz ise, işsiz kalmayı, yani boş zamanı gönüllü olarak tercih ettiği için işsizdir. Gayri iradi işsizlik kavramı söz konusu değildir (Paya, 2002: 342-343). Lucas’a göre, aslında gönüllü/gönülsüz işçi ayrımı da anlamsız bir ayırmadır. Önemli olan emeğini piyasaya sunacak olan bireyin bu etkinliğe girip girmemeye karar vermesidir. Bireyin işsizliği seçmesinin kendine özgü belirli (rasyonel) nedenleri vardır. Bu nedenleri sorgulamak ise iktisadın araştırma konusu dışında kalır (Ercan ve Özar: 2000: 30).

Lucas ve Rapping tarafından geliştirilen Rasyonel Bekleyişli Emek Piyasası Analizinde işçi ve işverenlerin beklenmeyen fiyat enflasyonuna verecekleri tepkilerde fark yoktur. İşçi beklediği ücretle cari ücret arasındaki farka göre emeğini arz ederken, firma da beklediği fiyatla, cari fiyat arasındaki farka göre mal arz etmektedir. Beklenmedik bir enflasyon durumunda her iki kesim de sinyal alma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır (Yay, 1996). Modelin önemli yani üreticilerdeki kullanılabilir bilgi setinin yapısı ile ilgilidir. Buna göre üretici kendi malının fiyatını bilmekte, ancak diğer piyasalardaki fiyatları gecikmeli bilmektedir. Bireylerin davranışlarının hem emek hem de mal arzı yönünden incelendiği Lucas fonksiyonu, çıktının beklenmeyen enflasyon durumunda doğal orandan saptığını belirlemektedir. Bu açıklamalara göre Yeni Klasik model, rekabet piyasalarında her üreticinin “kendi” piyasasındaki fiyatı bildiğini, buna karşılık fiyatlar genel düzeyini tahmin edeceğini varsaymaktadır. Modelde, piyasalar birer ada olarak tanımlanabilir ve adalar arası haberleşmenin kopuk olduğu varsayılabilir. Üreticiler diğer piyasalardaki (adalaradaki) gelişmeler konusunda ancak dönem sonunda haberdar olabilmektedir (Paya, 2002: 344).

Açıklanan bu varsayımlara göre kısa dönem toplam arz eğrisinin beklentilere bağlı olarak fiyatlara duyarlı olduğunu ifade eden Lucas Sürpriz Arz Fonksiyonu şu şekilde gösterilebilir:

$$Y - Y_n = \alpha (P - P^e) \quad (5)$$

Eşitliğe göre bir ekonomideki cari fiyat düzeyi (P) ile beklenen fiyat düzeyi (P^e) arasındaki sapma (P - P^e) ne kadar fazla olursa, fiili üretim (Y) ve doğal denge düzeyindeki çıktı (Y_n) arasındaki fark da (Y - Y_n) o kadar fazla olmaktadır (Bocutoğlu, 2008: 189).

Model, fiyatlardaki artış, nispi fiyat artışı olarak algılanırsa üreticilerin üretimlerini arttıracaklarını sürmektedir. Bir ekonomide tüm malların fiyatları arttığında, üretici fiyatlar genel düzeyinin artmasını beklemiyorsa, beklenen fiyat artışı (P^e) gerçekleşen fakat bu üretici tarafından bilinmeyen fiyatlar genel düzeyinden (P) küçük (P > P^e) olacaktır. Bu durumda üretici kendi malının fiyatındaki

(P_1) artıştan hareketle, nispi fiyat düzeyinin (P_1/P^e) yükseldiğini düşünür ve üretimini arttırır (Ünsal, 2007: 268).

Analizin tüm üreticiler için geçerli olduğu düşünülürse, fiyat düzeyinin beklenen fiyat düzeyinden büyük olması ($P > P^e$), ekonomide toplam arzın (Y) artmasına ve doğal düzeyin üzerine çıkmasına ($Y > Y_n$) yola açar. Başka bir ifadeyle, gerçek fiyat seviyesi, beklenen fiyat seviyesinden büyükse, bireyler bu durumu kendi mallarının fiyat artışları gibi algılamaktadırlar.

Yukarıdaki eşitlik şu şekilde düzenlenebilir:

$$Y = Y_n + \alpha (P - P^e) \quad (6)$$

Bu eşitlik ise, toplam arzın fiyatlara duyarlı olduğunu, yani toplam arz eğrisinin pozitif eğimli olduğunu göstermektedir.

Burada önemli olan nokta, eksik enformasyon ve sinyal algılama sorununun söz konusu olmasıdır. Eksik enformasyon ve sinyal algılama sorunu, örneğin merkez bankasının sürpriz bir şekilde uyguladığı genişlemeci para politikası nedeniyle ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda, firmalar fiyat artışının kaynağını ve türünü karıştırdıkları için üretim ve istihdam seviyesini artırırlar. Başka bir ifadeyle, üretim ve istihdam artışının nedeni, merkez bankasının sürpriz politikası, yani firmaları yanıltması olmuştur. Para arzının sürpriz bir şekilde genişletilmesi ile birlikte fiyatlar genel düzeyi arttığında, ekonomik birimler eksik bilgi nedeniyle fiyat değişikliğinin tamamen mutlak fiyat değişikliğinden kaynaklandığını bilemeyeceklerdir. Ekonomik birimler fiyat artışının en azından bir kısmını nispi fiyat artışı olarak algılayacaklar ve sonuçta üretimlerini ve çalışma saatlerini arttıracaklardır. Para arzı artışının üretimi genişletmesi, Parasalcı veya Keynesyen görüşe de uygundur. Ancak Yeni Klasikler'in getirdiği yenilik, parasal çerçevede sadece beklenmeyen (sürpriz) genişlemelerin üretimi arttıracığıdır (Paya, 2002: 345). Üretici açısından sürpriz niteliği taşımayan parasal genişleme ise, üretim üzerinde hiçbir uyarıcı etki yaratmamaktadır. Bu durumda, rasyonel beklentiler teorisine göre beklenen fiyat değişim oranı ile gerçekleşen fiyat değişim oranı her zaman örtüşmektedir. Başka bir ifadeyle, hiçbir zaman beklenmeyen fiyat değişimi söz konusu olamaz. Buna göre, yönetimler sistematik bir şekilde para arzını arttırarak üretimi yönlendirmeye çalıştıkları takdirde, rasyonel beklentilere sahip bireyler, modeli anlayarak bu politikaları boşa çıkaracaklardır. Merkez bankası para arzını arttırdığında fiyat artışını doğru tahmin edebilen rasyonel iktisadi ajanlar nominal ücret ve fiyatlarda buna uygun değişimin gerçekleşmesini sağlarlar. Friedman'ın yaklaşımında farklı olarak Yeni Klasik kısa talep yanlı politikalar kısa dönemde de etkisizdir. Parasal genişleme sadece fiyatlar genel düzeyini etkilemektedir (Pierce and Tysome, 1985: 158-159).

Yeni Klasik yaklaşım, kısa dönemde dahi Phillips eğrisinin geçerliliğini reddeder. Yeni Klasiklerin Phillips Eğrisi yorumu, gerçekte bir toplam arz eğrisini ifade etmektedir. Bekleyişlerle birleşen bu arz fonksiyonu, sadece sistematik olmayan, yani beklenmeyen parasal etkilerin reel değişkenleri etkileyebildiğini gösterir. Buna karşın, sistematik parasal etkiler, rasyonel beklentiler varsayımı altında derhal fiyat etkilerine dönüşerek, kısa dönemde bile reel değişkenlerde bir değişiklik yaratmazlar. Yani fiili işsizlik oranı, herhangi bir zaman anında doğal işsizlik oranına karşılık gelmektedir (Yay, 2000: 202-203).

Yeni Klasik yaklaşımın rasyonel bekleyişlerle birleştirilmiş arz fonksiyonuna göre kısa dönemde negatif eğimli Phillips eğrisi beklenti hatalarını yansıtmaktadır. Uzun dönemde ise Phillips eğrisinin dik olduğu varsayılmaktadır. Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, sadece beklenmeyen para stoku değişmelerinin çıktı ve istihdamı düzeyini etkileyeceğidir. Ekonomik politikanın yaratacağı etkiler halkın bu politika konusundaki bekleyişlerine bağlı olduğu için, ekonomik birimlerin bekleyişleri izlenen ekonomik politikadaki değişme karşısında takınacakları tutumu da belirleyecektir. Ekonomik politikalar konusundaki bu ayrım, literatürde beklenen-beklenmeyen ayrımı olarak adlandırılmaktadır.

Rasyonel Beklentiler teorisine göre genişlemeci makroekonomik politikalar kısa dönemde etkilidir; ancak gerekli koşulun ‘sürpriz politika’ olduğunu belirtmek gerekir. Beklenmedik veya sürpriz politikalar, para politikası ve maliye politikası olarak uygulanabileceği gibi her iki politikanın kombinasyonu da olabilir. Bu anlamda, gerçekleşen para arzı artış oranının, beklenen büyüme oranından farklı olması sürpriz para politikasını ifade eder; benzer şekilde gelecek dönem kamu harcaması ve vergi düzeyi ile bunların beklenen değerlerinin farklı olması sürpriz maliye politikası anlamına gelmektedir. Ancak uzun dönemde etkilenen değişkenler sadece fiyatlar genel düzeyi ve faiz oranı olacaktır (Nwaobi, 2014: 11). Sürpriz politika sonucunda cari fiyat düzeyi, beklenen fiyat düzeyinden yüksek olduğu için, firmalar üretimlerini artırırlar. Cari üretim seviyesi, doğal denge seviyesinin Y_n üzerine çıkar ve işsizlik oranı doğal işsizlik oranının altına iner. Ancak belirtmek gerekir ki üretim ve istihdam seviyesindeki bu artış geçicidir. Çünkü rasyonel davranan ekonomik birimler, yanlışlıklarını anladıklarında üretim ve işgücü talebini kısacaklardır.

Merkez bankası genişlemeci bir para politikası uygulayacağını önceden kamuoyuna duyurursa, rasyonel ekonomik karar birimleri, beklentilerini oluştururken bu enformasyonu dikkate alacaklar ve para arzındaki artışın fiyatlar genel seviyesini yükselteceğini hesaba katacaklardır. Gerçekleşen fiyat düzeyi, beklenen fiyat düzeyine eşit olduğu için, üretim ve dolayısıyla istihdam düzeyi değişmemiş, yani ekonomi doğal işsizlik düzeyinde dengeye gelmiştir. Burada eksik bilgi sorunu olmayan bireyler, fiyatlardaki artışın nispi fiyat artışı olmadığını bildikleri için üretimlerini ve çalışma saatlerini artırmaları için herhangi bir sebep yoktur. Sonuç olarak; çıkış noktasında Parasalcı Görüşler bulunan Yeni Klasik makro iktisat teorisine göre, devletin konjonktür politikası etkisizdir. Para politikaları ile kısa dönemde bile üretim ve istihdam düzeylerini artırmak mümkün olmamaktadır.

5. SONUÇ

Keynesyen iktisatçılara göre ekonomi eksik istihdam düzeyinde dengeye gelme eğilimindedir ve talep yanlı politikalarla müdahale edilmediği sürece tam istihdama kendiliğinden ulaşması söz konusu olamaz. Bu tür politikalar gerekli ve etkilidir. Keynesyen yaklaşımın bu görüşüne karşı çıkan Friedman, piyasa ekonomisinde istikrarsızlığın ancak kısa dönemde görülebileceğini uzun dönemde ise kendiliğinden istikrarın sağlanacağını savunmuştur. Geliştirilen modelde tam istihdam düzeyinde denge kavramı yerine doğal işsizlik düzeyinde denge kavramı kullanılmıştır. Phillips eğrisi kapsamında gerçekleşen tartışmalarda politika etkinsizliği ekonomik birimlerin oluşturdukları beklentiler ile açıklanmıştır. Beklentilerle genişletilmiş Phillips eğrisi analizinde Uyarlamacı beklentilere sahip olan ekonomik birimlerin enflasyona ilişkin beklentileri sadece kısa dönemde hatalıdır. Uygulanan politikaların sonuçları öngörülemediği için kısa dönemde kısa dönemde üretim ve istihdam düzeyi değişmektedir. Uyarlamacı beklentiler yaklaşımında iktisadi ajanlar uzun dönemde beklenti hatalarını düzeltir ve doğru tahminde bulunurlar; dolayısıyla kısa dönemde değişen istihdam düzeyi uzun dönemde doğal oranına ulaşır. Politikaların etkili olup olmaması beklentilerin oluşum biçimi ve bununla bağlantılı olarak enflasyona ve dolayısıyla reel ücretlere ilişkin tahminlerin hatalı olması ile açıklanmaktadır. Parasalcı yaklaşımın temel önermelerini kabul eden Yeni Klasik iktisatçılar tarafından geliştirilen rasyonel beklentilere göre bireyler beklentilerini oluştururken mevcut tüm bilgileri doğru biçimde yorumlayabilir, sistematik hata yapmaktan kaçınabilir ve dolayısıyla doğru tahminde bulunabilir. Rasyonel beklentiler, kişilerin tahminlerinde hata yapmayacaklarını değil, hataların sistematik hatalar olmayacağını vurgulamaktadır. Başka bir deyişle rasyonel beklentiler geçerliyse hatalar ekonometrik ve iktisadi olarak stokastiktir yani rastlantısaldır. Rasyonel davranan ekonomik birimler uygulanan politikalar sonucunda gerçekleşen enflasyon ve dolayısıyla reel ücret düzeyini doğru tahmin edebildikleri için gerekli tedbirleri alacaklardır. Reel ücret düzeyinin değişmemesi anlamına gelen bu süreç istihdam ve hasıla düzeyinin doğal oranından sapma göstermeyeceği anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpago, H. (2018). Güncel ve Eleştirel Bir Bakış Açısıyla İktisadi Düşünce Tarihi. Konya, Çizgi Yayınevi.
- Andrada, A.F.S. (2017). Understanding Robert Lucas (1967-1981): his influence and influences. *Economia* 18, 212–228.
- Ardıç, K. (2002). Yeni Klasik İktisat Okulu, İktisat'ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Birakanlar II, *İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi*, 23-47.
- Ardıç, K. (1996). Lucas Eleştirisi. (Ed.) D. Gökçe, Para – Finans Ansiklopedisi, Cilt: 2 (ss. 1063-1067). İstanbul, Creative Yayıncılık.
- Bildirici, M. & C. Türkmen (2016). New Monetarist Phillips curve, *Procedia: Economics and Finance*, Istanbul Conference of Economics and Finance, ICEF 2015, 22-23 October 2015, Istanbul, Turkey, 360-367.
- Biol, Ö. H. (2013). “Adaptive Expectations” of Milton Friedman and Monetarists and Phillips Curve; and the Comparison of them with Other Macroeconomic Schools. *GSTF Journal on Business Review* (GBR), 3(1), 154-166.
- Bocutoğlu, E. (2008). Karşılaştırmalı Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar (2. baskı). Trabzon, Derya Kitabevi.
- Bocutoğlu, E. (2012). Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme. Working Paper, Discussion Paper, No. 2012/106, Turkish Economic Association, Ankara.
- Burns, A.F. & Miller, G.W. (2008). The Evolution of Monetary Policy and Banking in the US, Heidelberg, Springer.
- Cagan, P. (1956). The Monetary Dynamics of Hyperinflation. in M. Friedman (ed.), *Studies in the Quantity Theory of Money*, Chicago, University of Chicago Press, 25-117.
- Çakmak, A. (1997). Ortodoks Makro İktisada Giriş. İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi.
- Çevik, F. S. (2005). Beklentilerin Rolü ve Phillips Eğrisi, <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/11a/01.htm>, (ET: 07.07.2018).
- Dornbusch, R. & S. Fischer (1992). Makroöekonomik, (5. Baskı), München, Oldenburg Verlag
- Ercan, F. & Ş. Özar (2000). Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış, *Toplum ve Bilim*, Sayı 86, Birikim Yayıncılık, Güz 2000, 22-71.
- Fehr, E. & J.R. Tyran (2004). Expectations and the Effects of Money Illusion, Working Paper No. 164, International Economic Association
- Fischer, S. (1977). Long-Term Contracts, Rational Expectations, and the Optimal Money Supply Rule, *The Journal of Political Economy*, 85(1), 191-205.
- Friedman, M. (1991). Monetarists Economics, IEA Masters of Modern Economics, Series Editor: Cento Veljanovski, Cambridge, Basil Blackwell.
- Friedman, M. (1977). Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. *The Journal of Political Economy*, Vol. 85(3), 451-472.
- Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. *The American Economic Review*, 58(1), 1-17.
- İşıklar, İ. (2004). Finansal Ekonomi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- İslatince, H. (2002). Rasyonel Beklentiler Teorisinin Rasyonelliği Tartışmaları C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 17-23.
- Mankiw, M.G. (2004). Principles of Economics, (3. Baskı), Thomson, South-Western:
- McCallum, B (1980). The Significance of Rational Expectations Theory. *Challenge*, 22(6), 37-43.
- McCallum, B (1989). Monetary Economics: Theory and Policy, Macmillan Publishing Company,
- Muth, J F. (1961). Rational Expectations and the Theory of Price Movements. *Econometrica*, 29(3), 315-335.
- Nwaobi, G.C. (2014). Rational Expectations and Monetary Theory: An Investigate Paper (1960-1989), *Quantitative Economic Research Bureau Nigeria, Researchgate*, <https://econpapers.repec.org/paper/wpawuwpm/0501001.htm>. (ET: 06.05.2019).

- Paya, M. (2001). Makro İktisat. Geliştirilmiş (2. Baskı), İstanbul, Filiz Kitabevi
- Paya, M. (2002). Para Teorisi ve Para Politikası, (3. Baskı), İstanbul, Filiz Kitabevi
- Phelps, E.S. (1967). Phillips Curves Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time, *Economica*, New Series, 34(135), 254-281.
- Phillips, A.W. (1958). The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957", *Economica*, New Series, 25(100), 283-299.
- Pierce, D.G & Tysome, P. J. (1985). Monetary Economics. Theories, Evidence and Policy, 2. Edition, London.: Butterworths.
- Sargent, T.J. & Wallace, N. (1974). *Rational Expectations and the Theory of Economic Policy*, Working paper, No: 29, Federal Reserve Bank of Minneapolis. <https://econpapers.repec.org/paper/fipfedmwp/29.htm>, (ET: 08.03.2019).
- Stein, J.L. (1981). Monetarists, Keynesian, and New Classical Economics. *The American Economic Review*, 71(2), 139-144.
- Tunca, Z. (2002). Rasyonel Beklentiler Teorisi ve Phillips Eğrisi. *İktisat'ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar II*, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 48-63.
- Ünsal, M.E. (2007). Makro İktisat (7. Baskı). Ankara, İmaj Yayıncılık.
- Yay, G.G. (2000). Yeni Klasik Makro İktisat Okulu. *İktisat Yazıları: Metodoloji–Düşünce–Politika*, Ed.: T. Yay - G.G. Yay, İstanbul, Beta Basım, 193-211.
- Yay, G. (1996). Yeni Klasik İktisat Okulu. *Para ve Finans Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, 3. Cilt, <http://www.gulsunyay.com/portal/modules.php?name=News&file=print&sid=3>,(ET:09.07.2019).

NOMİNAL FAİZ ORANI İLE ENFLASYON İLİŞKİSİ: D-8 ÜLKELERİ İÇİN FISHER ETKİSİNİN VARLIĞININ ARAŞTIRILMASI

RELATIONSHIP BETWEEN NOMINAL INTEREST RATE AND INFLATION: INVESTIGATION OF THE EXISTENCE OF FISHER EFFECT FOR D-8 COUNTRIES

Cebrailek TELEK*

Öz

Bu çalışmanın amacı, D-8 ülkeleri (Türkiye, Mısır, İran, Malezya, Pakistan, Endonezya, Bangladeş, Nijerya) için nominal faiz oranı ile enflasyon ilişkisini Fisher etkisi kapsamında incelemektir. Bu amaçla ülkelerin 2003Q1-2019Q4 dönemi üçer aylık tüketici fiyat endeksi ve mevduat faiz oranları verileri kullanılarak ikinci nesil panel veri analizi yöntemlerinden CADF-CIPS birim kök testi, Westerlund ve Edgerton (2007) LM Bootstrap eşbütünleşme testi ve katsayıların tahmini için de CCE testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda Nijerya ve Malezya'da Fisher etkisinin geçerli olmadığı; İran'da zayıf Fisher etkisinin geçerli olduğu, Endonezya, Mısır, Bangladeş, Pakistan ve Türkiye'de ise tam Fisher etkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: D-8 Ülkeleri, Fisher Etkisi, Nominal Faiz Oranı, Enflasyon Oranı.

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship of the nominal interest rate and inflation in the context of the Fisher effect for the D-8 country (Turkey, Egypt, Iran, Malaysia, Pakistan, Indonesia, Bangladesh, Nigeria). For this purpose, using the second generation panel data analysis methods of the countries using the quarterly deposit interest rates and consumer price indices data of the 2003Q1-2019Q4 period. CADF-CIPS unit root test, Westerlund and Edgerton (2007) LM Bootstrap cointegration test and CCE test were used to estimate the coefficients. In the findings, the Fisher effect was not valid in Nigeria and Malaysia; Weak Fisher effect is valid in Iran; Indonesia, Egypt, Bangladesh, Pakistan and Turkey is concluded that the effect applies to full-Fisher.

Keywords: D-8 Countries, Fisher Effect, Nominal Interest Rate, Inflation Rate.

*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Dış Ticaret Bölümü,
cebrailtelek@kilis.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Purpose:

The relationship between inflation and the interest rate and the direction of the relationship is draw heavy attention by economists and policy makers and is a subject of discussion. The relationship between interest rates and inflation is known in the literature as the “Fisher Effect or Fisher Parity” since it was first investigated systematically by American economist Irving Fisher (1867-1947), who conducted pioneering studies on this subject. According to this hypothesis, the nominal interest rates in the countries are the sum of the real interest rate, also known as the required rate of return, and the expected inflation rate. The Fisher hypothesis claims that an increase in the expected inflation rate for the long term will increase the nominal interest rates equally, and otherwise a decrease in the expected inflation will decrease the nominal interest rates equally. This study aims to determine the validity of the Fisher Effect hypothesis for D-8 countries (Turkey, Egypt, Iran, Malaysia, Pakistan, Indonesia, Bangladesh, Nigeria), also known for developing countries 8.

Methodology:

In this study, which aims to determine whether Fisher effect is valid for D-8 countries, quarterly Consumer Price Index (CPI) and Deposit Interest Rate data of the countries were used. All the data used was compiled from the International Monetary Fund's (IMF) official website of the International Financial Statistics (IFS). As a method, CADF (Cross Sectionally Augmented Dickey Fuller) and CIPS (Cross Sectionally Augmented IPS) tests were preferred from the second generation panel unit root tests to determine the stability of the series. Later, LM Bootstrap cointegration test developed by Westerlund and Edgerton (2007) was applied to determine the presence of cointegration relationship between the series. After the cointegration relationship was determined, CCE (Common Corelated Effects) cointegration coefficient estimator method developed by Peseran (2006) was used to estimate long-term coefficients.

Findings:

In the results of CADF and CIPS tests, it is seen that interest rate and inflation series are not stationary in both fixed and trending models at the level, that is, they contain unit root. However, it was determined that the series became stationary in both models in the first differences. In other words, interest rate and inflation series are stationary in the first differences I (1). When Westerlund and Edgerton (2007) LM Bootstrap Cointegration Test results are examined, it is seen that the cointegration relationship is determined between the series. In other words, it means that there is a long-standing relationship between the series and they act together. This result also supports the long-term cointegration relationship between the interest rates and inflation variables for the D-8 countries examined and the Fisher effect is valid.

CCE cointegration coefficient estimated test results are analyzed when the inflation rate will occur an increase in interest rates of Turkey, Iran, Indonesia, Egypt, Bangladesh and the positive effects on Pakistan's economy and it is seen that the coefficient of statistically meaningful. It is determined that an increase in the inflation rate affects interest rates positively in Nigeria and negatively in Malaysia, but the coefficients are not statistically significant. When the Panel-CCE coefficient obtained for the overall panel is analyzed, it is seen that the coefficient is positive and significant. This result indicates that a 1% increase in inflation rate for D-8 countries will increase interest rates by 2.07%.

Conclusions:

When the evaluation is valid for Turkey as a full Fisher effect will occur and the inflation rate is likely to increase interest rates to 3.9%, an increase of 1%. For other countries, the Fisher effect is not valid in Nigeria and Malaysia; Weak Fisher effect is valid in Iran; It can be stated that the full Fisher effect is valid in Indonesia, Egypt, Bangladesh and Pakistan. In countries where the Fisher effect is valid, policy makers can lower interest rates when they lower their inflation rates, otherwise nominal interest rates increase when inflation rates increase. For this reason, it can be said that policy makers who want to decrease interest rates or who want to keep them under control should decrease their inflation rates. However, it can be said that the monetary policies implemented by central banks in countries where the Fisher effect is valid will affect the nominal interest rates, not the real interest rates. This situation reveals that monetary policies are ineffective. Because the tight monetary policy to be implemented will increase the nominal interest rates by the expected inflation rate and will not change the real interest rate. For such reasons, policy makers can ensure that their policies are more effective when they determine whether the Fisher effect is valid for their economy.

1. GİRİŞ

Bir ekonomide mal ve hizmet fiyatları genel seviyesinde yaşanan sürekli bir artış şeklinde tanımlanan enflasyon kavramının, ülkelerin ekonomik refah düzeyleri üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bu etkilerden bazıları tüketicilerin satın alma gücünü azaltması, gelecekle ilgili belirsizlik yaratarak bireyleri tüketim ve yatırım konularında kararsızlığa sürüklemesi, ekonomik dalgalanmalara neden olması, ekonomik büyümeyi ve işgücü piyasasını olumsuz etkilemesi, uluslararası rekabet gücünü azaltması ve gelir dağılımını bozması şeklinde açıklanabilir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2013: 1-7). Bu gibi olumsuz etkileri nedeniyle günümüz merkez bankalarının çoğunluğu enflasyonu kontrol altında tutmaya ve fiyat istikrarını sağlama hedefini gözetmektedir.

Fiyat istikrarı kavramı ise yatırım, tüketim ve tasarruf açısından insanların karar verirken göz önünde bulundurmaları gerek görmedikleri ölçüde düşük bir enflasyon oranını ifade etmektedir. Fiyat istikrarını sağlayamayan ekonomilerde, geçmişte Türkiye’de de görüldüğü üzere, ülkelerin siyasi ve sosyal yapıları ciddi bir şekilde etkilenmektedir (TCMB, 2013: 1). Bu nedenle fiyat istikrarının önemi, TCMB’nin resmi internet sitesinde dahi “Merkez Bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır” şeklinde belirtilmektedir.

Fiyatlar genel düzeyinin ya da enflasyonun yukarıda belirtilen etkilerinin yanı sıra birçok makroekonomik değişkeni de etkilediği bilinmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde finansal ve reel piyasalar açısından oldukça önemli olan faiz oranları üzerindeki etkisi yadsınamaz. Buradan yola çıkarak; enflasyon ile faiz oranları arasındaki ilişki ve ilişkinin yönü ekonomistler ve politika yapıcılar tarafından oldukça ilgi görmekte ve tartışma konusu olmaktadır.

Faiz oranları ile enflasyon arasındaki ilişki, bu konuda öncü çalışmalar yapan Amerikalı iktisatçı Irving Fisher (1867-1947) tarafından ilk olarak sistemli bir şekilde araştırıldığından literatürde onun adıyla “Fisher Etkisi veya Fisher Paritesi” olarak bilinmektedir. Bu hipoteze göre ülkelerdeki nominal faiz oranları, gerekli getiri oranı olarak da bilinen reel faiz oranı ve beklenen enflasyon oranının toplamından oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2015: 447). Bu noktadan hareketle Fisher hipotezi, uzun dönem için beklenen enflasyon oranında meydana gelecek bir artışın nominal faiz oranlarını da bire bir şekilde artıracığını, tersi durumda beklenen enflasyonda meydana gelecek bir azalmanın, nominal faiz oranlarını eşit bir şekilde düşüreceğini iddia etmektedir (Krugman ve Obstfeld, 2003: 402).

Bu çalışma, Türkiye’nin de içerisinde yer aldığı D-8 ülkeleri (Türkiye, Mısır, İran, Malezya, Pakistan, Endonezya, Bangladeş, Nijerya) olarak da bilinen 8 gelişmekte olan ülke için Fisher Etkisi hipotezinin geçerliliğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular incelenen ülkelerdeki piyasa yapıcılarının faiz oranlarını ve enflasyon oranlarını düzenlemeleri, kontrol altında tutabilmeleri ve ekonomi politikası araçlarının optimum kullanımı sağlayabilmeleri açısından yol gösterebilecektir. Bu amacı gerçekleştirmek için 2003Q1-2019Q4 dönemi üçer aylık ülkelerin mevduat faiz oranları ve tüketici fiyat endeksleri verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

Irving Fisher (1930) çalışmasında faiz ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve uzun dönemde beklenen enflasyon oranında ortaya çıkan bir değişim ile nominal faiz oranı arasında pozitif, doğru yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedenini ise uzun dönemde ekonominin tam istihdamda dengeye geleceğini ve reel faiz oranlarının da bu durumdan etkilenmeyeceği şeklinde açıklamaktadır. Bu hipoteze göre nominal faiz oranı, reel faiz oranı ve beklenen enflasyon oranının toplamı şeklinde ifade edilmektedir (Fisher, 1961: 27). Bu açıdan bakıldığında Fisher eşitliği aşağıdaki denklem (1) ile gösterilebilir:

$$i = a + p \quad (1)$$

Denklemden (i) nominal faiz oranını, (a) reel faiz oranını ve (p) beklenen enflasyon oranını temsil etmektedir (Seyidoğlu, 2013: 183).

Literatürde nominal faiz oranı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen Fisher etkisinin geçerliliğinin tespitine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalara öncülük eden Fisher (1930), çalışmasında Amerika için 1890-1927 dönemini incelemiş ve faiz oranı ve enflasyon arasındaki korelasyon ilişkisini 0,857 olarak tespit etmiştir. İngiltere için ise 1820-1924 dönemini analiz etmiş ve korelasyon ilişkisini 0,980 olarak tespit etmiştir (Küçükaksoy ve Akalın, 2017: 21).

Fisher etkisinin geçerliliği ile ilgili yabancı literatür incelendiğinde farklı ülkeler ve ülke grupları için farklı analiz yöntemlerinin uygulandığı ve farklı sonuçların elde edildiği birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları; Mishkin ve Simon (1995), Avusturalya ekonomisi için kısa dönemde Fisher etkisinin geçerli olmadığını ancak uzun dönem için geçerli olduğunu; Panopoulou ve Pantelidis (2016), 19 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmalarında, İrlanda ve İsviçre dışında incelenen tüm ülkelerde uzun dönemli bir Fisher etkisinin varlığını destekleyen yeterli kanıtları sağladığını; Panopoulou (2005), yaptığı çalışmasında ise 14 OECD ülkesi için Fisher etkisinin varlığını destekleyen kanıtlar elde etmiştir.

Mishkin (1992), Fahmy ve Kandil (2002), farklı dönemlerde ABD için yaptıkları çalışmalarında kısa dönem için hipotezin desteklenmediğini ancak uzun dönem için Fisher etkisinin güçlü bir şekilde desteklendiğini tespit etmişlerdir. Ray (2012), ABD, Hindistan, Kore ve Japonya için faiz oranı ile enflasyon oranı arasında uzun vadeli pozitif bir ilişki olduğuna dair kanıtlar bulmuştur. Juntilla (2001), Finlandiya için yaptığı çalışmasında nominal faiz oranı ve enflasyon arasında uzun vadeli pozitif bir ilişki; Asari vd. (2011) ise Malezya için enflasyon oranının faiz oranını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Hatemi-J ve Irandoust (2008), Avusturalya, Japonya, Malezya ve Singapur için yaptıkları çalışmalarında sonuçların tam bir Fisher etkisini reddettiğini ortaya koymuşlardır. Ancak Hatemi-J (2011), yaptığı bir diğer çalışmada Amerika ve İngiltere için vaka bazında bootstrap yaklaşımını kullanarak yapısal kırılmalar durumunda vergiye göre düzenlemiş Fisher etkisini destekleyen sonuçlara ulaşmıştır.

Everaert (2014), 21 OECD ülkesini incelediği çalışmasında; Sjölander vd. (2017), 5 İskandinav ülkesi (İzlanda, Norveç, İsveç, Finlandiya, Danimarka) için yaptıkları çalışmalarda Fisher etkisini destekler kanıtlara ulaşmışlardır. Payne ve Ewing (1997), 9 az gelişmiş ülkeyi inceledikleri çalışmalarında sadece Malezya, Pakistan ve Sri-Lanka ülkelerinde tam bir Fisher etkisinin varlığına rastlamışlardır. Tsong ve Hachicha (2014), belirledikleri birkaç gelişmekte olan ülkede (Endonezya, Malezya, Rusya ve Güney Afrika) hipotezi destekleyen güçlü kanıtlara ulaşmışlardır. Lazar (2013), ise gelişmekte olan ülkelerden Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Romanya'yı analiz ettiği çalışmasında, Romanya ve Polonya için teoriyi destekleyen güçlü kanıtlar bulurken, diğer ülkelerde teorinin güçlü bir şekilde desteklenmediği sonucuna ulaşmıştır. Wong ve Wu (2003), G7 ülkeleri ve 8 Asya ülkesini inceledikleri çalışmalarında ve Benazic (2013), Hırvatistan için uzun dönemde hipotezin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Fisher etkisinin geçerliliğiyle ilgili Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalardan bazılarına kronolojik olarak özet bir şekilde yer verilecek olursa; Şimşek ve Kadılar (2006), Köse vd. (2012), Mercan (2013), Hacıoğlu ve Yerlikaya (2014), Atgür ve Altay (2015), Başar ve Karakuş (2017), Doğan vd. (2018) çalışmalarından elde ettikleri bulgularda Fisher etkisinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Tunalı ve Erönel (2016) ise hipotezin kısa dönemde geçerli olmadığı, uzun dönemde geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Pınar ve Erdal (2018), farklı faiz oranları ile yaptıkları çalışmalarında faiz oranlarının tamamında uzun dönem için geçerli olduğunu, ancak kısa dönem içinse yalnızca hazine tahvilleri faiz oranında geçerli olduğunu tespit etmiştir. Tayyar (2018) ise Neo-Fisher etkisini araştırdığı çalışmasında hipotezin geçerli olduğunu belirtmiştir. Yılcı (2009), Bayat (2011), yaptıkları çalışmalarında incelenen dönemler açısından Fisher etkisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Literatür incelemesinden de görüldüğü üzere Fisher etkisinin geçerliliği ile ilgili tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı çalışmalar Türkiye için Fisher etkisinin geçerli olduğunu, bazıları kısmen geçerli olduğunu, bazıları ise geçerli olmadığını ifade etmektedir. İncelenen dönemlerin ve uygulanan analiz yöntemlerinin farklı olması elde edilen sonuçların farklılık göstermesine neden olduğu söylenebilir.

Çalışmada güncel verilerle analiz yapılacak olması, ikinci nesil panel veri yöntemlerinin kullanılacak olması ve incelenen ülke topluluğunun D-8 ülkelerinden (gelişmekte olan 8 ülke) oluşması bakımından literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olduğu ve bu nedenlerle de çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

3. FISHER ETKİSİNİN D-8 ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle analizde kullanılan veri seti ve oluşturulan model açıklanacak daha sonra uygulanacak yöntemler belirtilecek ve yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

3.1. Veri Seti ve Model

D-8 ülkeleri (Türkiye, Mısır, İran, Malezya, Pakistan, Endonezya, Bangladeş, Nijerya) için Fisher etkisinin geçerli olup olmadığını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada ülkelerin 2003Q1-2019Q4 dönemi çeyreklik Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve Mevduat Faiz Oranı verileri kullanılmıştır. Kullanılan verilerin tamamı Uluslararası Para Fonu'nun (IMF), Uluslararası Finansal İstatistikler (IFS) resmi internet adresinden derlenmiştir.

Bu çalışmada kullanılacak model Everaert (2014) ve Küçükaksoy ve Akalın (2017)'in OECD ülkeleri için yaptıkları çalışmalar için kullandıkları model temel alınarak denklem 2'de oluşturulmuştur:

$$i_{it} = \alpha_{it} + \beta_i \pi_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Denklemden i_{it} uzun dönem nominal faiz oranını, π_{it} enflasyon oranını, ε_{it} hata terimini, β_i eğim katsayısını ve α_{it} sabit terimi ifade etmektedir. Fisher denkleminin düzenlenmiş hali olan denklem 2 ile faiz ve enflasyon değişkenleri arasındaki eşbütünlük ilişkisi tespit edilebilecektir. Bu noktada eğim katsayısı bire eşit olursa ($\beta=1$) tam Fisher etkisinin geçerli olacağını, birden büyük olursa ($\beta>1$) yine tam Fisher etkisini ifade ettiği ancak nominal faizin gelir vergisine tabi olduğu, eğim katsayısının birden küçük olduğu ($\beta<1$) durumda ise zayıf Fisher etkisinin olduğu söylenebilir (Everaert, 2014: 199-200); Küçükaksoy ve Akalın, 2017: 25).

3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri

Panel veri analizlerinde değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığını incelemeye önce daha anlamlı sonuçlar elde edebilmek için yatay kesit bağımlılığının ve homojenliğin tespit edilmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığı, panel veri modelleri ile yapılan analizlerde seri belli bir şoka maruz kaldığında panelde bulunan tüm yatay kesit birimlerinin aynı derecede etkilenmesini ifade etmektedir (Güriş, 2015: 77). Yatay kesit bağımlılığı varsa ve dikkate alınmamış ise elde edilecek sonuçlar önemli ölçüde etkilenecektir. Çünkü Yatay kesit bağımlılığı göz önünde bulundurulmazsa elde edilen analiz sonuçları sapmalı ve tutarsız sonuçlar verecektir (Altıntaş ve Mercan, 2015: 359).

Çalışmada Breusch ve Pagan (1980)'nin LM testi, Pesaran (2004)'nin CD ve CD_{LM} testleri ve aynı zamanda Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} testleri yatay kesit bağımlılığını araştırmak için kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ise Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Testler	Değişkenler	
	Faiz Oranı	Enflasyon
LM	87,872*** (0,000)	85,781*** (0,000)
CD _{LM}	8,001*** (0,000)	7,733*** (0,000)
CD	-4,822*** (0,000)	-4,595*** (0,000)
LM _{adj}	34,788*** (0,000)	117,923*** (0,000)

Not: Parantez içerisinde belirtilen değerler (Prob.) olasılık değerlerini ve *** ise %1'de istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı testlerinde H_0 hipotezi yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklinde oluşturulur. Bu nedenle hipotez kabul edilirse yatay kesit bağımlılığı olmadığını, tersine reddedilirse yatay kesit bağımlılığı olduğunu gösterir. Tablo 1'de görüldüğü gibi LM, CD_{LM}, CD ve LM_{adj} testlerinde faiz oranı ve enflasyon değişkenlerinin olasılık değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinden küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuçlara göre seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ikinci nesil testler olarak bilinen panel birim kök ve panel eşbütünlüşme testleri uygulanmaktadır.

Paneli oluşturan ülkelerin birinde bir değişim yaşandığında diğer ülkelerin benzer seviyede etkilenip etkilenmediğini tespit edebilmek için homojenlik testleri yapılmaktadır. Ekonomik yapı olarak birbirleriyle benzer olan ülkeler için kurulan modellerden elde edilecek katsayıların homojen olması, tersine ekonomik yapıları farklı olan ülkeler için kurulan modellerden ise elde edilecek katsayıların heterojen olması beklenmektedir (Günay vd., 2018: 96). Bu çalışma için Pesaran ve Yagamata (2008) tarafından geliştirilen Delta ve Delta_{adj} testleri homojenliğin tespiti için kullanılmıştır. Yapılan test sonuçları Tablo 2'de ifade edilmektedir.

Tablo 2: Homojenlik Testi

Homojenlik	Değişkenler	
	Faiz Oranı	Enflasyon
$\tilde{\Delta}$	23,770*** (0,000)	31,833*** (0,000)
$\tilde{\Delta}_{adj}$	24,304*** (0,000)	32,549*** (0,000)

Not: Parantez içerisinde belirtilen değerler (Prob.) olasılık değerlerini ve *** ise %1'de istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Homojenlik testinde H_0 hipotezi eğim katsayıları homojendir şeklinde oluşturulur. Tablo 2'deki Delta test sonuçlarına göre %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde H_0 reddedilerek elde edilen katsayıların homojen olmadığı heterojen olduğu sonucuna ulaşılır. Bunun sonucu olarak enflasyonda meydana gelecek bir değişikliğin faiz oranları üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye farklılık göstereceği söylenebilir. Bununla birlikte yapılacak olan eşbütünlüşme analizi sonucunda elde edilecek bulguların yorumlarının anlamlı ve güvenilir olacağını ifade etmektedir.

3.3. Panel Birim Kök Testleri

Panel birim kök testleri yapılırken karşılaşılan sorunlardan ilki yatay kesit bağımlılığı olup olmamasıdır. Çünkü serilerde yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmamasına göre uygulanacak olan panel birim kök testleri de farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma seriler arasında yatay kesit bağımlılığı yoksa birinci nesil panel birim kök testleri, varsa yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testleri uygulanması şeklinde gerçekleşir. Paneli oluşturan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının tespiti için LM, CD_{LM}, CD ve LM_{adj} testleri yapılmış ve çalışmada yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Bu nedenle serilerin durağanlığı tespiti için ikinci nesil panel birim kök testlerinden CADF (Cross Sectionally Augmented Dickey Fuller) testi tercih edilmiştir.

Pesaran (2007)'nin geliştirmiş olduğu CADF testinin en önemli özelliği yatay kesit bağımlılığını dikkate almasını yanı sıra $N > T$ veya $T > N$ olsa dahi güvenilir sonuçlar ortaya koymasındır (Küçükaksoy ve Akalın (2017: 27). Bu test için oluşturulan H_0 hipotezi seri durağan değildir şeklinde kurulur. Elde edilen test istatistik değerleri Pesaran (2007) çalışmasında yer alan CADF tablo değerleriyle karşılaştırılır. CADF kritik tablo değerinin, CADF test istatistiğinden büyük olması H_0 hipotezinin reddedilmesini sağlar ve incelenen ülkenin serisinin durağan olduğunu gösterir. Bununla birlikte, ülkelere ait ayrı ayrı birim kök test istatistiklerinin basit aritmetik ortalaması hesaplanarak panelin bütünü için birim kök test istatistiğini ifade eden CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) istatistiği oluşturulabilir (Altıntaş ve Mercan, 2015: 361-362).

Bu çalışmada durağanlığın tespiti için CADF ve CIPS testi uygulanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde elde edilen test sonuçlarında faiz oranı ve enflasyon serilerinin düzeyde hem sabitli hem de sabit ve trendli her iki modelde de durağan olmadığı yani birim kök içerdiği görülmektedir. Ancak serilerin birinci farklarda her iki modelde de durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle faiz oranı ve enflasyon serileri birinci farklarda durağandır $I(1)$. Seriler aynı mertebede durağan oldukları için bu noktadan sonra eşbütünleşme analizine geçilebilir.

Tablo 3: CADF-CIPS Birim Kök Test Sonuçları

	Ülkeler	Faiz Oranı		Enflasyon	
		Gecikme	CADF-İstatistiği	Gecikme	CADF-İstatistiği
Düzeysinde Sabitli Model	Türkiye	2	-2,934	2	0,688
	Nijerya	3	-1,883	2	-2,399
	İran	3	-2,268	4	-2,265
	Endonezya	5	-1,476	3	-1,181
	Mısır	6	-1,673	6	-2,703
	Bangladeş	2	-1,840	2	-1,681
	Malezya	2	-2,414	2	-1,920
	Pakistan	2	-2,999	4	-1,066
	Panel CİPS-İstatistiği		-2,190		-1,566
	Düzeysinde Sabitli ve Trendli Model	Ülkeler	Faiz Oranı		Enflasyon
		Gecikme	CADF-İstatistiği	Gecikme	CADF-İstatistiği
Türkiye		2	-2,427	2	-0,191
Nijerya		3	-2,429	2	-3,172
İran		3	-2,252	4	-2,286
Endonezya		5	-3,036	3	-1,17
Mısır		6	-2,998	6	-4,141
Bangladeş		2	-1,824	2	-1,762
Malezya		2	-2,413	2	-1,941
Pakistan		2	-2,822	4	-1,264
Panel CİPS-İstatistiği		-2,525**		-1,991	
Birinci Farkta Sabitli Model	Ülkeler	Faiz Oranı		Enflasyon	
		Gecikme	CADF-İstatistiği	Gecikme	CADF-İstatistiği
	Türkiye	2	-5,961	2	-5,231
	Nijerya	2	-5,489	3	-5,533
	İran	3	-4,700	2	-4,074
	Endonezya	2	-4,766	2	-4,700
	Mısır	2	-3,246	2	-3,377
	Bangladeş	4	-3,490	4	-2,490
	Malezya	2	-4,809	2	-4,849
	Pakistan	2	-3,066	2	-3,826
Panel CİPS-İstatistiği		-4,441***		-4,260***	
Birinci Farkta Sabitli ve Trendli Model	Ülkeler	Faiz Oranı		Enflasyon	
		Gecikme	CADF-İstatistiği	Gecikme	CADF-İstatistiği
	Türkiye	2	-6,453	2	-5,668
	Nijerya	2	-5,442	3	-5,468
	İran	3	-4,790	2	-4,144
	Endonezya	2	-4,726	2	-5,708
	Mısır	2	-3,236	2	-3,321
	Bangladeş	4	-3,632	4	-3,040
	Malezya	2	-4,815	2	-4,976
	Pakistan	2	-3,190	2	-4,170
Panel CİPS-İstatistiği		-4,536***		-4,562***	

Not: ***, **, * H_0 hipotezinin sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Kritik tablo değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 için sabitli modelde -2,54, -2,33 ve -2,21 ; sabit ve trendli modelde -3,04, -2,83 ve -2,72 olarak Pesaran (2007)'den ve Panel CİPS istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasından elde edilmiştir.

3.4. Panel Eşbütünleşme Testi

Bu çalışmada seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit etmek için Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen *LM Bootstrap* eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu yöntem yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurur, eşbütünleşme denkleminde otokorelasyon ve değişen varyansa da izin vererek, küçük örneklerde de daha güvenilir sonuçlar vermesi ve *FMOLS* (Fully Modified Ordinary Least Square) tahmincisi tekniğini kullanarak ortaya çıkabilecek içsellik sorunlarını önlemektedir (Westerlung ve Edgerton, 2007: 188). Bu çalışma için yapılan eşbütünleşme testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Westerlund ve Edgerton (2007) LM Bootstrap Eşbütünleşme Testi

	Model 1		Model 2	
	LM-istatistiği	Olasılık Değeri	LM-istatistiği	Olasılık Değeri
<i>Bootstrap</i>	14,650***	(0,000)	19,757***	(0,000)
Eşbütünleşme	Var		Var	
Not: Olasılık (Prop.) değerleri bootstrap kullanılarak 1000 yineleme ile oluşturulmuştur.				

Tablo 4'teki test sonuçları incelendiğinde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespit edildiği görülmektedir. Yani seriler arasında uzun dönemde durağan bir ilişkinin olduğu ve birlikte hareket ettikleri anlamına gelmektedir. Elde edilen bu sonuç aynı zamanda incelenen D-8 ülkeleri için faiz oranları ve enflasyon değişkenleri arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin oluşunu ve Fisher etkisinin geçerli olduğunu desteklemektedir.

3.5. Panel Eşbütünleşme Katsayı Tahmini

Çalışmada eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun dönemli katsayıların tahmini için Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Correlated Effects) eşbütünleşme katsayı tahmincisi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem paneli oluşturan kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı durumunu göz önünde bulundurmada ve katsayıların homojen olmadığı heterojen olduğu durumlarda da kullanılmaktadır. CCE tahmincisi zaman boyutu ve yatay kesit boyutu karşılaştırmasında $N > T$ veya $T > N$ olsun tutarlı ve asimtotik normal dağılım sağlayan sonuçlar verebilmektedir. Aynı zamanda her bir yatay kesit birimi için uzun dönem denge değerlerini hesaplayabilmektedir (Pesaran, 2006: 969). Bu çalışma için yapılan CCE eşbütünleşme katsayı tahmini test bulguları Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5: CCE Eşbütünleşme Katsayı Tahmini

Ülke Sonuçları	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
Türkiye	3,973***	0,495	0,000
Nijerya	0,770	0,680	0,257
İran	0,304**	0,140	0,030
Endonezya	1,120***	0,405	0,006
Mısır	2,224***	0,197	0,000
Bangladeş	4,960***	0,840	0,000
Malezya	-0,661	1,147	0,565
Pakistan	3,861***	0,363	0,000
Panel-CCE	2,070***	0,711	0,004
Not: ***%10, ** %5, * %1 anlamlılığı ifade etmektedir.			

Tablo 5'te yer alan test sonuçları incelendiğinde enflasyon oranında meydana gelecek bir artışın faiz oranlarını Türkiye, İran, Endonezya, Mısır, Bangladeş ve Pakistan ekonomilerinde pozitif etkilediği ve katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Enflasyon oranında meydana gelecek bir artışın faiz oranlarını Nijerya'da pozitif ve Malezya'da negatif etkilediği ancak katsayıların istatistiki olarak anlamlı olmadığı tespit edilmektedir. Panelin geneli için elde edilen Panel-CCE katsayısına bakıldığında ise katsayının pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç D-8 ülkeleri için enflasyon oranında meydana gelecek %1'lik bir artışın faiz oranlarını %2,07 artıracığını ifade etmektedir.

Türkiye için değerlendirildiğinde tam bir Fisher etkisinin geçerli olduğu ve enflasyon oranında meydana gelecek %1'lik bir artışın faiz oranlarını %3,9 artıracığı söylenebilir. Diğer ülkeler içinse Nijerya ve Malezya'da Fisher etkisinin geçerli olmadığı; İran'da zayıf Fisher etkisinin geçerli olduğu, Endonezya, Mısır, Bangladeş ve Pakistan'da ise tam Fisher etkisinin geçerli olduğu ifade edilebilir.

4. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Enflasyon ile faiz oranları arasındaki ilişki ve ilişkinin yönü ekonomistler ve politika yapımcılar tarafından oldukça ilgi görmekte ve tartışma konusu olmaktadır. Bu ilişki, bu konuda öncü çalışmalar yapan Irving Fisher tarafından ilk olarak sistemli bir biçimde incelendiğinden literatürde onun adıyla bilinmektedir. Fisher Etkisi'ne göre ülkelerdeki nominal faiz oranları, gerekli getiri oranı olarak da bilinen reel faiz oranı ve beklenen enflasyon oranının toplamından oluşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelere D-8 ülkeleri (Türkiye, Mısır, İran, Malezya, Pakistan, Endonezya, Bangladeş, Nijerya) için nominal faiz oranı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklayan Fisher etkisinin geçerli olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla incelenen ülkelerin 2003Q1-2019Q4 dönemi üçer aylık mevduat faiz oranları ve tüketici fiyat endeksleri verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Serilerde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik tespit edildiği için bu durumları dikkate alan ikinci nesil panel veri yöntemleri olarak bilinen CADF-CIPS birim kök testi, Westerlund ve Edgerton (2007) LM Bootstrap Eşbütünlük testi ve eşbütünlük katsayılarının tahmini için de CCE testi uygulanmıştır.

Elde edilen bulgular özetlenecek olursa; incelenen ülkelerin IMF uluslararası finansal istatistikler veri tabanından elde edilen 2003Q1-2019Q4 dönemi üçer aylık mevduat faiz oranları ve tüketici fiyat endeksleri verileri kullanılarak panel veri seti oluşturulmuştur. Daha sonra LM, CD, CD_{LM} ve LM_{adj} yatay kesit bağımlılığı testleri ile değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu; Delta ve Delta_{adj} homojenlik testleri ile de eğim katsayılarının heterojen olduğu tespit edilmiştir. Faiz oranı ile enflasyon oranı arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin tespit edilebilmesi için de Westerlund ve Edgerton (2007) LM Bootstrap eşbütünlük testi yapılmış ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, bu durumda da incelenen ülkelerde Fisher etkisinin geçerli olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak uzun dönem eşbütünlük katsayı tahmini yapabilmek için Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE tahminci yöntemi kullanılmıştır. Bunun sonucunda incelenen D-8 ülkeleri için enflasyon oranında meydana gelecek %1'lik bir artışın faiz oranlarını %2,07 artıracığı Panel-CCE katsayısıyla tespit edilmiştir. Enflasyondaki bir birimlik bir artışın faiz oranlarını bir birimden daha fazla artırdığı görülmekte ve bu da panelin genelinde tam bir Fisher etkisinin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Ülkeler için ayrı ayrı eşbütünlük katsayıları incelendiğinde ise Nijerya ve Malezya'da Fisher etkisinin geçerli olmadığı; İran'da zayıf Fisher etkisinin geçerli olduğu; Endonezya, Mısır, Bangladeş ve Pakistan'da ise tam Fisher etkisinin geçerli olduğu tespit edilmektedir. Türkiye içinse tam Fisher etkisinin geçerli olduğu hatta enflasyon oranında meydana gelecek %1'lik bir artışın nominal faiz oranını %3,9 artıracığı tespit edilmiştir.

Elde edilen bu sonuçlar Mishkin ve Simon (1995), Panopoulou ve Pantelidis (2016), Panopoulou (2005), Juntilla (2001), Everaert (2014), Sjölander vd. (2017), Tsong ve Hachicha (2014), Lazar (2013), Wong ve Wu (2003), Benazic (2013), Şimşek ve Kadılar (2006), Köse vd. (2012), Mercan (2013), Hacıoğlu ve Yerlikaya (2014), Atgür ve Altay (2015), Başar ve Karakuş (2017), Doğan vd. (2018) yaptıkları çalışmalarından elde ettikleri bulgularla benzerlik göstermektedir.

Fisher etkisinin geçerli olduğu ülkelerde politika yapımcılar enflasyon oranlarını düşürdükleri zaman faiz oranlarını düşürebilmekte, aksi halde enflasyon oranları arttığında nominal faiz oranları artmaktadır, Elde edilen ampirik bulgular Türkiye de enflasyonun faiz oranlarını etkilediği ve enflasyonun %1 oranında düşürülmesinin nominal faiz oranını yaklaşık %3,9 oranında düşüreceğini

ifade etmektedir. Bu nedenle faiz oranlarını düşürmeyi isteyen ya da kontrol altında tutmayı düşünen politika yapımcılarının enflasyon oranlarını düşürmeleri gerektiği söylenebilir.

Fisher etkisinin geçerli olduğu ülkelerde merkez bankalarının uygulayacakları para politikalarının, reel faiz oranlarını değil nominal faiz oranlarını etkileyeceği söylenebilir. Bu durum da para politikalarının etkisiz olması sonucunu ortaya koyar. Çünkü uygulanacak sıkı para politikası nominal faiz oranlarının beklenen enflasyon oranı kadar artmasına yol açarak reel faiz oranını değiştirmeyecektir. Bu gibi nedenlerle politika yapımcılar ekonomileri için Fisher etkisinin geçerli olup olmadığını tespit ettiklerinde uygulayacakları politikaların daha etkin olmasını sağlayabilirler.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H., & Mercan, M. (2015). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2), 345-376.
- Asari, F.F.A.H., Baharuddin, N.S., Jusoh, N., Mohamad, Z., Shamsudin, N., & Jusoff, K. (2011). A Vector Error Correction Model (VECM) Approach in Explaining the Relationship Between Interest Rate and Inflation Towards Exchange Rate Volatility in Malaysia. *World Applied Sciences Journal*, 12(3), 49-56.
- Atgür, M., & Altay, O. (2015). Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği (2004-2013). *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 521-533.
- Başar, S., & Karakuş, K. (2017). Fisher Hipotezi: Türkiye İçin Tahmini. *Journal of International Social Research*. 10(54), 794-803.
- Bayat, T. (2011). Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (38), 47-60.
- Benazić, M. (2013). Testing The Fisher Effect in Croatia: An Empirical Investigation, *Economic research-Ekonomska istraživanja*, (1), 83-102.
- Doğan, İ., Afsal, M, Ş., & Örün, E. (2018). Türkiye’de Fisher Etkisi Bağlamında Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkinin Non-Parametrik Analizi, *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi Bildiri Kitabı*, 165-177.
- Everaert, G, (2014). A Panel Analysis of The Fisher Effect with An Unobserved I (1) World Real Interest Rate. *Economic modelling*, 41, 198-210.
- Fahmy, Y.A., & Kandil, M. (2003). The Fisher Effect: New Evidence and Implications. *International Review of Economics & Finance*, 12(4), 451-465.
- Fisher, I., (1930). *The Theory of Interest*. The Macmillan Company, New York.
- Fisher, I., (1961). *Appreciation and Interest*, 1st ed., 1896, Reprinted in *Mathematical Investigation & Appreciation and Interest*, by Irving Fisher, New York: Kelley.
- Günay, E., Ağır, H., & Türkmen, S, (2018). Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Ampirik Analizi. *5th International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)*, 26-29 October, 90-102.
- Güriş, S. (2015). *STATA ile Panel Veri Modelleri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Hacıoğlu, V., & Yerlikaya, Ö. (2014). Fisher Hipotezi ve Beklentilerin Rolü, *Journal of the Faculty of Economics/ İktisat Fakültesi Mecmuası*, 64(2), 109-130.

- Hatemi-J, A., & Irandoust, M. (2008). The Fisher Effect: A Kalman Filter Approach to Detecting Structural Change. *Applied Economics Letters*, 15(8), 619-624.
- Hatemi-J, A. (2011). A Re-Examination of The Fisher Effect Using an Alternative Approach, *Applied Economics Letters*, 18(9), 855-858,
- Junttila, J. (2001). Testing an Augmented Fisher Hypothesis for A Small Open Economy: The Case of Finland, *Journal of Macroeconomics*, 23(4), 577-599.
- Köse, N., Emirmahmutoğlu, F., & Aksoy, S. (2012). The Interest Rate–Inflation Relationship Under an Inflation Targeting Regime: The Case of Turkey, *Journal of Asian Economics*, 23(4), 476-485.
- Krugman, P.R., & Obstfeld, M. (2003). *International Economics Theory and Policy* (6th ed.), Boston: Pearson Education Inc.
- Küçükaksoy, İ., & Akalın, G. (2017). Fisher Hipotezi'nin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi: OECD Ülkeleri Uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 19-40, Ankara.
- Lazăr, D. (2013). Testing for Fisher Effect in Cee Emerging Economies, *Review of Economic Studies and Research Virgil Madgearu*, 6(1), 77-87.
- Mercan, M. (2013). Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönem İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 368-384.
- Mishkin, F.S. (1992). Is the Fisher Effect for Real? A Re-examination of The Relationship Between Inflation and Interest Rates, *Journal of Monetary economics*, 30(2), 195-215.
- Mishkin, F.S., & Simon, J. (1995). An Empirical Examination of The Fisher Effect in Australia, *Economic Record*, 71(3), 217-229.
- Panopoulou, E. (2005). A Resolution of The Fisher Effect Puzzle: A Comparison of Estimators, *National University of Ireland, Maynooth and University of Piraeus, Greece*.
- Panopoulou, E., & Pantelidis, T. (2016). The Fisher Effect in The Presence of Time-Varying Coefficients. *Computational Statistics & Data Analysis*, 100, 495-511.
- Payne, J.E., & Ewing, B.T. (1997). Evidence from Lesser Developed Countries on The Fisher Hypothesis: A Cointegration Analysis, *Applied Economics Letters*, 4(11), 683-687.
- Pesaran, M.H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with A Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pınar, A., & Erdal, B. (2018). Enflasyon Hedeflemesi Rejiminde Fisher Etkisinin Geçerliliği; Türkiye'den Ampirik Sonuçlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(3), 1-12.
- Ray, S. (2012). Empirical Testing Of International Fisher Effect in United States And Selected Asian Economies. *Advances in Information Technology and Management*, 2(1), 216-228.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat (Geliştirilmiş 20. Baskı)*. İstanbul: Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H., (2013). *Uluslararası Finans, (Geliştirilmiş 5. Baskı)*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Sjölander, P., Månsson, K., & Shukur, G. (2017). Testing for Panel Cointegration in An Error-Correction Framework with An Application to The Fisher Hypothesis, *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 46(3), 1735-1745.

- Şimşek, M., & Kadılar, C. (2006). Fisher Etkisinin Türkiye Verileri ile Testi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 99-111.
- Tayyar, A.E. (2019). Neo-Fisher Etkisi ve Türkiye Uygulaması. *Social Sciences Review of the Faculty of Sciences & Letters University of Uludag/Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(36), 307-339.
- Tsong, C.C., & Hachicha, A. (2014). Revisiting The Fisher Hypothesis For Several Selected Developing Economies: A Quantile Cointegration Approach, *Economic Issues*, 19(1).
- Tunalı, H., & Erönel, Y.Y. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye'de Fisher Etkisinin Geçerliliği. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 21(4), 1415-1431.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2013). Enflasyon ve Fiyat İstikrarı, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları*, ISBN (elektronik): 978-605-4911-02-8, Ankara.
- Westerlund, J. & Edgerton, D.L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test, *Economic Letters*, 97(3), 185-190.
- Wong, K.F., & Wu, H.J. (2003). Testing Fisher Hypothesis in Long Horizons for G7 And Eight Asian Countries, *Applied Economics Letters*, 10(14), 917-923.
- Yılancı, V. (2009). Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 23(4), 205-213.

TOKSİK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL SINIZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA*

THE EFFECT OF TOXIC LEADERSHIP ON ORGANIZATIONAL CYNICISM: A RESEARCH IN THE AUTOMOTIVE SECTOR

Deniz ELBER BÖRÜ¹
Taha Yusuf ÇAKAREL²
Ozan Emre UFACIK³
Gökhan ARSLAN⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı çalışanların toksik liderlik algılarının sinik davranışları üzerindeki etkisini incelemektir. İstanbul'da bir otomotiv firmasında çalışan 160 kişiye anket uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS.20.0 (Statistical Package for Social Science) paket program ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, toksik liderliğin örgütsel sinizm üzerinde açıklayıcı etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. İncelemelerde, katılımcıların toksik liderlik algısının yüksek olmadığı ancak yine de örgütsel sinizmin ortaya çıkabileceği anlaşılmıştır. Bu sonuç, liderlik davranışının hassasiyetini ve önemini göstermektedir. Faktör analizi sonucunda elde edilen boyutlar açısından ise, toksik liderliğin değer bilmezlik ve olumsuz ruhsal durumun boyutlarının sinizm üzerinde anlamlı etkiler ortaya çıkardığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sinizm, Örgütsel Sinizm, Toksik Liderlik.

Abstract

The purpose of this study is to examine the impact of employees' perceptions of toxic leadership on their cynical behavior. A questionnaire was applied to 160 people working in an automotive company in Istanbul and the data obtained were analyzed with the SPSS.20.0 (Statistical Package for Social Sciences) package program. As a result of the analysis; it has been revealed that toxic leadership has an explanatory effect on organizational cynicism in the examinations, it was understood that the participants' perceptions of toxic leadership was not high, but organizational cynicism could still arise. This result shows the sensitivity and importance of leadership behavior. In terms of the dimensions obtained as a result of the factor analysis, it has been observed that the dimensions of toxic leadership's worthlessness and negative mental state have significant effects on cynicism.

Keywords: Cynicism, Organizational Cynicism, Toxic Leadership.

* Bu çalışma, 4. EMISSC Uluslararası Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresinde sunulmuş ve kongre kitapçığında özet olarak basılmış bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ ORCID Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, denizboru@marmara.edu.tr

² ORCID Arş. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Girişimcilik Bölümü t.cakarel@iku.edu.tr

³ ORCID Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, ozanemreufacik@gmail.com

⁴ ORCID Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, gokhanarslan87@hotmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Background:

Toxic leadership can be expressed briefly as the managers' negative attitudes towards employees in the organization. It ignored the well-being of the employees of toxic leaders, to be devoid of empathy, they do business with threats or authority and are said to be focused on them. Therefore, it is emphasized that employees who work with the toxic leader may exhibit negative behaviours such as resignation, uncommitted, exhaustion. One of these results is that employees tend towards cynicism within the organization. Organizational cynicism is the negative feelings and insecurity of the employee, such as disdain, hopelessness, disappointment and contempt for managers, colleagues or the institution they work for (Andersson, 1996). It is stated that cynicism is influenced by non-effective leadership and management behaviour (Türköz et al., 2013). When the recent studies are examined, it is seen that researches that organizational cynicism is associated with ethical leadership, paternalistic leadership, democratic leadership, spiritual leadership, servant leadership, transformational and interactive leadership are conducted. The leadership styles in these studies are positive leadership styles in which positive behaviours are shown. The common result of the research is that there is an inverse relationship between positive leadership styles and organizational cynicism, and positive leadership styles have an important role in preventing organizational cynicism. However, it is also stated that leadership does not always come about with positive behaviour, and that they can make their life and work unbearable for employees. The attitudes and behaviours mentioned here are explained by destructive leadership, abusive management, bad leadership, petty tyranny, narcissistic leadership and toxic leadership approaches. These are defined by general expression as dark leadership types. A limited number of studies addressing the relationship between toxic leadership and organizational cynicism were found in the literature review. In the limited number of studies conducted, the relationship between perceived toxic leadership style and organizational cynicism was discussed with other variables and the results of the studies showed that there was a significant relationship between these variables, but it was stated that the studies conducted in the field were limited.

Research Purpose:

This study aims to examine the impact of employees' perceptions of toxic leadership on cynical behaviour.

Methodology:

The main purpose of this research is to reveal whether the toxic leadership perceptions of the employees have an effect on the organizational cynic behaviour. The extent of cynicism, which has negative results both individually and organizationally, the question of what level employees perceive their leaders as toxic, and whether the perceived toxic leadership has an explanatory contribution to cynical behaviour are the subjects of investigation in the research. In this context, depending on the research model, one fundamental hypothesis has been developed; "H1: Employees' perceptions of toxic leadership contribute to organizational cynic behaviour." The universe of the research consists of automotive companies operating in Istanbul province, which are not family companies, which are opened to the stock market and whose number of employees is more than 250. In this context, the list of automotive companies registered in Borsa Istanbul has been issued. A total of 8 companies were identified. Among these, studies were carried out with a firm that allowed the application of surveys. In the research, a survey was distributed to a total of 250 people working at different levels. The survey was distributed face to face. Valid responses from 160 people were included in the analysis. In the first part, there are questions about the demographic characteristics of the participants such as gender, age, marital status, educational status, working time, and the position they work in. In the second part, there are 13 phrase "Organizational Cynicism Scale" developed by Brandes et al., (1999) and translated into Turkish by Kalagan (2009). The scale has three sub-dimensions called "Cognitive", "Emotional" and "Behavioural" (Cronbach Alpha Internal Consistency Coefficients Cognitive: 0.913, Emotional: 0.948 and Behavioural: 0.866). In the third part, "Toxic Leadership Scale" developed by Schmidt (2008) and translated and adapted into Turkish by Çelebi, Güner and Yıldız (2015) is included. This scale also has four sub-dimensions called "Inapprecitiveness", "Self-interest", "Selfishness" and "Negative Spiritual State" (Cronbach Alpha Internal Consistency Coefficients: Insignificance: 0.93, Extraction: 0.95, Selfishness: 0, 91 and Negative Mental Status: 0.87).

Findings:

The findings of the research revealed that toxic leadership had an explanatory contribution to organizational cynicism, as claimed in the research model. The findings show similar results with that negative feelings towards the superior will cause negative feelings towards the organization, as revealed in the study conducted by Burris et al., (2008). These results also coincide with research results from Dobbs & Do (2019) and Demirel (2015) and Ince (2018).

Conclusions:

As a result of the study conducted by applying a questionnaire to 160 peoples working in an automotive company in Istanbul, it was revealed that toxic leadership had an explanatory effect on organizational cynicism. In the examinations, it was understood that the participants' perceptions of toxic leadership were not high, but organizational cynicism could still arise. This result shows the sensitivity and importance of leadership behaviour. In terms of the dimensions obtained as a result of the factor analysis, it has been observed that the dimensions of toxic leadership's worthlessness and negative mental state have significant effects on cynicism.

1. GİRİŞ

Klasik dönemden bu yana örgüt üzerinde yapılan çalışmalar, örgütlerin daha verimli çalışmaları üzerine odaklanmışlardır. Bu amaçla örgütsel yapı ve düzen, insan davranışları, çevresel etkiler gibi unsurlar dikkate alınarak kuramlar oluşturulmuş, yapılan çalışma ve araştırmalarla (Leblebici, 2004; Demir & Okan, 2009; Ergeneli, 2006) çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmaların bir kısmı da liderlik davranışı ve sonuçları üzerine odaklanmıştır. Liderlik davranışı ve tarzının çalışanların motivasyonu ve verimliliği üzerinde etkisi üzerindeki etkisi doğrudan ve dolaylı olarak incelenirken, ortaya çıkardığı pozitif ve negatif sonuçlar da tartışma konusu yapılmıştır (Doğan & Şahin, 2008; Çekmecelioğlu, 2006; Reyhanoğlu & Akın, 2016).

Örgütsel yaşamın temel araştırma konularının başında gelen ve örgütlerin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan liderlik olgusu, akademik tanımının yapılmasından bugüne kadar geçen süre içerisinde liderin özellikleri, davranışları, durumsal tutum ve karar alma yöntemleri ve örgütü geliştirme gibi özellikleri nezdinde farklı boyutlar içerisinde ele alınarak, farklı teoriler içerisinde gelişim göstermiştir. Erken dönem çalışmalarda liderliğin örgütün etkinliği ve verimliliğini artırması açısından gerekli özellikler ve koşullar tanımlanmaya çalışılırken, hep pozitif ve yapıcı yönleri üzerinde durulmuş ve idealize edilmiştir. Bu çalışmalarda liderlerin hep iyi, neredeyse olağanüstü (Thoroughgood, Hunter & Sawyer, 2011) özelliklere sahip olduğu öngörülmüş ve bu özelliklere sahip olmayan liderlerin etkin ve başarılı olmayacakları ifade edilmiştir (Thoroughgood, Tate, Sawyer, & Jacobs, 2012).

“Pozitif” ya da “olumlu” liderlik olarak adlandırabilecek bu liderlik yaklaşımları, yöneticilerin bu yapıcı yönlerinin başarılarının temel unsuru olarak görmekteydi. Her ne kadar yöneticilik ve liderlik aynı şeyler olmasa da her yöneticinin aslında çalışanlarını yönlendirmede ihtiyacının olması ve bu yönde bir lider gibi davranmasının beklenmesi, bu iki kavramı birbirlerine sıkı sıkıya bağlamaktadır. Bu bağlamda yöneticilerin aldıkları kararlarla ve yönetim tarzlarındaki tutumlarla örgüte ve çalışanlara zarar verecekleri düşünülmemiştir. Oysa “bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirebilme yeteneği ve bilgisinin toplamı” (Eren, 2012: 431) olarak tanımlanan liderlik kavramı hem pozitif hem de negatif etkiler, sonuçlar doğurabilecek bir anlam içermektedir. Geçmiş ve yakın tarih incelendiğinde, insanları peşinden sürükleyen liderler olarak; kavramın özünde barındırdığı iyi ve olumlu çizgisini yansıtan Atatürk, Gandhi gibi örnekler olduğu gibi, felaket ve yıkımlara sebebiyet veren Hitler, Saddam Hüseyin, Usame Bin Ladin gibi örneklerin de olduğu görülmektedir. Uzun süre ihmal edilen olumsuz özellikleri açısından liderlik konusu, son yıllarda “liderliğin karanlık yüzü” (Başar & Sığrı, 2016; Tülemes & Halis, 2019) ya da “karanlık liderlik” (Afacan Fındıklı vd., 2019; Başar vd., 2016) başlıkları altında incelenmeye ve yazında kendine yer edinmeye başlamıştır. Schmidt’e (2008) göre günümüzde çalışanların çoğu iş yaşamlarında en az bir olumsuz liderle çalışmış ve bu durumun yarattığı olumsuz sonuçları deneyimlemiştir. Karanlık liderlik, lider davranışının abartılı olduğu durumlarda, bu davranış veya davranışların gerçekle ilişkisini kaybetmesi veya yalnızca bireysel çıkarlar için bir araç haline gelmesi ile ortaya çıkmakta ve bu durum liderin organizasyona ve hatta kendine zarar verme olasılığını arttırmaktadır (Ballı & Koca Ballı, 2017: 75; Conger, 1990: 44).

Liderlikle ilgili son araştırmalar (Roter, 2017; Leet, 2011) işlevsiz liderliğin daha ayrıntılı ve spesifik bir türünü ortaya koymuş ve tanımlamışlardır. Bu araştırmalar sonucunda olumsuz birçok özellik harmanlanmış ve ortaya çıkan liderlik tarzına da “toksik liderlik” adı verilmiştir (Bozkurt, Çoban & Çolakoğlu, 2018: 3).

Toksik liderlik başlığı altında toplanan, aşırı özgüven, çevresindeki kişileri dinlememe, verdiği tüm kararların doğru olduğuna inanma, tüm kontrol odağının kendisinde toplanması gerektiği gibi zehirleyici davranış tarzları çalışanlarda birtakım olumsuz davranışların ortaya çıkmasına ve onların motivasyonlarının kaybedilmesiyle hem kişisel hem de örgütsel performansın düşmesine neden olabilmektedir. Bir başka deyişle olumsuz davranışlar olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Olumsuz davranışların olumsuz sonuçlar doğurmasını Furnham (2010, Akt. Bozkurt vd., 2018: 3) “başarısız

liderlik” için yetersiz yönetsel beceri ve kapasite ile açıklarken, “toksik liderlik” için örgüte amaçlı bir şekilde zarar verme ve liderin kendi bireysel çıkarlarını örgütün çıkarlarının üzerinde görmesi ile açıklamaktadır.

Yapılan araştırmalar toksik liderlerin; çalışanlarına acı çektirerek desteklenmeme, eşitsizlik, güvensizlik, kabul edilmeme, yargılanma, kızgınlık, bastırılma, doyumsuzluk, tükenmişlik ve bitkinlik (Kırbaç, 2013) gibi gereksiz örgütsel olumsuz değerler yüklediği, stres ve ümitsizlik algısı yarattığını (Reed, 2004) göstermektedir. Ayrıca üretkenlikte düşüş, yenilikte azalma, işten ayrılma oranında artış ve bölümler arası çatışma (Wilson-Starks, 2003), astlarını yok sayma ya da küçük görme; yetki ve pozisyonlarını daima yanlış kullanma, örgütün itibarına zarar verme (Wright, 2009; akt. Aubrey, 2013), gereksiz güç kullanımı sonucu örgüt atmosferinin bozulması (Lipman-Blumen, 2005) ve örgütsel sinizm (Demirel, 2015) gibi sonuçlara da sebep olduğu ortaya çıkmıştır (Çetinkaya & Ordu, 2018: 17).

Toksik liderliğin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak örgütsel sinizm, örgüte ve örgütteki otoritelere karşı sergilenen olumsuz ve güvensiz tutumdur (Andersson & Batemen, 1997: 450). Örgütsel sinizm kişisel kaynaklı eğilimden ziyade öğrenilmiş bir tepkidir. Diğer bir ifadeyle, örgütsel sinizm çalışma ortamında edinilen tecrübelerden doğar (Brown & Cregan, 2008: 668). Uzun çalışma saatleri, iş yoğunluğu, işyerindeki yeni görevler, örgütlerin küçülmesi, örgütlerde yönetim kademelerinin azaltılması, etkili olmayan liderlik ve yönetim gibi uygulamalar örgütlerde sinik davranışların ortaya çıkmasına neden olarak gösterilmektedir (Yasım & Uğur, 2016: 557). Bu noktadan hareketle etkili olmayan liderlik ve yönetim gibi uygulamalardan biri olarak kabul edilen toksik liderlik davranışının örgüt içerisinde sinik davranışları ortaya çıkaracağı söylenebilir. Sonuç olarak toksik liderlik davranışı sinizme sebebiyet vererek, etkinlik ve verimliliği etkileyecek, örgütsel performansın düşmesine neden olacaktır.

Bu çalışmada da toksik liderlik ve sinizm konuları ele alınarak, toksik liderlik algısının sinik davranışların ortaya çıkmasındaki katkısı araştırma konusu yapılmıştır. Yazın incelemesinde bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı olması ve örneklem olarak asker ya da öğretmenlerin (Dobbs & Do, 2019; Demirel, 2015) alınması konunun farklı sektörlerde ele alınarak çoğaltılmasına ihtiyaç göstermektedir. Bu bağlamda önce toksik liderlik ve örgütsel sinizm kavramlarına ilişkin yazın taraması yapılmış, ardından konuyla ilgili bir saha araştırmasına ilişkin detaylar verilmiş ve konuya ilişkin tartışma ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Toksik Liderlik

Yazında uzun yıllar boyunca çeşitli araştırmalara konu olan liderlik kavramı birçok farklı araştırmacı tarafından farklı şekillerde incelenmiştir. Bu odakta çalışanlar üzerinde tetikleyici ve olumlu olarak nitelendirilebilecek birçok özelliği barındıran lider modeli olduğu gibi çevresine zarar veren liderlerin olduğunu söylemek de mümkündür. Kimi liderler “Hubris Sendromu” olarak adlandırılan (Koçel, 2014: 676) aşırı özgüven, çevresindeki kişileri dinlememe, verdiği tüm kararların doğru olduğuna inanma, tüm kontrol odağının kendisinde toplanması gerektiği gibi birtakım düşüncelerle çevresindeki kişileri olumsuzluğa, karamsarlığa ve verimsizliğe sürükleyebilmekte, zarar verebilmektedir (Yalçınsoy & Işık, 2018: 1017). Bu tip zarar verici liderlik tarzı tarzları yıkıcı liderlik, karanlık liderlik, kötü liderlik, narsist liderlik, zorba liderlik ve toksik liderlik gibi isimler ve modeller içerisinde inceleme konusu (İzğüden, Eroymak & Erdem, 2016: 263) yapılmaktadır. İçeriği nasıl tanımlanırsa tanımlansın bu liderlik türleri, iyi tarafı bulunmayan ve çevresine zarar veren bir yapıyı ele almaktadır (Güldü & Aksu, 2016: 92).

Bu liderliklerden toksik liderlik, yazında nispeten yeni bir kavram olması sebebiyle üzerinde çalışma yapan farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kavram ilk olarak Whicker tarafından kullanılmış ve farklı liderlik çeşitleriyle bağlantı kurularak açıklanmaya

çalışılmıştır. Whicker'a (1996) göre toksik özellik sergileyen liderler uyumsuz, bencil, kötü niyetli ve çevresine zarar verici karakterdedir. Yetkinlikler bazında yetersiz olan bu tarz liderler bencil, çevresindekileri aldatan ve rakiplerini ezip geçerek başarıya ulaşan modelde bir yaklaşım sergilerler (Başar vd., 2016: 67). Lipman-Blumen'e (2005) göre toksik liderlik, liderin bilgiyi kontrol ederek takipçilerine korku aşılması olarak tanımlanmıştır. Wilson-Starks'a (2003) göre ise örgüt içerisindeki çalışanların yaratıcılığını ve üretimini engelleyen, motivasyonunu düşürerek özgürlük alanını kısıtlayan bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır. Schmidt (2008) toksik liderleri, genellikle kendileriyle ilgilenen, çalışanların refahını önemsemeyen ve bunu göz ardı eden, başkaları için empati ve duyarlılıktan yoksun, kendi ilgilerine odaklı olup başkalarını önemsemeyen, tehdit ya da otorite ile çalışanlarını bunaltan ve bu sayede kendilerine itaat etmelerini sağlayan, narsist kişiler olarak tanımlamıştır (Yalçınsoy & Işık, 2018: 1017). Bacal (2000) ise toksik liderleri gerek davranışlarındaki ve gerekse sözlerindeki tutarsızlıklarla bireyleri şaşıratan, çalışma ortamında gerçek ya da hayali ihlallere karşı ceza uygulayan, karşısındaki her şey ve herkes ile mücadele içerisinde olan liderler olarak tanımlamaktadır. Wilson-Starks (2003) da toksik liderliği istek, yaratıcılık, özerklik ve yenilikçi kavramlarını zehirleyerek birey ve örgütlere zarar veren liderlik tarzı olarak ifade etmiştir. Tanımların geneline bakıldığında toksik liderliğin kendine odaklı, çalışanlar ve örgütler üzerinde olumsuz etkiler yaratan, örgüt sağlığını bozan davranış biçimi olduğu söylenebilir.

Bu olumsuz etkileri yaratan davranışların kaynağına bakıldığında ise "kasıtlı davranışlar" ve "kasıtsız davranışlar" olarak iki grup davranışın olduğu görülmektedir (Lipman-Blumen, 2005: 214). Toksik liderliğin kendi konumlarını yükseltmek uğruna başkalarına bilerek zarar veren ve ne pahasına olursa olsun kendi çıkarlarını düşünen tarzdaki davranışları "kasıtlı toksik liderlik" olarak tanımlanırken, dikkatsizlik, düşüncesizlik veya beceriksizlik sonucu çalışanlara ve örgüte zarar veren, iş süreçlerini olumsuz etkileyen davranışları "kasıtsız toksik liderlik" olarak tanımlanmaktadır (Lipman-Blumen, 2005: 214). Bu bağlamda toksik liderlik, bilinçli olarak veya farkında olmadan yapılan yıkıcı, kötü, bencil, zararlı uygulamaları içeren, çevresine kalıcı zararlar veren liderlik tarzı olarak belirtilmektedir. Ancak kasıtlı veya kasıtsız hangi davranışların toksik liderlik davranışı olarak kabul edileceğine dair bir davranış kalıbının olmadığı ileri sürülmektedir (Reed, 2004: 67). Örneğin, Reed (2004) çalışanlarına karşı sert olan, kararlı davranışlar sergileyen ve bağırarak konuşan bir liderin toksik sayılamayabileceği gibi, samimi görünen, yumuşak başlı ve yavaş konuşan bir liderin toksik algılanabileceğini ifade etmektedir. Bu anlamda liderin toksik olarak kabul edilebilmesi için bulunduğu ortamdaki çalışanların motivasyonunu düşürmesi ve örgüt iklimini, kültürünü bozması gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca bu tür davranışların bir defalık değil tekrar eden nitelikte, örgütteki sayılı bireylere değil genele ilişkin olması gerektiğini vurgulamaktadır (Reed, 2004: 67).

Genel olarak toksik liderlerin gösterdikleri davranışlar şu şekilde sıralanabilir (Bayrakçı, 2017: 37; Reyhanoğlu & Akın, 2016: 447):

- Üslup bakımından altında çalışan kişilere karşı istismarcı olabilir ve kötü söz/hakaret içerikli konuşmalar yapabilirler.
- Örgütü, her yönü ile her zaman sıkı bir kontrol altında tutarlar. Astları, verilen emirleri gerçekleştirecek ve hiçbir şeyi sorgulamayacak bir robot olarak görürler.
- Güç alanlarının genişlemesine bağlı olarak sahip oldukları gücü yıkıcı olarak kullanırlar.
- Narsist bir kişiliğe sahiptirler.
- Genel olarak, astlarının moral-motivasyon durumlarından ve örgüt ikliminden habersizdirler ya da bunları umursamazlar.
- Başkalarına güvenmezler.
- Çevrelerine sürekli negatif bir enerji yayarlar.
- Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmezler ve başkalarının çıkarları söz konusu olduğunda engellemeye çalışırlar.
- Başarıyı sadece kendine ait görür ve paylaşmazlar. Hataları asla kabul etmezler.
- Kendi çıkarları için başkalarını kullanmaktan çekinmezler.

- Empati yetenekleri gelişmemiştir.
- Söylemleri ile eylemleri birbiri ile örtüşmez. Tutarsız ve kararsız bireylerdir.
- Astlarına karşı, onları küçümseyen ve aşağılayan bir ses tonu kullanır ve astlarına sürekli emirler verirler.
- Sonucu ne olursa olsun her zaman kendi görüşlerinin en doğru karar olduğuna inanırlar.

Toksik liderlik ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda, bu liderlerin özelliklerini açıklama amacı ile yıkıcı liderlik, otoriter liderlik, kaba liderlik, narsistik liderlik gibi bazı liderlik özelliklerinin birlikte sayıldığı ve bu liderlik özelliklerinin tamamının toksik liderliği oluşturduğu söylenmektedir (Çelebi vd., 2015; Schmidt, 2008; akt. Bayrakçı, 2017). Buna göre toksik liderlik, kasıtlı veya kasıt dışı olsun olmasın, belirtilen liderlik türlerinin özellikleri dâhilinde bulunan olumsuz, kaba, iletişime zarar veren, çalışanların çalışma isteğini ve güdüsünü bozan, örgüt iklimini ile örgüt kültürünü olumsuz etkileyen, baskıcı ve yıkıcı, istenmeyen, benmerkezci her türlü uygulamayı kapsamaktadır (Bayrakçı, 2017: 37). Toksik liderler bozucu ve zarar verici davranışları ile çok küçük bir grup insanı etkilemiş olsa bile, bu tür davranışlarına tanıklık eden diğer kişileri de etkileme potansiyeline sahiptirler (Schmidt, 2008: 12). Bu bağlamda doğrudan toksik liderlik davranışına maruz kalmak değil, tanıklık etmek de negatif örgütsel sonuçların çıkmasına neden olabilmektedir.

Toksik liderliğin ortaya çıkardığı sonuçlara bakıldığında, bunların örgüt düzeyinde ve çalışanlar düzeyinde etkili olduğu görülmektedir. Örgütsel düzeyde toksik liderliğin örgütsel verimi düşürdüğü, örgüt içi iletişime zarar verdiği, örgütsel bağlılığı azalttığı, örgütsel güveni zedelediği, örgüt içerisinde dedikodu kültürünü yaygınlaştırdığı, işten ayrılma niyetini artırdığı, işe ilgisizlik ve isteksizlik doğurduğu, örgütsel iklimi zehirlediği, takım çalışmasını zedelendiği, örgütsel sinizme neden olduğu yönünde araştırma bulgularının olduğu görülmektedir (Walton, 2007; Kusy & Holloway, 2009; Padilla, Hogan & Kaiser, 2007; Appelbaum, Laconi & Matousek, 2007). Çalışanlar düzeyinde ise endişe, sinirlilik, odaklanma problemi, takıntılı davranışlar gibi rahatsızlıklar ortaya çıkardığı, performansı düşürdüğü, iş başında stres, kaygı ve depresyon yaşattığı, çatışma ve saldırgan davranışlar geliştirdiği yönünde çalışma sonuçlarının olduğu görülmektedir (Goldman, 2006; Frost, 2004; Appelbaum & Roy-Girard, 2007).

2.2. Örgütsel Sinizm

İlk olarak bir yaşam tarzı ve düşünce okulu olarak ortaya çıkan sinizm, kavramsal olarak M.Ö. 4. yüzyıldaki “Sinik Okul”a kadar uzanan bir tarihe sahiptir (Özgener vd., 2008: 53). Kökeni, antik Yunan dönemine dayalı felsefi bir düşünce olması ile birlikte, bu düşüncenin temelinde kurallar ve ahlaki değerler reddedilmekte, doğanın kurallarına göre yaşanmaktadır (Türköz, Polat & Coşar, 2013: 289). Bu felsefi akımın ilk temsilcisi ve bilinen ilk sinik olan Sokrates’in izinden giden Antisthenes iken, en bilindik temsilcisi Sinoplu Diyojen’dir (Mantere & Martinsuo, 2001: 4). Etimolojik olarak Yunanca “köpek” anlamına gelen “kyön” kelimesi ile ilişkilendirilen sinizm kelimesinin (Tokgöz & Yılmaz, 2008: 285), Diyojen’in bir fiçinin içinde ilkel koşullarda bir köpek gibi yaşamasından ötürü ‘köpek gibi’ anlamına gelen ‘kuvikos’ sözcüğü ile de ilişkilendirildiği de görülmektedir (Çakıcı & Doğan, 2014: 79).

Sinizm kavramı felsefe, din, politik bilimler, sosyoloji, yönetim ve psikoloji gibi pek çok farklı disipline konu olmuştur. Yaşam felsefesi olarak dünya nimetlerini yok sayma, din olarak hayatın karıştıkları üzerine kurulu olduğuna inanma, politika olarak siyaset yapıcılarının özünde iyi olmadıklarına inanma, sosyolojik olarak sağlanan hizmetler hakkında topluma yönelik belirli ve bilinçli bir inanç sistemi, psikolojik olarak ise bireylerin başkalarını bencil olarak nitelendirdikleri bir sistemdir (Kasalak & Aksu, 2014: 115).

İlk yapılan araştırmalarda sinizm kavramsal olarak başkalarından hoşlanmama ve güvensizlik temelleri üzerine oturtulmuş, ilerleyen dönemlerde hayal kırıklığına uğrama olarak betimlenmiştir (Elçi & Kul, 2017: 121). Anderson (1996: 154) sinizmi bireye, ideolojiye, gruplara, kurumlara veya

sosyal topluluklara yönelik güvensizlik ve bunlara karşı bir umutsuzluk, küçümseme ve hayal kırıklığını kapsayan özel veya genel tutum olarak tanımlanmaktadır. Tokgöz & Yılmaz (2008) ise, insanların özellikle açığa vurulmamış ve gizli amaçları hakkında kötümser, hayal kırıklığına dayalı olarak olayları açıklama tutumu ve kendi çıkarlarını korumak veya artırmak için sırf araç olarak başkalarıyla ilgilenme ve işleri idare etme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Yıldız vd., 2013: 1261). Genel olarak değerlendirildiğinde sinizm kavramının özünde açıkça veya örtülü olarak ortaya çıkan inançsızlık bulunduğu, umutsuzluk, engellenme ve hayal kırıklığı ile karakterize edildiği, aşağılama, iğrenme ve güvensizlik ile ilişkilendirildiği, dürüstlük, doğruluk ve içtenlik gibi ilkeleri yok saydığı anlaşılmaktadır (Kahveci & Demirtaş, 2015; Stanley vd., 2005; Bakker, 2006). Kısaca sinizm; şüphe, güvensizlik, kötümserlik, inançsızlık, küçük görme, öfke, utanç ve sıkıntı gibi negatif anlamlar içermektedir (Abraham, 2000; Özgan vd., 2012). Günümüzde kullanıldığı şekliyle ise sinizme bireyin kusur bulması, zor beğenmesi ve eleştirmesi bağlamında anlamlar yüklendiği görülmektedir (Eaton, 2000: 6).

Sinizm, bireysel ya da örgütsel kökenli olabilmektedir. Bu bağlamda örgütsel kökenli sinizm, örgütsel sinizm olarak adlandırılmakta ve kavramlaştırılmaktadır. Sinizm ve örgütsel sinizm incelendiğinde birbirinden yapı bakımından farklılaştıkları görülmektedir. Bireyin kişiliği ve karakteri genel sinizme neden olarak gösterilirken, örgütsel sinizmin sebebi örgüt faktörlerinin kişide sinik davranışlar oluşmasını tetikleme olarak gösterilmektedir (Yıldırım & Akın, 2018: 430).

Örgütsel sinizm; çalışanların kurumun dürüstlükten yoksun olduğu inancından ortaya çıkmaktadır (Johnson & O’Leary-Kelly, 2003:629). Kavram ilk olarak Kanter & Mirvis (1989) tarafından Amerikalı çalışanlar hakkında sinizmin örgütte neden yaygınlaştığını ortaya çıkarmak için yapılan bir çalışma ile ortaya konmuştur (James, 2005; Turan, 2011; Yıldız vd., 2013: 1261). Örgütsel sinizme yönelik ilk tanımlamalardan biri Goldner ve arkadaşları (1977) tarafından yapılmıştır. Goldner’e (1977, Akt. Aytaş vd., 2017: 34) göre örgütsel sinizm örgütün amaçlarında, kararlarında ve yöntemlerindeki samimiyet göstergelerinin kabul edilmemesidir. Berneth vd., (2007) ise çalışanların işyerine karşı güven duymaması ve birçok şüpheyi içinde barındırması olarak tanımlamışlardır (Akt. Kökalan & Anaş, 2016: 98). Dean vd., (1998) göre ise çalışanların işyerini bencillikle suçlayıp olumsuz tutum içerisine girmesi ve yöneticileri küçümsemesi durumudur (Akt. Çelikten & Çanak, 2014: 50). Abraham (2000) ise, örgütsel sinizmi; bir örgütün dürüst olmadığına inanılması olarak tanımlamış ve bu inancın, olumsuz duygularla birleşmesi sonucu itibarı zedelediğini, sıkıntılı muamelelere neden olduğunu savunmuştur. Wilkerson vd., (2008), genel olarak örgütsel sinizmi, kişinin örgüte ve onun prosedürlerine, süreçlerine ve yönetimine karşı, bu unsurların kişinin çıkarlarına karşı olduğu fikrine dayanan negatif tutumu olarak belirtmiştir. Naus vd., (2007) örgütsel sinizmi, örgüt ve örgüt yönetimi tarafından atılan adımlar ile ilgili kötü düşünceler ve hayal kırıklığı hisleriyle başa çıkabilmek için içinde bulunulan örgüte karşı kendini savunma tutumu olarak tanımlamıştır (Akt. Yıldız vd., 2013: 1262).

Dean vd., (1998) göre örgütsel sinizm, bir kişinin çalıştığı örgüte karşı “örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair inanç (*bilişsel boyut*)”, “örgüte yönelik olumsuz etkiler (*duygusal boyut*)” ve “bu inanç ve eğilimleri etkileyen örgütü küçük gören eleştirel davranışlar (*davranışsal boyut*)” olarak sıralanan üç boyutta oluşan olumsuz bir tutumdur (Akt. Erdiren Çelebi & Yazgan, 2017: 269; Karacaoğlu & İnce, 2013: 187). Bilişsel boyutta kurumun, kendi çıkarları uğruna adalet, dürüstlük ve samimiyet gibi duyguları hiçe saydığına ilişkin inanç hâkim olduğundan öfke, hor görme, kınama gibi duyguların ortaya çıktığı görülür (Kerse & Karabey, 2017: 379; Kutaniş & Çetinel, 2010). Duygusal boyutta, örgüte karşı negatif davranışlar oluşmakta olup hor görme, saygısızlık, güvensizlik, ahlaki bozulma, küçük görme öfke, sıkıntı, tiksinti ve utanç duyma gibi duygusal tepkiler ortaya çıkar (Uzuntarla vd., 2015: 550). Davranışsal boyutta ise çalışanların örgüte karşı aşağılayıcı ve eleştirel davranışlarının, karamsar tahminlerinin, güçlü eleştirilerinin, hakir davranışlarının olduğu görülür (Yorulmaz & Çelik, 2016: 171). Sırtmalar, anlamlı bakışlar, alaycı mizah gibi tepkiler ortaya çıkar (Özgener vd., 2008: 56).

Örgütsel sinizmin ortaya çıkışı konusundaki yaklaşımlardan biri sinizmin bir kişilik özelliği olarak mı var olduğu, yoksa kişinin örgütte yaşadığı durumlardan dolayı edinilmiş bir tutum mu olduğu konusudur (Yalçınkaya, 2014: 110). Genel kabul görmüş bir anlayışa göre sinizm öğrenilmiş bir tepkidir. Diğer bir deyişle sinizm, yalnızca kötü düşünceli insanlar tarafından ortaya konmuş basit bir tepki değil, çalışma ortamındaki tecrübelerden doğan kapsamlı bir harekettir (Yasım & Uğur, 2016: 557). Örgütsel sinizm duygusunun oluşmasında bazı faktörler temel etki nedeni konumunda olabilmektedir. Bunlardan bazıları; değişimin yanlış yönetilmesi, örgütsel bağlılık ve iş tatminsizliği, yıldırma, yöneticilerin maaşlarının yüksek olması, işten çıkarmaların acımasız ve ani olması, rol çatışması, adaletin olmayışı, örgütün samimi olmaması ve çalışanın arkasında durulmaması hissiyatıdır (Türköz vd., 2013: 290).

Yazında örgütsel sinizm ile ilgili özellikle son yıllarda hem yabancı hem de yerli çalışmalarda bir artış söz konusudur. Yapılan çalışmalara bakıldığında örgütsel sinizmin bazı çalışmalarda bağımlı değişken (Singh & Dixit, 2019; Şen & Mert, 2019) olarak ele alınarak açıklayıcı etkisi olduğu düşünülen kavramlarla ilişkilendirildiği, bazı çalışmalarda bağımsız değişken (Işık & Candan, 2019; Kökalan, 2019) olarak ele alınarak üzerinde etki ettiği kavramlarla ilişkilendirildiği, bazı çalışmalarda ise değişkenlerle karşılıklı ilişki içerisinde ele alındığı (Yıldız vd., 2013; Yıldız, 2013), bazı çalışmalarda da düzenleyici veya aracılık etkisi içerisinde (Torun & Okumuş, 2017; Tutar & Köse, 2018) ele alındığı görülmektedir. Wanous vd., (1994) tarafından yapılan çalışmada, yanlış yönetilen değişim uğraşlarının örgütün içerisinde sinizmin güçlü bir öncülü olduğu bulunmuştur (Akt. Kutaniş & Çetinel, 2010: 4). Andersson & Bateman (1997) düşük örgütsel performans, yüksek makam tazminatı ile sert ve hızlı işten çıkarma duyurusunun, sinik davranışlara sebep olduğunu açıklayan çalışmalar gerçekleştirmişlerdir (Akt. Özler vd., 2010: 50).

Yalçınkaya (2014) 2007-2012 yıllarında örgütsel sinizmle ilgili yerli yazında yapılan araştırmaları tasniflediği çalışmasında sinizmle farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaları bir araya getirmiştir. Araştırmacı, Türk yazınında örgütsel sinizmin çoğunlukla demografik değişkenler, örgütsel adalet, adanmışlık, tükenmişlik, örgüte bağlılık, psikolojik sözleşme ihlalleri, iş tatmini, liderlik tarzları, yıldırma, örgütsel sessizlik, lider üye etkileşimi, vatandaşlık davranışı, etik, örgüte güven, değişim ve direnç ile ilişkilerinin araştırmalara konu olduğunu ifade etmektedir (Yalçınkaya, 2014: 120-124).

2.3. Kuramsal Çerçeve: Örgütsel Sinizm ve Toksik Liderlik İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Hem Türkçe hem de yabancı dildeki yazında örgütsel sinizm ile liderlik türleri arasındaki araştırmalara rastlanmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalara bakıldığında örgütsel sinizm konusunun etik liderlik (Doğan & Uğurlu, 2014; Akatay vd., 2016; Altay & Dedeoğlu, 2016; Akan vd., 2014; Bağrıyanık & Can, 2017), babacan liderlik (Mete & Serin, 2015; Sungur vd., 2019), demokratik liderlik (Terzi & Derin, 2016; İnce, 2018), ruhani liderlik (Gündüz, 2014), hizmetkar liderlik (Ye & Min, 2014; Aziz vd., 2017; Min & Kim, 2015), dönüşümcü ve etkileşimci liderlik (Rabie vd., 2016; Şirin, Aydın & Bilir, 2018) ile ilişkilendirildiği ve araştırma konusu yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardaki liderlik tarzları olumlu davranışların gösterildiği pozitif liderlik tarzları olup, araştırmaların ortak sonucu pozitif liderlik tarzları ile örgütsel sinizm arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu, pozitif liderlik tarzlarının örgütsel sinizmin ortaya çıkmaması konusunda önemli bir role sahip oldukları yönündedir.

Ancak liderliğin her zaman pozitif davranışlarla ortaya çıkmadığı, çalışanlara hayatını ve yaptığı işleri dayanılmaz bir hale getirebildikleri de ifade edilmektedir (Başar vd., 2016: 66). Buradan yola çıkarak belirtilen tutum ve davranışlar; yıkıcı liderlik (Padilla vd., 2007), istismarcı yönetim (Tepper, 2000), kötü liderlik (Kellerman, 2004; Padilla & Mulvey, 2008), küçük tiranlık (Ashforth, 1994), narsistik liderlik (Glad, 2002) ve toksik liderlik (Whicker, 1996; Lipman-Blumen, 2005; Goldman, 2006) yaklaşımları ile açıklanmaya çalışılmıştır (Başar vd., 2016: 66). Bunlar genel ifade ile karanlık liderlik tipleri olarak tanımlanmaktadır. Yazın incelendiğinde, konunun yeni olmasından

da kaynaklı, karanlık liderlik konusunda çok az sayıda çalışmanın yapılmış olduğu dikkat çekmektedir (Başar vd, 2016; Murat & Elber Börü, 2019a; 2019b). Araştırmalar, karanlık lider davranışlarının örgüt üyeleri üzerinde duygusal, fiziksel ve psikolojik açıdan birtakım zararlar verdiğini, örgüt üyelerinin de buna karşılık olarak sinizm gibi örgüte karşı negatif tutum ve davranışlar geliştirebildiklerini ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle karanlık liderlik tiplerinden toksik liderliğin örgütsel sinizmi ortaya çıkarmadaki etkisi ele alınarak bu çalışmada incelenmeye çalışılmıştır.

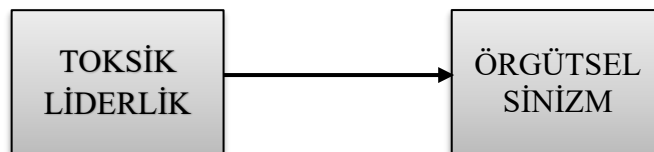
Toksik liderlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye değinen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu yapılan yazın incelenmesinde görülmüştür. Dobbs 2014 yılında yayınladığı makalede algılanan toksik liderlik tarzı, lider etkinliği ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi ele almış ve çalışmanın sonucunda bu değişkenlerin arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Demirel (2015) ise, yazdığı yüksek lisans tezinde öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu, okullarda müdürlerin toksik davranışlarının düzeyi arttıkça öğretmenlerin sinik tutumlarının düzeyinin de artacağı sonucuna varmıştır. Bu durum okulların ve okul müdürlerinin toksik liderlik ve okul sinizmi konusunda daha dikkatli olması ve toksik liderlik ve sinizme ilişkin algılarının okullarında en asgari düzeye indirilebilmesi için gereken önlemlerin alınması gerektiğini göstermektedir (Demirel, 2015: 78). İnce (2018) de örgütsel sinizm ile toksik liderlik arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Dobbs & Do (2019) Amerika’da subay adayları üzerinde yaptıkları araştırmada toksik liderlik boyutlarının örgütsel sinizm üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Askeriyede farklı demografik özellik gösteren 285 kişi üzerinde yapılan çalışmada katılımcılar arasında toksik liderlik ve örgütsel sinizm açısından algısal olarak herhangi bir farklılık bulunmadığını, herhangi bir demografik değişkenin model içerisinde anlam kazanmadığını ifade etmişlerdir. Ancak etnik köken açısından anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. İncelemede 29 katılımcı (dört farklı etnik kökenden gelen) ile mülakat çalışması da yapılmıştır. Mülakatlar örgüte karşı sinik tepkilerin toksik liderlik davranışına karşı yapıldığını ortaya koymuştur (Dobbs & Do, 2019).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Davis ve Gardner (2004) örgütsel sinizm ile liderlik arasındaki bağlantıyı çalışmış ilk araştırmacılar. Çalışma sonucunda lider davranışlarının beklenenden farklı olarak algılanmasının, çalışanları sinik davranışlar göstermeye yönelteceği sonucunu bulmuştur. Özler vd., (2010)’ne göre de liderlerin davranışlarının olumsuz olarak algılanması örgütsel sinizmin nedenleri arasında yer almaktadır. Bu noktadan hareketle bu araştırmanın temel amacı; çalışanların toksik liderlik algılarının örgütsel sinizm davranışları üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bireysel ve örgütsel açıdan olumsuz sonuçları olan sinizmin hangi boyutlarda ortaya çıktığı, çalışanların liderlerini ne derece toksik olarak algıladıkları, algılanan toksik liderliğin sinik davranışlar üzerinde açıklayıcı katkısının olup olmadığı araştırmada inceleme konusu yapılmaktadır. Aşağıda Şekil.1’de çalışmanın modeli sunulmaktadır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeline bağlı olarak, bir tane temel hipotez geliştirilmiştir:

H₁: Çalışanların toksik liderlik algılarının örgütsel sinizm davranışları üzerinde katkısı vardır.

3.2. Araştırmanın Anakütle, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde faaliyet gösteren, aile şirketi olmayan, borsaya açılmış, çalışan sayısı 250'nin üzerinde olan otomotiv firmaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda Borsa İstanbul'a kayıtlı otomotiv firmalarının listesi çıkarılmıştır. Toplam 8 adet firmanın olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasından anket uygulamasına izin veren bir firma ile çalışmalar sürdürülmüştür. Tek bir firmada anket çalışması yapmak, çalışanların aynı kurumsal kültür, iletişim, ödeme ve haklar gibi unsurlara sahip olmaları dolayısıyla kontrol değişkenlerinin mümkün olduğunca sabit tutulmasına yardımcı olmuştur. Böylelikle sonuçlara etki edebilecek kurumsal değişkenler kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, farklı kademelerde çalışan toplam 250 kişiye anket dağıtılmıştır. Anket dağıtımını firmaya gidilerek birebir yapılmıştır. Firmada beyaz yakalı çalışanlar ile alt ve orta kademe yöneticiler arasından ankete cevap vermeyi gönüllü olarak katılmayı kabul eden 250 kişiye formlar zarf içerisinde bırakılmıştır. Anket formları dağıtılırken katılımcılardan kimliklerini açığa çıkartacak herhangi bir işaretlemede bulunmamaları hususu kendilerine hatırlatılmıştır. Katılımcılara cevaplamaları için iki hafta süre tanınmıştır. İki hafta sonunda firmaya gidilerek katılımcılardan anket formlarını kapalı zarflar içerisinde bekleme salonundaki kutuya koymaları istenmiştir. Veri girişleri sırasında formların 55 tanesinin eksik doldurulduğu ve 35 tanesinin de hiç doldurulmadığı tespit edilmiştir. 160 kişiden gelen geçerli cevaplar analizlere dâhil edilmiştir.

Araştırmanın sadece İstanbul'da, özel sektörde, borsaya kayıtlı, büyük ölçekli tek bir firmada ve sadece otomotiv sektöründe yapılmış olması sınırlılıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçların genellenebilmesi için daha çok sayıda katılımcıya ulaşılması ve farklı sektörlerde uygulanması önerilir.

3.3. Ölçüm Aracı ve Ölçekler

Araştırmada ölçüm aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma süresi, görev yaptığı pozisyon gibi demografik özelliklerini ortaya koymaya yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise Brandes vd., (1999) tarafından geliştirilen ve Kalağan (2009) tarafından Türkçeye çevrilerek uyarlanması yapılan 13 ifadeli "Örgütsel Sinizm Ölçeği" bulunmaktadır. Ölçeğin "Bilişsel", "Duygusal" ve "Davranışsal" olarak adlandırılan üç alt boyutu bulunmaktadır (Cronbach Alpha iç Tutarlılık Katsayıları Bilişsel:0,913, Duygusal:0,948 ve Davranışsal:0,866). Üçüncü bölümde ise Schmidt (2008) tarafından geliştirilen ve Çelebi, Güner ve Yıldız (2015) tarafından Türkçeye çevrilip uyarlanan "Toksik Liderlik Ölçeği" yer almaktadır. Schmidt (2008), çalışmasında toksik liderliğin "istismarcı davranış biçimi", "otoriter liderlik", "narsist davranış biçimi", "kendini gösterme", "öngörülemez davranışlar" olarak adlandırdığı beş boyutunun olduğunu ifade etmiştir. Schmidt'in (2008) bu çalışmasından faydalanan Çelebi vd., (2015: 253-255) ise Türkiye'de toksik liderliğin "çıkarcılık", "değer bilmezlik", "olumsuz ruhsal durum" ve "bencillik" olarak adlandırdıkları dört boyutunun olduğunu ortaya koymuşlardır. Çelebi vd.'nin (2015) bulduğu "çıkarcılık" ve "bencillik" boyutlarının Schmidt'in (2008) ortaya koyduğu "istismarcı davranış biçimi", "narsist davranış biçimi" ve "kendini gösterme" boyutları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında Çelebi vd., (2015)'nin geliştirdiği ölçek ve dört boyut kullanılmıştır. Bu ölçeğin de "Değer Bilmezlik", "Çıkarcılık", "Bencillik" ve "Olumsuz Ruhsal Durum" olarak adlandırılan dört alt boyutu bulunmaktadır (Cronbach Alpha iç Tutarlılık Katsayıları Değer Bilmezlik: 0,93, Çıkarcılık: 0,95, Bencillik: 0,91 ve Olumsuz Ruhsal Durum: 0,87).

Anketin ikinci ve üçüncü bölümündeki ifadeler “1 (hiç katılmıyorum)”dan “5 (tamamen katılıyorum)”a uzanan 5’li aralıklı ölçekle katılımcılara sunulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Anket dağıtılan katılımcılara ilişkin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma süresi, görev yaptığı pozisyon açısından tanımlayıcı istatistikî sonuçlar Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Demografik Değişkenlere İlişkin Dağılım

Demografik Değişkenler		Sıklık	%
Cinsiyet	Kadın	57	35,6
	Erkek	103	64,4
Yaş	35 yaş ve altı	71	44,4
	36 yaş ve üzeri	89	55,6
Medeni Durum	Evli	109	68,1
	Bekâr	51	31,9
Eğitim Durumu	Lisans	124	77,5
	Yüksek Lisans/Doktora	36	22,5
Kurumda Çalışma Süresi	5 yıl ve daha az	76	47,5
	6 yıl ve üzeri	84	52,5
Çalıştığı Pozisyon	Alt Kademe	45	28,1
	Orta Kademe	115	71,9

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek (%64,4), 36 ve üzeri yaş grubunda arasında (%55,6), evli (%68,1), lisans mezunu (%77,5), orta kademe çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların 5 yıldan daha az zamandır (%47,6) firmada çalıştıkları da ortaya çıkmıştır.

4.2. Faktör Analizi Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Faktör analizinden önce yapılan güvenilirlik analizi sonucunda her iki ölçeğin de yüksek derecede güvenilir olduğu (Toksik Liderlik α : 0,976 ve Örgütsel Sinizm α : 0,874) ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde araştırmada kullanılan toksik liderlik ölçeğindeki 30 ifade ile örgütsel sinizm ölçeğinde bulunan 13 ifade yapı geçerliliğini sağlayıp sağlamadığına yönelik olarak varimax yöntemi kullanılarak ölçekler açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuşlardır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖR.1 TOKSİK LİDERLİK - DEĞER BİLMEZLİK			
Güvenilirlik (α) : 0,950	Ortalama : 1,7091	% Varyans : 21,377	Faktör Katkısı
Yöneticim çalışanlarına karşı neredeyse hiç esnek değildir.			0,778
Yöneticimin iletişimi emirler şeklindedir.			0,744
Yöneticim bir olayda çalışanlarını dinlemeden onlara karşı tavır alır.			0,709
Yöneticim çalışanlarının geçmiş hatalarını/yanlışlarını onlara sevimsizce hatırlatır.			0,700
Yöneticim çalışanlarının yeni yollar/yaklaşımlar/yenilikler denemelerine pek izin vermez.			0,696
Yöneticim çalışanlarına işlerinde yetersiz olduklarını söyler.			0,690
Yöneticim çalışanlarını küçümseyen tavırlar sergiler.			0,690
Yöneticim iş dışında çalışanlarıyla iletişimde bağlantıda olmayı istemez.			0,689
Yöneticim çalışanlarını halk nazarında küçültür.			0,688
Yöneticim çalışanlarına pek değer vermez.			0,682
Yöneticim diğer insanlara çalışanları hakkında kötümser/şikâyetvari konuşur.			0,671
FAKTÖR.2 TOKSİK LİDERLİK - BENCİLLİK			
Güvenilirlik (α) : 0,945	Ortalama : 2,2163	% Varyans : 13,754	Faktör Katkısı
Yöneticim çok şeyi hak eden biri olduğuna inanır.			0,853
Yöneticim bulunduğu konumu(hatta daha üst makamları) fazlasıyla hak ettiğine inanır.			0,786
Yöneticim mükemmel bir kişi olduğuna inanır.			0,783
Yöneticim şirketin geleceği ve gidişatının ancak onunla iyiye gideceğine inanır.			0,774
Yöneticim diğerlerinden daha yetenekli olduğunu düşünür.			0,686
FAKTÖR.3 DUYGUSAL SİNİZM			
Güvenilirlik (α) : 0,947	Ortalama : 1,5078	% Varyans : 12,050	Faktör Katkısı
Çalıştığım kurumu düşündükçe hiddetlenirim.			0,870
Çalıştığım kurumu düşündükçe gerilim yaşarım.			0,856
Çalıştığım kurumu düşündükçe içimi bir endişe duygusu kaplar.			0,849
Çalıştığım kurumu düşündükçe sinirlenirim.			0,765
FAKTÖR.4 TOKSİK LİDERLİK - OLUMSUZ RUHSAL DURUM			
Güvenilirlik (α) : 0,908	Ortalama : 2,3100	% Varyans : 10,881	Faktör Katkısı
Olumsuz ruh hallerinde (kızgın, sıkıntılı, moralsiz) kimse yöneticisine yaklaşmak istemez.			0,759
Çalışanlar, yöneticinin ruh haline göre hareket ederler.			0,757
Yöneticim olumsuz ruh halini/hallerini ses tonuna /şiddetine yansıtır.			0,707
Yöneticimin o anki ruh hali iş ortamının iklimini/havasını belirler.			0,706
Yöneticimin davranışlarında dengesizlik/değişkenlik vardır.			0,549
FAKTÖR.5 TOKSİK LİDERLİK - ÇIKARCILIK			
Güvenilirlik (α) : 0,947	Ortalama : 1,6937	% Varyans : 10,668	Faktör Katkısı
Yöneticim kendi başarısızlıklarını çalışanlarına yükler.			0,728
Yöneticim ona ait olmayan başarıların artılarını/getirilerini kendine alır.			0,649
Yöneticim kişisel çıkarlarını önde tutar.			0,647
Yöneticim sadece bir sonraki çıkarı için işini kusursuz yapmaya çalışır.			0,622
Yöneticim üstlerine iyi görünmek için yapmacık tavırlar sergiler.			0,621
FAKTÖR.6 DAVRANIŞAL SİNİZM			
Güvenilirlik (α) : 0,743	Ortalama : 2,1625	% Varyans : 5,090	Faktör Katkısı
Başkalarıyla çalıştığım kurumdaki işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında konuşurum.			0,881
Başkalarıyla çalıştığım kurumdaki uygulamaları ve politikaları eleştiririm.			0,734
FAKTÖR.7 BİLİŞSEL SİNİZM			
Güvenilirlik (α) : 0,732	Ortalama : 2,0406	% Varyans : 5,072	Faktör Katkısı
Çalıştığım kurumda söylenenler ile yapılanların farklı olduğuna inanıyorum.			0,884
Çalıştığım kurumda, bir uygulamanın yapılacağı söyleniyorsa bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşku duyarım.			0,742
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği			0,934
Bartlett Testi	Ki_kare		5144,088
	df		528
	Anl.		0,000

Analiz sonucunda toplam varyans açıklayıcılığı %78,404 olan 7 faktöre ulaşılmıştır. Faktör analizin ölçeklerin orijinal boyutları aynı şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak, toksik liderlik ölçeğindeki 4 ifade ve örgütsel sinizm ölçeği altındaki 5 ifade 0,50'nin altında kaldığından, düşük faktör yükünden dolayı kapsam dışında bırakılmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde, toksik liderlik algısına ve örgütsel sinizme ilişkin aritmetik ortalamaların oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda katılımcıların birlikte çalıştıkları yöneticilerini gösterdikleri liderlik davranışı açısından pek toksik olarak algılamadıkları ve örgütsel sinizm algılarının da düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Faktör analizlerinin tamamlanmasından sonra, ortaya çıkan faktör boyutları ile araştırmanın hipotezi alt hipotezler olarak yeniden oluşturulmuştur:

“H_{1a}: Toksik liderliğin değer bilmezlik, çıkarıcılık, bencillik ve olumsuz ruhsal durum boyutlarının duygusal sinizm üzerinde katkısı vardır.”

“H_{1b}: Toksik liderliğin değer bilmezlik, çıkarıcılık, bencillik ve olumsuz ruhsal durum boyutlarının davranışsal sinizm üzerinde katkısı vardır.”

“H_{1c}: Toksik liderliğin değer bilmezlik, çıkarıcılık, bencillik ve olumsuz ruhsal durum boyutlarının bilişsel sinizm üzerinde katkısı vardır.”

4.3. Korelasyon Analizi Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Hipotez testlerine geçmeden önce değişkenler arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Bu amaçla Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3: Korelasyon Analizi Sonuçları

		FAKTÖR.1 Toksik Liderlik - Değer Bilmezlik	FAKTÖR.2 Toksik Liderlik - Bencillik	FAKTÖR.3 Duygusal Sinizm	FAKTÖR.4 Toksik Liderlik - Olumsuz Ruhsal Durum	FAKTÖR.5 Toksik Liderlik - Çıkarıcılık	FAKTÖR.6 Davranışsal Sinizm	FAKTÖR.7 Bilişsel Sinizm
FAKTÖR.1 Toksik Liderlik - Değer Bilmezlik	Pearson Katsayısı	1						
FAKTÖR.2 Toksik Liderlik - Bencillik	Pearson Katsayısı	0,673**	1					
FAKTÖR.3 Duygusal Sinizm	Pearson Katsayısı	0,567**	0,430**	1				
FAKTÖR.4 Toksik Liderlik - Olumsuz Ruhsal Durum	Pearson Katsayısı	0,681**	0,690**	0,561**	1			
FAKTÖR.5 Toksik Liderlik - Çıkarıcılık	Pearson Katsayısı	0,825**	0,707**	0,548**	0,636**	1		
FAKTÖR.6 Davranışsal Sinizm	Pearson Katsayısı	0,355**	0,286**	0,471**	0,374**	0,336**	1	
FAKTÖR.7 Bilişsel Sinizm	Pearson Katsayısı	0,282**	0,184*	0,445**	0,352**	0,273**	0,366**	1
	Ortalama	1,7091	2,2163	1,5078	2,3100	1,6937	2,1625	2,0406
	Standart Sapma	0,88298	1,21458	0,84880	1,15618	1,06137	0,94926	0,79498

** 0,01 anlamlılık düzeyinde Korelasyon analizi

* 0,05 anlamlılık düzeyinde Korelasyon analizi

Tablo 3 incelendiğinde bağımlı değişken örgütsel sinizm faktörleri ile toksik liderlik faktörleri arasında pozitif yönde, istatistiksel olarak anlamlı orta ve düşük seviyede korelasyon ilişkisinin olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç değişkenler arasında ilişkinin olduğunu, araştırma modelinin açıklayıcılığının olduğunu ve değişkenler arasında çoklu bağıntının olmadığı işaret etmektedir.

4.4. Regresyon Analizi Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın modelini test etmek ve toksik liderlik boyutlarının örgütsel sinizm boyutları üzerindeki etkisini ortaya koymak üzere regresyon analizi uygulanmıştır. Bağımlı değişken olan sinizme ait 3 faktör ile toksik liderlik algısına ait 4 faktör arasında doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4: Faktörler Düzeyinde Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	β	t değeri	p değeri	R	R ²	F değeri	p değeri
Duygusal Sinizm	Değer Bilmezlik	0,222	3,873	0,003	0,628	0,395	25,287	0,000
	Bencillik	-0,122	-1,233	0,219				
	Olumsuz Ruhsal Durum	0,348	3,687	0,000				
	Çıkarıcılık	0,229	1,936	0,055				
Davranışsal Sinizm	Değer Bilmezlik	0,134	2,956	0,041	0,402	0,162	7,469	0,000
	Bencillik	-0,048	-0,417	0,677				
	Olumsuz Ruhsal Durum	0,253	2,279	0,024				
	Çıkarıcılık	0,099	0,712	0,478				
Bilişsel Sinizm	Değer Bilmezlik	0,056	0,396	0,693	0,380	0,145	6,546	,000
	Bencillik	-0,203	-1,728	0,086				
	Olumsuz Ruhsal Durum	0,366	3,264	0,001				
	Çıkarıcılık	0,137	0,971	0,333				

Elde edilen sonuçlardan;

- Duygusal sinizm üzerinde toksik liderlik faktörlerinden değer bilmezliğin ve olumsuz ruhsal durumun pozitif yönlü,
- Davranışsal sinizm üzerinde toksik liderlik faktörlerinden değer bilmezliğin ve olumsuz ruhsal durumun pozitif yönlü,
- Bilişsel sinizm üzerinde toksik liderlik faktörlerinden olumsuz ruhsal durumun pozitif yönlü,

katkısının olduğu ortaya çıkmıştır. Analizlerde model açıklayıcılıklarının çok yüksek olmadığı, ancak istatistiksel olarak anlam taşıdığı görülmektedir. Toksik liderlik faktörlerinden bencillik ve çıkarıcılık hiçbir analizde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç ortaya koymamıştır.

Elde edilen bu sonuçlara göre $H_{1a,b,c}$ hipotezleri kısmen kabul edilmiştir. Hipotezlerde sinizm faktörleri üzerinde 4 toksik liderlik faktörünün katkısının olduğu iddiada edilirken, analiz sonuçlarda 4 toksik liderlik faktöründen sadece bazılarının anlamlı katkıda bulunduğu ortaya çıkması, hipotezlerin kısmen kabul edilmesini gerektirmektedir.

Medeni durum kukla değişken açısından yapılan analizler faktörler düzeyinde de tekrarlanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 5’te sunulmaktadır.

Tablo 5: Medeni Durum Kukla Değişkeni ile Faktörler Düzeyinde Yapılan Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Sabit	β unstandardized coefficients	β coefficients	t değeri	p değeri	R	R ²	F değeri	p değeri
Duygusal Sinizm	Değer Bilmezlik		0,312	0,325	3,900	0,000				
	Olumsuz Ruhsal Durum	0,363	0,210	0,286	3,413	0,001	0,650	0,422	38,038	0,000
	Kukla_Medeni Durum		0,393	0,217	3,442	0,001				
Davranışsal Sinizm	Değer Bilmezlik		,184	,171	1,737	,041				
	Olumsuz Ruhsal Durum	1,327	,173	,210	2,117	,016	0,493	,249	12,388	,000
	Kukla_Medeni Durum		,386	,190	2,553	,012				
Bilişsel Sinizm	Olumsuz Ruhsal Durum	1,452	,207	,301	3,992	,000	,403	,162	15,211	,000
	Kukla_Medeni Durum		,345	,203	2,693	,008				

* Kukla_Medeni Durum = (0=Evli) (1=Bekâr)

Elde edilen sonuçlardan medeni durum değişkeninin her düzeyde anlamlılık gösterdiği görülmüştür. Sonuçlar bekârların;

- değer bilmezlik ve olumsuz ruhsal durum bağlamında duygusal sinizmlerinin (örn.;P- Değer Bilmezlik puanı (1) için duygusal sinizm puanı bekârların =1,278 evlilerin= 0,885)
- değer bilmezlik ve olumsuz ruhsal durum bağlamında davranışsal sinizmlerinin (örn.;P- Değer Bilmezlik ve P-Olumsuz Ruhsal Durum puanı (1) için davranışsal sinizm puanı bekârların =2,073 evlilerin= 1,687)
- olumsuz ruhsal durum bağlamında bilişsel sinizmlerinin (örn.;P- Olumsuz Ruhsal Durum puanı (1) için bilişsel sinizm puanı bekârların =2,004 evlilerin= 1,659)

daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, araştırma modelinde iddia edildiği şekilde, toksik liderliğin örgütsel sinizm üzerinde açıklayıcı katkısı olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bu sonuç Burris vd., (2008) tarafından yapılan çalışmada ortaya konulan, üste karşı duyulan olumsuz hislerin örgüte karşı olumsuz hisler doğuracağı sonucu ile aynı paralelde olup, Dobbs & Do (2019) ile Demirel (2015) ve İnce'nin (2018) araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Araştırma sonucunda ölçeklere ilişkin değerlendirmeler yapıldığında her iki ölçeğin de yüksek ortalamalarının olmadığı görülmüştür. Yani katılımcılar birlikte çalıştıkları üstlerini “biraz” toksik lider olarak algılayarak (\bar{x} =1,9092), örgüte karşı sinik davranışları da “biraz” yapmakta (\bar{x} =1,9519) olduklarını ifade etmişlerdir. Toksik liderlik ve örgütsel sinizme ilişkin ortalama puanlar Dobbs & Do'nun (2019) çalışmasında da düşük olup, araştırmacılar bunu örnekleme oluşturan askeriyenin doğası gereği olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca yazında yer alan liderin kasıtlı toksik liderlik davranışlarda (Lipman-Blumen, 2005) bulunabileceğine ilişkin varsayımın da burada görüldüğü, algılandığı düşünülebilir. Düşük algıda bile iki değişken arasında istatistiksel ve model

açıklayıcılığının orta düzeyde olduğu bir sonuç elde etmek, negatif tutum ve davranışlara karşı hassasiyeti akıllara getirmektedir.

Faktör boyutları açısından yapılan regresyon analizleri incelendiğinde ise toksik liderliğin çıkarıcılık ve bencillik boyutlarının hiçbir analizde anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu boyutların ortalaması incelendiğinde katılımcıların değerlendirmelerinin çok yüksek olmadığı anlaşılmaktadır (Toksik Liderlik: Değer Bilmezlik: $\bar{x}=1,7091$, $\sigma=0,883$; Bencillik: $\bar{x}=2,2163$, $\sigma=1,215$; Olumsuz Ruhsal Durum: $\bar{x}=2,3100$, $\sigma=1,156$; Çıkarıcılık: $\bar{x}=1,6937$, $\sigma=1,061$ / Örgütsel Sinizm: Duygusal Sinizm: $\bar{x}=1,5078$, $\sigma=0,849$; Davranışsal Sinizm: $\bar{x}=2,1625$, $\sigma=0,949$; Bilişsel Sinizm: $\bar{x}=2,0406$, $\sigma=0,795$). Bu bağlamda çıkarıcılık ve bencillik boyutlarında toksik olarak değerlendirilmeyen liderler sinik davranışların ortaya çıkmasına neden olmamaktadır. Buna karşılık duygusal sinizm üzerinde toksik liderliğin değer bilmezlik boyutunun; davranışsal sinizm üzerinde toksik liderliğin değer bilmezlik ve olumsuz ruhsal durum boyutlarının anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar Demirel (2015)'in öğretmenler ve okul müdürleri üzerinde yaptığı çalışma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu çalışmada davranışsal sinizm üzerinde toksik liderliğin olumsuz ruhsal durum boyutunun da anlamlı olduğu görülürken, elde edilen bu sonuç Demirel'in (2015) yaptığı çalışma ile örtüşmemektedir.

Toksik liderliğin değer bilmezlik boyutunun analizlerde anlam kazanması, çalışanların yöneticilerinin gözünde daha fazla birey olarak algılanmak, yaptıkları iş için takdir almak, grup içerisinde övülmek gibi istekleri olduğu, bu boyuttaki ifadeler bakılarak söylenebilir. Bu bağlamdaki algının düşmesi, çalışanların duygusal (örneğin gerginlik yaşamaları gibi) ve davranışsal (örneğin eleştirmesi gibi) olarak sinik davranışlar göstermesine neden olabilecektir. Benzer şekilde olumsuz ruhsal durum boyutu da altında yer alan ifadeler açısından değerlendirildiğinde, yöneticinin çalışana karşı olan tutum ve davranışlarındaki sertlik ve hiddetin, çalışan üzerinde huzursuzluk yaratarak onun duygusal (örneğin endişe duyması gibi), davranışsal (örneğin başkalarına şikâyetle bulunması gibi) ve bilişsel (örneğin kuşkuya düşmesi gibi) anlamda sinik davranışlar gösterebileceğini söylenebilir. Örneklemin Borsa İstanbul'a kayıtlı kurumsal bir firma çalışanları olarak toksik liderlik ve örgütsel sinizm açısından düşük algıya sahip oldukları analizlerde ortaya çıkmış olsa da analizler bu düşük algı düzeyinde anlamlı ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda toksik liderliğin örgüt içerisinde algısal olarak yükselmesi, sinik davranışların daha çok ve şiddetli olarak ortaya çıkmasına neden olabilecek ve dolayısıyla örgüt sağlığının bozulmasına neden olabilecektir.

Demografik değişkenler açısından yapılan incelemelere baktığımızda ise cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kurumdaki kıdemi ve görev yaptığı pozisyon gibi değişkenlerin analizlerde anlam kazanmadığı, ancak medeni durum değişkeninin anlam kazandığı görülmektedir. Toksik liderlik ve örgütsel sinizm çalışmalarında demografik değişkenlere ilişkin tutarsız sonuçlar yer almaktadır. Bazı çalışmalarda anlamlı bazı çalışmalarda ise anlamsız sonuçların olduğundan söz edilmektedir (Dobbs, 2014; Demirel, 2015; Dobbs & Do, 2019). Yazında her iki konuyu ele alan çalışma sayısının az olmasından dolayı, regresyon analizlerinde medeni durum değişkeninin anlam kazanmasına ilişkin yorumlama kısıtlı yapılabilmektedir. Yorumlara katkı sağlamak açısından toksik liderlik ile örgütsel sinizm ve alt boyutları, medeni durum değişkeni açısından bağımsız t-test analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlardan tüm analizlerde, evliler ile bekârlar arasında fark bulunduğu, bekârların ortalamalarının evlilerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle aile sorumluluğunun kişilerin algılarını farklılaştıracağını söylenebilir. Evli katılımcılar, üstlendikleri roller itibarıyla ve yaşlarının daha ileri olmasından ötürü olgunlukları sebebiyle (evlilerin %69,7'si 34 yaş ve üzeri iken, bekârların %74,5'i 33 yaş ve altındadır) daha az toksik liderlik algısına sahip olup daha az sinik davranış gösterebilmektedirler. Bu bağlamda iş güvencesizliği kavramının da evliler açısından dikkate alınabilecek bir değişken olduğu düşünülmektedir.

Lider davranışları, çalışanların prososyal ve antisosyal davranışlar göstermeleri yönünde hem olumlu hem de olumsuz katkı sağlayabilmektedir. Pozitif liderlik prososyal davranışlar ve pozitif örgütsel sonuçlar ortaya çıkarmaya aracılık ederken, yıkıcı ya da karanlık liderlik tarzları antisosyal davranışlar ve negatif örgütsel sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Örgüt açısından kurumsal ve bireysel

performans ve verimliliğin artırılmasında önemli bir yeri olan prososyal ve pozitif örgütsel davranışların bu bağlamda liderlik becerileri ile de yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Liderin gösterdiği davranışların uzun ve yoğun bir zaman süresinde toksik olarak algılanması örgütlerin iklimini ve çalışma atmosferini bozarak, sağlıksız toksik örgütlere dönüşmelerine neden olabilecektir. Bu nedenle, birçok kurum örgütsel düzeyde bozulma ve kötüye gidişe karşılaştığında yönetim kademelerindeki yöneticileri değiştirmek kaydıyla, yeni bir örgüt iklimini ve kültürünü oluşturma yoluyla, bu gidişe dur demek istemektedir. Bu, liderliğin örgütlerdeki önemini ve dönüştürücü etkisini ifade etmektedir.

Bazen liderlerin istemeden, farkında olmadan da toksik liderlik davranışları sergileyebildikleri bilinmektedir. Ancak liderlerin kötü niyet olmadan sergiledikleri bu tarzdaki davranışların, örgüt içerisinde psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutların bir bütünü olan çalışanlar açısından hassasiyetle izlenip değerlendirileceği unutulmamalıdır. Her ne kadar lider istemsiz olarak toksik davranışlar sergilese de çalışanların algısı değişmeyecek ve toksik liderliğin sonucu olan olumsuz davranışların ortaya çıkmasına engel olamayacaktır.

Sinik davranışlar da örgütlerde istenmeyen ve olumsuz olarak tanımlanan davranışlar olup liderlerin toksik davranışlarından etkilendiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar kurumsallaşmış yapı içerisinde felsefe ve tarz olarak yöneticiler pozitif liderlik davranışlarını ilke edinmiş olsalar da birlikte çalıştıkları bireylerin zaman zaman yöneticilerini toksik olarak algılayabildikleri ve sinik davranışlara yönelebildikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle liderler ile birlikte çalıştıkları bireylerin birlikte daha çok zaman geçirmeleri, karşılıklı etkileşim içerisinde olmaları, açık ve doğrudan iletişim kurmaları, güven ortamını oluşturmaları, katılımcı yönetim tarzı gibi uygulamalarla birbirlerini daha yakın tanımları, zaman zaman ortaya çıkan negatif algıların ortadan kalkması açısından önerilmektedir. İşletmelerde yapılacak liderlik eğitimleri, sosyalleşme çalışmaları, iletişim becerilerinin artırılması, prososyal davranışları arttırıcı insan kaynakları uygulamalarının yaygınlaştırılması toksik liderlik ve sinik davranış algılarının azalmasına destek olacaktır.

Yapılan bu çalışma yazında toksik liderlik ile sinizm arasında doğrudan ilişki kuran sınırlı sayıdaki çalışmadan bir tanesidir. Çalışma başta İstanbul ilindeki tek bir işletme olmak üzere sınırlı sayıda katılımcı ile yapılmasından ötürü sınırlılığa sahiptir. Diğer yandan işletme Borsa İstanbul'a kayıtlı bir kurumsallaşmış otomotiv firması olarak kabul edilmiştir. Kurumsallaşma düzeyi ayrıca ölçülmemiştir. Bu sebeplerden ötürü elde edilen sonuçların genellenebilirliği düşüktür. Farklı sektörlerde, daha büyük bir örneklem ile yapılacak araştırmalar konunun genellenebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında, kurumların yapısal özellikleri ile kültürlerinin incelenmesi, araştırmaların çalışanlar ve yöneticiler düzeyinde güven, iletişim ve etkileşim düzeyleri dikkate alınarak ayrı ayrı tasarlanması, ayrıca iş güvencesizliği ve zorunlu bağlılık gibi koşullar göz önünde bulundurularak demografik değişkenlerin analizlerde nasıl bir etki / fark yarattığının ortaya konulması, bu konuda çalışma yapacak olan araştırmacılara önerilmektedir.

Özellikle son yıllarda örgütlerde güç alanının genişlemesine bağlı olarak toksik özellik kazanan lider modelleri ve bunun sonucunda oluşan sinik davranışlar ile ilgili yapılan çalışmaların artması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000). Organizational Cynicism: Bases And Consequences. *Genetic, Social, And General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Afacan Fındıklı, M., Okan, G. & Sığırı, Ü. (2019). Karanlık Liderlik Ölçeği: Çalışanların Algısı Üzerine Bir Ölçeklendirme Çalışması. *Nitel Sosyal Bilimler*, 1(1), 89-115.
- Akan, D., Bektaş, F. & Yıldırım, Ş. (2014). Sınıf Öğretmeni Algılarına Göre Etik Liderlik ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki. *E-Journal Of New World Sciences Academy*. 9(1), 48-56.

- Akatay, A., Yücekaya, P. & Çepni Kısacık N. (2016). Yöneticilerin Etik Liderlik Davranışlarının, Örgütsel Adalet ve Sinizm Üzerine Etkileri: Çanakkale İl Emniyet Müdürlüğü'nde Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 483-509.
- Altay, H. & Dedeoğlu, B.B. (2016). Etik Liderlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkide Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşmanın Aracılık Rolü: Antakya Turizm Sektörü Çalışanları Örneği, *Balkan Journal Of Social Sciences*, Aralık, 458- 474.
- Anderson, L. M. (1996). Employee Cynicism: An Examination Using A Contract Violation Framework. *Human Relations*, 49 (11), 1395-1418.
- Andersson, L. & Bateman, T. (1997). Cynicism in The Workplace: Some Causes and Effects. *Journal of Organizational Behavior*, (18), 449-469.
- Appelbaum, S.H, Laconi, G.D, & Matousek, A. (2007). Positive and Negative Deviant Workplace Behaviors: Causes, Impact, and Solutions. *Corporate*, L-7(5), 586-598.
- Applebaum, S. H. & Roy-Girard, D. (2007). Toxins in The Workplace: Effect on Organizations and Employees. *Corporate Governance* 7 (1), 17-28.
- Ashforth, B. (1994). Petty Tyranny in Organizations. *Human Relations*, 47(7), 755-778.
- Aubrey, D. W. (2013). *Operationalizing the Construct of Toxic Leadership in The United States Army*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Phoenix, Proquest Dissertations Publishing, 2013. 357857.
- Aytaş, S., Barutçu, E. & Taş, M. A. (2017). Demografik Değişkenlerin Farklı Kuşak Ayrımında Örgütsel Sinizme Etkisi, 4. *Ulusal Meslek Yüksekokulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi*, Burdur. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 11-13 Mayıs, 32-47.
- Aziz, K., Awais, M., Hasnain, S.S., Arslan, M. & Rahat, Q. (2017). Impact of Workplace Perception and Servant Leadership on Organizational Citizenship: The Mediating Role of Employee Cynicism. *International Journal of Research*, 4(9), 1479-1492.
- Bacal, R. (2000). Toxic Organizations: Welcome to The Fire of An Unhealthy Workplace. [Http://Work911.Com/Articles/Toxicorgs.Html](http://Work911.Com/Articles/Toxicorgs.Html)
- Bağrıyanık, H., & Can, N. (2017). The Relation Between Teachers' Perception of Ethical Leadership, Organizational Justice and Organizational Cynicism. *Journal of Studies in Education*, 7(2), 122-131.
- Bakker, E. D. (2007). Integrity and Cynicism: Possibilities and Constraints of Moral Communication. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 20, 119-136.
- Ballı, E. & Koca Ballı, A. İ. (2017). Karanlık Liderlik ve Örgütsel Etik İklim Arasındaki İlişki: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *The First International Congress On Future Of Tourism*, 74-81.
- Başar, U. & Sığırı, Ü. (2016) İşyerinde Liderliğin Karanlık Yüzü. *24.Yönetim ve Organizasyon Kongresi*. İstanbul, Sabancı Üniversitesi, 29-31 Mayıs, 162-171.
- Başar, U., Sığırı, Ü. & Basım, N. (2016). İş Yerinde Karanlık Liderlik. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 65-76.
- Bayrakçı, E. (2017). Zehirli Liderlik, Örgütsel Zehirlenme ve Zehirlenmeyi Gidermede İfşa Olasılığı Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(6), 34-56.
- Berneth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S. & H. J. Walker, (2007). Justice, Cynicism, And Commitment: A Study of Important Organizational Changes Variables, *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 303-326.
- Bozkurt, S., Çoban, Ö. & Çolakoğlu, M. H. (2018). Örgütsel Güven Düzeyi ve Toksik Liderlik Davranışları İlişkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracı Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-18.
- Brandes, P, Dharwadkar, R. & Dean, J. W. (1999). Does Organizational Cynicism Matter? Employee and Supervisor Perspectives on Work Outcomes. *Eastern Academy of Management Proceedings*, 150-153.
- Brown, M. & Cregan, C. (2008). Organizational Change Cynisim: The Role of Employee Involvement. *Human Resource Management*, 47(4), 667-686.

- Burris, E. R., Detert, J. R. & Chiaburu, D. S. (2008). Quitting Before Leaving: The Mediating Effects of Psychological Attachment and Detachment on Voice, *Journal of Applied Psychology*, 93(4), 912–22.
- Conger, J.A. (1990). The Dark Side of Leadership. *Organization Dynamics*, 19(2), 44-55.
- Çakıcı, A. Ve Doğan, S. (2014). Örgütsel Sinizmin İş Performansına Etkisi: Meslek Yüksekokullarında Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(1), 79-89.
- Çekmecelioglu, H. (2006). İş tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 153-168.
- Çelebi, N. Güner. H. & Yıldız. V. (2015). Toksik Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/1, 249-268.
- Çelikten, M. & Çanak, M. (2014). Okul Yöneticilerinin Örgütsel Bağlılıkları ile Örgütsel Sinizmleri Arasındaki İlişki. *Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 4/4(6), 45-78.
- Çetinkaya, H. & Ordu, A. (2018). Okul Yöneticilerinin Toksik (Zehirli) Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15-28.
- Davis, W. D. & Gardner, W. L. (2004). Perceptions Of Politics and Organizational Cynicism: An Attributional And Leader–Member Exchange Perspective. *The Leadership Quarterly*, 15, 439–465.
- Demir, H., & Okan, T. (2009). Teknoloji, Örgüt Yapısı ve Performans Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1), 57-72
- Demirel, N. (2015). *Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki: Gaziantep Şehitkâmil İlçesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Gaziantep.
- Dobbs, J. M. (2014). *The Relationship Between Perceived Toxic Leadership Styles, Leader Effectiveness, And Organizational Cynicism*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). San Diego Üniversitesi.
- Dobbs, J.M. & Do, J.J. (2019). The Impact of Perceived Toxic Leadership on Cynicism in Officer Candidates. *Armed Forces & Society*, 45(1), 3-26.
- Doğan, S. & Şahin, F. (2008). Bireysel Performansı ve Verimliliği Artırmada Kendi Kendine Liderlik Yaklaşımının Önemi. *İşGüç-Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(1), 77-95.
- Doğan, S. & Uğurlu, C. T. (2014). Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Algıları Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 489-516.
- Eaton, J. A. (2000). *A Social Motivation Approach To Organizational Cynicism*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Faculty Of Graduate Studies Toronto: York University.
- Elçi, M. & Kul, B. (2017). Kamu Çalışanlarının Etik İklim Algılarının Örgütsel Sinizm Tutumları Üzerindeki Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Uygulama. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 8(1), 118-137.
- Erdiren Çelebi, M & Yazgan, A. E. (2017). Mobbing, Örgütsel Sinizm, Örgütsel Bağlılık ve Bunların Algılanan Çalışan Performansı Üzerine Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 267-284.
- Eren, E. (2012). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul. Beta Yayınları.
- Ergeneli, A. (2006). *Örgüt ve İnsan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Frost, P.J. (2004). Handling Toxic Emotions: New Challenges For Leaders And Their Organization. *Organizational Dynamics*, 33(2), 111-123.
- Glad, B. (2002). Political Leadership: Some Methodological Considerations. *Political Leadership For The New Century: Personality And Behavior Among American Leaders*, 9-24.
- Goldman, A. (2006). High Toxicity Leadership: Borderline Personality Disorder And The Dysfunctional Organization. *Journal Of Managerial Psychology*, 21, 733-746.

- Güldü, Ö., & Aksu, N.E. (2016). Yıkıcı Liderlik Algısı ve Mesleki Tükenmişlik Arasındaki İlişkide Olumsuz Duygu-Durumun Aracı Rolü. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 31(4), 676-694.
- Gündüz, Ş. (2014). Ruhsal liderlik ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki: Duygusal zekânın aracı etkisi (Yayınlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Işık, M. & Candan, H. (2019). Kamu Çalışanlarında Örgütsel Sinizmin Örgütsel Vatandaşlığa Etkisi: Karaman İli Örneği. *International Journal Of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2, 265-281.
- İnce, F. (2018). Toxic Leadership As A Predictor Of Perceived Organizational Cynicism. *International Journal Of Recent Scientific Research*, 9(2), 24343-24349.
- İzgüden, D., Eroymak, S. & Erdem, R. (2016). Leadership To Be Toxic Behavior in Health Institutions: Example Of Auniversity Hospital. *BJSS Balkan Journal Of Social Sciences*, 31(4), 262-276.
- James, M.S.L. (2005). *Antecedents And Consequences Of Cynicism in Organizations: An Examination Of The Potential Positive And Negative Effects On School Systems*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Florida.The Florida State University College Of Business.
- Johnson J. L. & O'leary-Kelly Anne M. (2003). The Effects Of Psychological Contract Breach And Organizational Cynicism: Not All Social Exchange Violations Are Created Equal. *Journal Of Organizational Behavior*, 24, 627-647.
- Kahveci, G. & Demirtaş, Z. (2015). İlkokul, Ortaokul Ve Lise Öğretmenlerinin Örgütsel Sinizm Algılarının İncelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Www.Esosder.Org ISSN:1304-0278, Kış-14 (52), 069-085*.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları ile Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki*. (Yüksek Lisans Tezi), Antalya. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanter, D. L., And Mirvis, P. H. (1989). *The Cynical Americans: Living And Working in An Age Of Discontent And Disillusion*. San Francisco. Jossey-Bass.
- Karacaoğlu, K. Ve İnce, F. (2013). Pozitif Örgütsel Davranışın Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkileri: Kayseri İlindeki İmalat Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 181-202.
- Kasalak, G. & Aksu, M.B. (2014). Araştırma Görevlilerinin Algıladıkları Örgütsel Desteğin Örgütsel Sinizm ile İlişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 125-133.
- Kellerman, B. (2004). *Bad Leadership: What It is, How It Happens, Why It Matters*. Harvard Business Press.
- Kerse, G. & Karabey, C.N. (2017). Algılanan Örgütsel Desteğin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisi: Örgütsel Sinizmin Aracı Rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 375-398.
- Kırbaç, M. (2013). *Eğitim Örgütlerinde Toksik Liderlik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*, 15. Baskı, İstanbul. Beta
- Kökalan, Ö. & Anaş, K. (2016). Çalışanların Örgütsel Sinizm Tutumlarının İşe Yabancılaşmaları Üzerine Etkisi: Vakıf Üniversiteleri Üzerine Bir Çalışma, *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, 11(2), 97-109.
- Kökalan, Ö. (2019). The Effect Of Organizational Cynicism On Job Satisfaction: Testing The Mediational Role Of Perceived Organizational Spirituality. *Management Research Review*, 42(5), 625-640.
- Kusy, M. & Holloway, E. (2009). *Toxic Workplace! Managing Toxic Personalities And Their Systems Of Power*, San Francisco, Jossey-Bass.
- Kutaniş R.Ö. & Çetinel E. (2010). Adaletsizlik Algısı Sinizmi Tetikler Mi?: Bir Örnek Olay. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(26), 186-195.
- Leblebici, D.N. (2004). Örgüt-Çevre İlişkisinde Yeni Perspektif Arayışı: Dinamik Örgütsel Çevre ve Örgütsel Doku. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-307

- Leet, E. (2011). The Impact Toxic Or Severe Dysfunctional Leadership Has On The Effectiveness Of An Organisation, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Australia, Murdoch University
- Lipman-Blumen, J. (2005). The Allure Of Toxic Leaders: Why We Follow Destructive Bosses And Corrupt Politicians And How We Can Survive Them. New York. Oxford University Press
- Mantere S. & Martinsuo, M. (2001). Adopting And Questioning Strategy: Exploring The Role Of Cynicism And Dissent. *17th EGOS-Europen Group For Organisation Studies Colloquium*, Lyon, France.
- Mete, Y. A., & Serin, H. (2015). Okul Yöneticilerinin Babacan Liderlik Davranışı İle Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Ve Örgütsel Sinizm Davranışları Arasındaki İlişki. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 147-159.
- Min, H., Kim, Y. (2015). The Influence Of Covert Narcissism And Supervisors' Servant Leadership On Childcare Center Teachers' Organizational Cynicism. *Korean Journal Of Human Ecology*, 24(2), 149-157
- Murat, G. & Elber Börü, D. (2019a). Çalışanların Yöneticilerine İlişkin Algıladıkları Psikopati Özelliklerinin Sergiledikleri Sinik Davranışlar Üzerindeki Etkisi, *Öneri Dergisi*, 14(51), 128-146.
- Murat, G. & Elber Börü, D. (2019b). Örgütlerdeki Narsisistik Liderlik ve Makyavelist Liderlik Sinizmi Etkiliyor Mu? .18. *Uluslararası İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2067-2077.
- Özgan, H., Külekçi, E. & Özkan, M. (2012). Analyzing Of The Relationships Between Organizational Cynicism And Organizational Commitment Of Teaching Staff. *International Online Journal Of Educational Sciences*, 4(1), 196-205.
- Özgener, Ş., Ögüt, A. & Kaplan, M. (2008). *İşgören İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm*. Ankara. İlke Yayınevi.
- Özler, D., Atalay, C.G. & Şahin, M. (2010). Örgütlerde Sinizm Güvensizlikle Mi Bulaşır?, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2, 47-57.
- Padilla, A., & Mulvey, P. (2008). Leadership Toxicity: Sources And Remedies. *Organizations And People*, 15(3), 27-37.
- Padilla, A., Hogan, R., & Kaiser, R. B. (2007). The Toxic Triangle: Destructive Leaders, Susceptible Followers, And Conducive Environments. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 176-194.
- Rabie, N., Karimi, F., & Sadigh, A. (2016). The Effect Of Transformational Leadership Style And Organizational Culture On The Formation Of Organizational Cynicism In The Agricultural Bank Of Tehran. *Management Science Letters*, 6(6), 443-454.
- Reed, G. E. (2004). Toxic Leadership. *Military Review*, 84(4), 67-71
- Reyhanoğlu, M. & Akın, Ö. (2016) Toksik Liderlik Örgütsel Sağlığı Olumsuz Yönde Tetikler mi?. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 442-459.
- Roter, A. B., (2017). *Understanding And Recognizing Dysfunctional Leadership*. İngiltere. Routledge Pub.
- Schmidt, A. A. (2008). Development And Validation Of The Toxic Leadership Scale, *Unpublished Master Thesis*. University Of Maryland, College Park. LLC: Proquest.
- Singh, D. & Dixit, V. (2019). The Effect Of Job Embeddedness And Organizational Justice On Organizational Cynicism: A Study Of IT Industry İn Delhi, *Journal Of The Gujarat Research Society*, 21 (11), 532-543.
- Stanley, D. J., Meyer, J. P. & Topolnytsky, L. (2005). Employee Cynicism And Resistance To Organizational Change. *Journal Of Business And Psychology*, 19(4), 429-459.
- Sungur, C., Özer, Ö., Saygılı, M., & Uğurluoğlu, Ö. (2019). Paternalistic Leadership, Organizational Cynicism, And Intention To Quit One's Job İn Nursing. *Hospital Topics*, 97(4), 139-147.
- Şen, C. & Mert, İ.S. (2019). Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Sinizm Üzerindeki Etkisi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 9-21
- Şirin, Y. E., Aydın, Ö., & Bilir, F. P. (2018). Transformational-Transactional Leadership And Organizational Cynicism Perception: Physical Education And Sport Teachers Sample, *Universal Journal Of Educational Research*, 6(9), 2008-2018.

- Tepper, B.J. (2000). Consequences of Abusive Supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190.
- Terzi, A. R., & Derin, R. (2016). Relation Between Democratic Leadership and Organizational Cynicism. *Journal of Education and Learning*, 5(3), 193-204.
- Tetik, H.T. (2019). Toksik Liderlik, 21. Yüzyılda Liderlik Yaklaşımları. (Ed.Alper Gürer), Ankara. İKSAD Yayınevi, 229-249.
- Thoroughgood, C. N, Hunter S. T & Sawyer, K. B. (2011). Bad Apples, Bad Barrels, And Broken Followers? An Empirical Examination of Contextual Influences On Follower Perceptions and Reactions to Aversive Leadership. *Journal of Business Ethics*, 100, 647–672.
- Thoroughgood, C. N., Tate, B. W., Sawyer, K. B., & Jacobs, R. (2012). Bad to The Bone: Empirically Defining and Measuring Destructive Leader Behavior. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19(2), 230–255.
- Tokgöz, N. & Yılmaz, H. (2008). Örgütsel Sinizm: Eskişehir ve Alanya'daki Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 283-305
- Torun, Y. & Okumuş, D. (2017). Akademisyenlerin Algıladıkları Kurumsal İmaj ile İş Performansı Arasındaki İlişkide Örgütsel Sinizmin Düzenleyici Rolü. Ed.Özcan Demirel & Serkan Biçer, *Eğitim Bilimlerinden Yenilikler ve Nitelik Arayışı* içinde, 873-892. İstanbul: Pegem Yay.
- Turan, Ş. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Örgütsel Değişimi Etkileyen Bir Unsur Olarak Örgütsel Sinizm ve Karaman İli Kamu Kurumlarında Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karaman. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tutar, H. & Köse, S. (2018). Örgütsel Adaletsizlik ve Sessizlik İlişkisinde Örgütsel Sinizmin Düzenleyici Rolü. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*. 2(3), 152-175.
- Tülemmez, S. & Halis, M. (2019). Liderliğin Karanlık Yüzü ve Çalışanlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4/Kış), 957-980.
- Türköz, T., Polat, M. & Coşar, S. (2013). Çalışanların Örgütsel Güven ve Sinizm Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(20), 285-302.
- Uzuntarla, Y., Teke, A., Cihangiroğlu, N. & Uğrak, U. (2015). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Görev Yapan Yönetici Sekreterlerin Sinizm Düzeylerinin İzlenmesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 545-564.
- Walton M (2007). Leadership Toxicity: An Inevitable Affliction Of Organizations? *Organisations And People*, 14(1), 19–27.
- Whicker, M.L., (1996). Toxic Leaders: When Organizations Go Bad. *Quorum Books*.
- Wilkerson, J.M., Evans, W.R., Davis, W.D. (2008). A Test Of Coworkers' Influence On Organizational Cynicism, Badmouthing, And Organizational Citizenship Behavior. *Journal Of Applied Social Psychology*, 38, 2273-2292.
- Wilson-Starks, K. Y. (2003). Toxic Leadership. <https://Transleadership.Com/Wp-Content/Uploads/Toxicleadership.Pdf> 20.11.2019 Tarihinde Erişilmiştir.
- Yalçınkaya, A. (2014). Türkiye'de Örgütsel Sinizm: 2007-2012 Yılları Arasındaki Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(3), 108-130.
- Yalçınsoy, A. & Işık, M. (2018). Toksik Liderlik ile Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 17(3), 1016-1025.
- Yasım, K.Y. & Uğur, A. (2016). Bankacı Kadınların Örgütsel Sinizm Algılarının İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Ordu İli Örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Temmuz, 554-572.
- Ye, N. & Min, H. (2014). The Structural Relationship Between Director's Servant Leadership, Teacher's Empowerment and Organizational Cynicism Affecting on Teacher's Organizational Commitment at Kindergartens and Child Care Center. *Korean Journal of Child Studies*, 35(3), 119-35.

- Yıldırım, E. & Akın, M. (2018). Örgütlerde Dışlanma, Sinizm ve Pozitif-Negatif Duygusallık Arasındaki İlişkiler: Pozitif ve Negatif Duygusallığın Aracılık Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 427-449.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel Bağlılık ile Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki. *Turkish Studies*, 8(6), 853-879.
- Yıldız, K., Akgün, N. & Yıldız, S. (2013). İşe Yabancılaşma ile Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (6), 1253-1284.
- Yorulmaz, A. & Çelik, S. (2016). İlkokul Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 161-193.